واقیع, سیمبوڵا, پاڕادۆکس لە چیرۆکەکانی(سەدرەدین عارف)دا.. ئەدیب نادر

پێموابێ لە سەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا بۆ یەکەم جار لە یەکێك لە ژمارەکانی گۆقاری"ئەلسەقافە", کە دکتۆر سەڵاح خاڵس سەرنووسەری بوو, ناوی(سەدرەدین عارف)م بەرچاو کەوت. دیارە ئەو کات سەرپێییانە لە دەقەکەیم ڕوانیی و نایشزانم بۆ؟ یان با بەشێوەیەکی ڕاستتر بڵێم ئەو سەردەمانە پتر خاوەنی هەستێکی شیعرییانەی تاقانە بووم و سەرلەبەری مەیل و خولیای من ئەو ژانرە بەلای خۆیدا پەلکێشی دەکرد و لە دنیاکەمدا ببووە چەق و خوێندنەوە و موتاڵاشم دیاریکراو و سنوورداربوو, بەو هۆیەوە زانینی بەهای دەقی ئەدەبییشم لە ئاستێکی ئەوتۆدا نەبوو, بەڵگەنەویستیشە بۆ تیژکردنی لە زۆر لایەنەوە پێداویستییم بە گومان, یاخود سەرسامیی هەبوو تاکو لەبەردەم مەعریفە ڕێگام بۆ واڵا بکەنەوە و هاوکات"بۆرخێس"گوتەنی, پێ گەیشتنیشی پووچەڵبکەنەوە, چونکە پێگەیشتنی بێچەندوچوون دیاریکردنی کۆتاییەتی. ئیدی دابڕانێکی زەمەنیی دووروودرێژ کەوتە نێوانی من و ئەم نووسەرە تا ئەو کاتەی"سابیر ڕەشید"چیرۆکەکانی کۆکردەوە و لە نامیلکەیەکی قشتیلەدا لە پاڵیا هەندێ زانیاریی لەسەر ناوبراو و لێکۆڵینەوەیەکی تێروتەسەلی خۆیدا بڵاوی کردنەوە, کە بێشك ئەم جۆرە کارانە جێگای دەستخۆشیی و ستایشە کە زاتێکی لەخۆبوردوو ئاوا قۆڵی لێ هەڵماڵێت و جیددییانە لە خەمی ئەوەدا بێت ئەرشیفاندن بۆ چیرۆکی هونەری کوردی و پێشەنگەکانی بکات. لەبەر ئەوەی بابەتی ئەدەبییش خاوەنی بەهای مەعنەوییە وکارلێك لە نێوان دەق و خوێنەردا دێنێتەکایەوە, ئیتر مەراقی ئەم نووسینە لە کەڵکەڵەمدا سەریهەڵدا و بوو بە پڕۆژەی لێکۆڵینەوەیەك چاوەڕوانی بەدیهاتن, یان لەدایکبوون بێت, هەروەکو"ستانلی فیش"یش دەڵێ: تەنها ڕەخنەکار بەرپرسیارە لە کێشکردنی- بێگومان دەقی ڕەخنە- بۆ ناو بوون, چونکە بە بێ خوێندنەوە, کە ڕەهەندێکی گرنگ و پێویستی هەموو تێکستێکە, بە بۆچوونی(ئاندرێ بێنیت و نیکۆڵاس ڕۆیڵ), دەق بەرهەم نایەتەوە, واتە بوونی نابێت.

ئەگەرچی لە داهێناندا"ئەدۆنیس" وتەنی مرۆق پڕۆژەیەکە بەرکەماڵا بەخۆیەوە نابینێ, دیارە لەبەر ئەوەی لە نووسین نەکەوتووە و

بەردەوامــە. بەرباســدانی ئەزمــوونی نووســەرێکیش- لەڕاســتیدا پڕۆژەیەکی بنبەستە, یانی تەواو بووە لەبەرئەوەی دەستی لە دنیای نووسین کێشاوەتەوە- لە هەموو لایەنێکەوە کارێکی تاڕادەیەك سەخت و دژوارە, بەڵام لە بەسەرکردنەوەیەکی وادا دەشێ لایەنێك, یا چەند لایەنێکی ئەو ئەزموونە ڕووناکیی بخرێتەسەر و هەوڵی تێڕامانی بدرێت و بە کێشێك لە قەڵەم بدرێت بۆ خستنەڕووی هەندێ پاڕادۆکسی ناو دەقەکانی و دەرخستنی ناتێکمەیی گرێچن لە هەندێ شوێنیاندا و هەندێ لایەنی دیکەی وەکو ئەوەی ئاخۆ توانیووێتی واقیع لە زانیارییەکانی دانەماڵێت و پەردەپۆشی نەکات, کە ئەمەیش بەوە دێتەدی تێکستەکان لــە کۆنتێکســتی خۆیــان دەربهێنرێــن تــاکو بشێ خوێنــدنەوەیەکی پۆزەتیڤــانەی ڕەخنەیــی لێــوە بێتەدی.خوێنــدنەوەیەك ڕابردوومــان بهێنێتەوە یاد و نەهێڵێت لەبیری بکەین, ئەگینا, جۆرج سانتایانا گوتەنی مەحکووم دەبین بە دووبارەکردنەوەی, چونکە دەق بە پێی کاتی جیاواز و کۆنتێکستی جیاواز دەگۆڕێت و دیارە ئەوەی دەیگۆڕێتیش خوێندنەوەیە.

ڕاستە (سەدرەدین عارف)چیرۆکی زۆری نەنووسیوە, ئەوەی نووسیوێتیشی, وێڕای بەها مێژووییەکەی, بەهایەکی هونەرییانە و ئیستێتیکیانەیش هەڵدەگرێت. چونکە بەر لە زۆرێك لە کاراکتەرەکانی ناو دنیای ئەدەبەکەمــان درکــی بــە گۆڕانکارییەکــانی ســەردەمەکەی کــردووە و زانیــووێتی تەکنیکــی ترادیســیۆنیی و شێــوازە فۆلکلۆریــی و تەقلیدییەکانی هونەری گێڕانەوەمان چیدی پێیناکرێت گوزارە لە پەیوەندییە تازەکانی بکەن کە لە گۆڕانێکی بڵێبڵێدان, بۆیە پەنای بردۆتە بەر تەکنیکە تازەکان, کە بەر لە هەموو شتێك ئایدیای ئەوە لە ئاوەزی وەرگر بەرجەستە دەکات کە بە شێوەیەکی ئاگامەندانە و شارەزایــانە, بــە پێچەوانــەی زۆر لــە نووســەرەکانی ســەروبەندەکەی تەکنیکە مۆدێرنەکانی گێڕانەوەی بەکاربردووە, هەر لە گۆشەنیگای کەسی یەکەمی تاك و کەسی سێیەمی تاك و جێگۆڕکێی سەرەتا و کۆتایی, مۆنتاجی کات و شوێن و فلاشباك و مۆنۆڵۆگ و دایەڵۆگ و تەداعی و مۆنتاج و گرتەی سینەمایی و داهێنانی دەق بە دیمەن و...تاد, دەکرێ بوترێ مەعریفەی تەواوی لەبارەیانەوە هەبووە و زانیوێتی کەی و لە چ بارێکدا بەکاریان دەبات و بەکەڵکی چ نیازێك دێن.

بێگومان لە ڕێگای دەقەکانییەوە هەوڵی داوە ئەو ئاستێ چەقبەستووە تێپەڕێنێ کە چیرۆکی کوردی ئەو سەروبەندە تێیدا گیری خواردووە, لەبەر ئەوەی خاوەنی ئەزموونێکی ڕەسەنیش بووە تێیپەڕاندووە. لەڕاستیدا خاوەنی ئەزموونێك بووە سنووری مەئلووفی تێپەڕاندووە,

وەکو ئەوەی”وۆڵفگانگ ئایزەر”دەڵێت, بۆیە کاریگەریی بەدوای خۆیدا جێهێشتووە و نووسەران و ئەزموونەکانی تری واڵێکردووە بکەونە ژێر کارکردە قووڵەکەی, چونکە بەو گوێرەیەی دید و دنیابینیی جیاوازی هەبووە توانیووێتی شەقڵا بە ئەدەبێکی جیاواز ببەخشێت و بەرهەمی بهێنێت و ڕەهەندەکان و ناوەڕۆکەکانی چیرۆك لە زمانێکی بێ زیادوکەم چڕ بکاتەوە و ئاستی واقیعیی و ئاستی خودیی تێدا کۆبکاتەوە, یانی خودێتییەکی بابەتییانەی پێببەخشێ. جا بۆیە- بۆ ئەوکاتە- خاوەنی دەقی جیاوازە و ئاسۆیەکی جیاوازیشی دەستەبەر کردووە و مەرگی چیرۆکی ترادیسیۆنیی ئێمەی ڕاگەیاندووە بەوەی بابەتییانە پراکتیزەی نووسینی کردووە و بۆ گەیشتن بە جەوهەری شتەکانیش پەردەی لەسەر واقیع لابردووە و دەقێکی بەرهەمهێناوە تێیدا بە خوێنەر دەڵێت: تەنها پشت بە پێدراوەکانم مەبەستە و ئاگات لە دەرەوەی دەقیش بێت, چونکە دەرەوە هەمیشە هاوتای بابەتییانەی دەقە و ئەدەبیش بۆ ئەوە بەرجەستە دەبێت ئاماژە بە دەرەوەی خۆی بدات, ئاماژە بە شتێك بدات کە لە دەرەوەی خۆیدایە. ئینجا یان بۆ ئەوەی ڕەخنەی لێبگرێ, یاخود بۆ ئەوەی بیگۆڕێت و پێشی بخات. زمانیش ئەگەرچی سێنتەری دەق نییە و لەڕاستییدا مانا سێنتەرێتی و مانایش بابەت و فیکر شەقڵی پێدەبەخشن, بەگوێرەی”جاك دیریدا”یش بێت, دەستاوێژی گوزارشت کردنە دەربارەی واقیعێك کە بوونی هەیە, یانی واقیع بەر لە کاری ئەدەبی بوونی هەیە, هەر بۆیە دەبێتە سەرچاوەی یەکەمی دەق, بەڵام بە گواستنەوە نا, چونکە گواستنەوەی واقیع وەکو خۆی بۆ ناو ئەدەب, هەروەکو “ڕینێ ویلیك” بۆی چووە, جوانییەکی خراپ بەرهەم دەهێنێ, لەبەر ئەوەی ئەدەبیش داهێنانە و هەر شتێکیش بگوازێتەوە دەبێ دایبهێنێتەوە لەناو خۆیدا ئەگینا بە بێ ئەمە بەرکەماڵیی بەخۆوە نابینێ و نابێتە جێگا بۆ ڕامان لە ژیان و دنیا پێکێشمەکێشەکەی..جگە لەوە لە ڕێگای نووسینیشەوە ئەوەمان پێڕادەگەیەنێ کە مرۆڤ ناتوانێ پێبەپێی دنیابینیی فیکریی خۆی یۆتۆپیای خۆی بنیاتبنێ, چونکە مەحکوومە بەو هەلومەرجەی خۆی بەسەردا دەسەپێنێ, بۆیە هیچ سەربەخۆ نییە لە بڕیاردان و پراکتیزەکردنی ئەو شتەی دەیەوێت, لەبەر ئەوەی بارودۆخە بابەتییەکان بەسەر تاکدا زاڵن و پێویستە بەگوێرەی ئەوە کاروبارەکانی لە قاڵب بدات.

چیرۆك, دیارە وەك شیعر نییە, واقیع ناشارێتەوە و دەریدەخات, ئاشکرای دەکات, دنیامان پێشکەش دەکات بۆیە “میشال بۆتۆر”وتەنی یەکێکە لەو بنەما سەرەکییانەی درکی حەقیقەتی پێدەکەین, گێڕانەوەشی- کە بەهای مەعریفیی و دواجار بەهای ئیستێتیکیی

بنەمایەتی وەکو ئەوەی"حەمید ئەلڕوبەیعی"دەڵێت- ئەو ئانە دەبێتە کارێکی جیددیی کە ئامڕازە مەعریفییەکانی پێگەیشتبن, کە ئەمانەیش بە پلەی یەکەم بریتین لە پێگەیشتنی ئەزموونی ژیانییانەی نووسەر لە هەموو لایەنە ڕۆشنبیریی و دەروونیی و کۆمەڵایەتییەکانییەوە. کاری ئەدەبییش, هەروەکو"دەیقد فۆرگاش"بۆی چووە مەعریفە سەبارەت بە دنیای ڕاستەقینە پێشکەش دەکات, ئەمەیش دەمانباتە سەر ئەو قسەیەی هایدیگەر کە دەڵێ ئەرکی نووسەر مەزراندنی هەقیقەتە- بەدەربڕینێکی تر دەرخستنی ڕاستیی بوونە- لە دەقەکانیدا. خوێنەریش, بەوەی کە دوا وێستگای دەقە, یان دوا ڕەگەزە کە دەچێتە ناو دەقەوە و شەقڵی یەکجارەکیی پێدەبەخشێ, بۆی هەیە بپرسێت: چیرۆك چ پەیوەندییەکی بە ژینگە سەردەمییەکەوە هەیە و چ پەیوەندییەکیشی بەو شوێنەوە هەیە کە تیایدا شەقڵا دەگرێت؟ ئایا دنیابینیی و دیدێکی ئەوتۆی تێدا ڕسکاوە کۆمەکی ئەوەمان بکات دنیابینیی و دیدی خۆمان سەبارەت بە دنیاکەمان بڕسکێنین؟ نووسەریش, چ پرسیارێك لە خۆی دەکات؟ ئایا دەڵێ من بۆ دەنووسم؟ ئایا جەخت لەسەر کامە ڕاستیی دەکاتەوە و دەیەوێ کام ڕاستییە بە سەرکەوتوویی ببینێ؟ دەکرێ زۆری تریش بخرێتە سەر ئەم پرسیارانە, وەکو نووسەر چ مەبەستێك دەپێکێ, ئاڕاستەی چیمان دەکات, چ دیدێکمان بەسەردا دەسەپێنێ, چ پرسیارێك لەبەردەم خوێندنەوەدا قوتدەکاتەوە؟ هی تریش کە قەت بە وەڵامێکی ڕوون ئاووس نابن, ئەوەی وەڵامیش دەداتەوە لەناو بڕگەکانی نووسینێکدا, هەر تەنها هەوڵێك دەدات- پێبەپێی بیروباوەڕ و ئەزموون و تێگەیشتنی خۆی- ڕووناکیی بخاتە سەریان..ئەم هەوڵەی خوارەوەیش یەکێکە لەو جۆرە, چونکە هەر داهێنەرێك کە دەبێتە بابەتی خوێندنەوەمان دەیان پرسیارمان لە بەردەمدا ئامادە دەکات, ئیدی هەڵسەنگاندنی ئێمەیش لەو بیرکردنەوەیەدا چڕدەبێتەوە کە بەر لە هەموو شتێك پێداویستییمان بە کێ هەیە بۆمان بنووسێت, دەقەکانی دەبێ چۆن بن و چی بن؟ ئاخۆ قبووڵا دەکەین دەقەکانی کەمتر بن لە هەر هەموو دنیاکەمان؟ ئاخۆ ئەگەر دنیاکەمان لە هۆش و ئاگاییماندا ئامادە نەکات و ڕەهەندە مرۆییەکانی تێدا نەبێت, تەواوی ئەو کۆژان و موعاناتانە نەبێت کە سنوورێك گەمارۆیان نادات و هەمان ئاسۆیشیان نییە, یانی هەمان ئاسۆ دنیاکانیان لەگەڵا هینەکەی ئێمەدا پێکەوە گرێنەدات ئەوا پڕۆژەیەکی ئەوتۆ نییە کەماڵا بگرێتەخۆ بۆ ئەوەی ئێمە بە داهێنان لە قەڵەمی بدەین.

ئەگەر ئامانجە لە پێشینەکانی ئەدەب, وەکو ئەوەی"چێرنیشیفیسکی"دەڵێت, نواندنی واقیع بێت, واتا ئامانجی

باشترکردن و جوانترکردنی نەبێ, بەڵکو تەنها پێشکەش کردنەوە و جێگاگرتنەوەی بێت, ئەوا"میشال بۆتۆر" پێچەوانەی ئەمە دەڵێت, ئەمە ڕەتدەکاتەوە و ئەدەب بە ئامڕازێکی بەجێ و باش دادەنێت بۆ دەستەبەرکردنی واقیع و گۆڕینیی.ئەمەیش دیارە بە لاسایی کردنەوە نایەتەدی, بەڵکو بە خوڵقاندنەوەی دێتەدی, خوڵقاندنەوەی لە ڕێگای زمانەوە, کە تاقە ئامڕازێکە دەتوانێ پەیوەندی لەگەڵیدا ببەستێ و بیخوڵقێنێتەوە, چونکە واقیع ئەو شتەیە کە زمان, وەکو ئەوەی"ئیلیزابێس ڕایت"ئاماژەی پێدەدات, ئیشی لەسەر دەکات و هەمیشەیش پێش دەق دەکەوێت و خۆی لەسەر ڕووداو بنیات دەنێت, ڕووداویش دیارە واقیع لە بنیاتنانی بەرپرسە , ئەرکی نووسەریش بە پلەی یەکەم خوڵقاندنە, خوڵقاندنەوەی واقیعە بە شێوە جیاوازەکانی.

زمانیش, ئەگەرچی هەر کۆمەڵێ وشە و گوزارشت و وێنە نییە, ئەگەر ڕای"حەمید ئەلڕوبەیعی"لەبەرچاو بگرین, بەڵکو ئامڕازێکە گوزارشت لە خودێکی پێگەیشتوو دەکات, زمانێك هەڵگری هەموو ئەو هەڵچوون و داچوون و تێفکرین و هەست و نەستانەیە کە لەناو خوددا دەڕسکێن و پێدەگەن, ئەگینا ناتوانێ مانا دروست بکات هەر وەکو ئەوەی بونیادگەراکان دەڵێن, چونکە ئەگەر وابێ ئەوا دەکرێ بپرسین ئەی کەواتە ڕۆڵی فیکر و خەیاڵ چییە ئیتر؟ بێگومان ڕۆڵی فیکر و خەیاڵ و واقیعیش لە پڕۆژەکەی(سەدرەدین عارف)دا پۆزەتیڤن, چونکە بۆ ئەو نووسین خۆی پڕۆژەیەکی هاوبەشە لە نێوان ئەو سێ چەمکەدا, لە نێوانی خودی نووسەر و دنیادا, لەبەر ئەوەی سوور دەزانێ بە بێ دەستگیرۆیی خەیاڵ- بۆ نموونە- شتی تازە ناخوڵقێ, چونکە خەیاڵ, کۆڵیریدج وتەنی, ئەو هێزەیە کە ڕۆحی ڕاستیی ڕەها دەکات, دیارە ئەمە بۆ فیکریش هەر ڕاستە, بۆیە فۆکەس لەسەرێتی و دامەزراندنی بۆ دەکات, بەڵام لە شەقڵێکی جیاوازدا, بۆ ئەوەی بابەتگەلی تازە دەربخات و پەیوەندیی تازەیش کەشفبکات, وەکو ئەوەی"میشال بۆتۆر"دەڵێت, تاکو لە مانا نزیك بێتەوە, یان دایبهێنێ, لەبەر ئەوەی دەزانێ پابەندبوونێکی زیاتر بە شەقڵەوە دوورکەوتنەوەیە لە مانا, هەموو نووسینێکی دوور لە مانایش, نووسینێکی بێ شێوازە بەو پێیەی"ئەدۆنیس" ئاماژەی پێداوە, وێڕای ئەوەی هەڵگرتنی مانایش نایکات بە نووسینێکی داهێنەرانە هەتا ماناکە جیاواز نەبێت, چونکە نووسین پڕۆسەی خوڵقاندنی ناوەڕۆکە وەکو"ڕەیمۆند فیدەرمان"بۆی چووە, نەك سەرلەنوێ پێشکەشکردنەوەی ناوەڕۆکێکی لەڕاستییدا ئامادە. ئەو ئەزموونەی چیرۆکیش بە هەموو وردەکارییەکانییەوە پێشکەشمانی دەکات پێشتر لە واقیعدا بە هەمان ئەو شێوەیە بەدی نەهاتووە کە نووسەر دەریدەخات, بەڵکو بە پڕۆسەی شەقڵگرتنێکی تازە دەڕسکێت و دەکرێ بڵێین گوزارشتە لە تاك, تاکێك کە لە گۆڕاندایە,

تاکێك پتر لە ناوەوە, نەك لە دەرەوە, پەیوەستە بە کێ, یانی ئەو تاکەی لە دەقدا قەتیسی کردووە, لەڕاستییدا تاك نییە, یان منی تاك نییە, بەڵکو خودێکی بابەتییانەیە و تەوزیفکراوە, چونکە(ئاندرێ بڕێنیت و نیکۆڵاس ڕۆیڵا)ئاماژەیان بەوە داوە کە ئێمە کاتێك لە بارەی کاراکتەرەوە دەخوێنینەوە و وێنای دەکەین, دەیخوڵقێنین, واتە کەسێك دروست دەکەین, فێری ئەوە دەبین دانبەوەدا بنێین- کەسێتییەکە- سەرەنجام هەرگیز ناکرێ تاك بێت, بەڵکو هەمیشە کۆیە, لە ناوەوە تەماشای گشت دەکات و هەرگیز ناتوانێ لێی دابڕێت..ئەو گێڕانەی دەستەویەخەشی دەبێتەوە, بێگومان بەشێکە لە گێڕانێکی گەورەتر کە گێڕانی دەرەوەیە.

چیرۆك, وەکو وتمان واقیعێك ئاشکرا دەکات, کە دەشێ زۆربەمان ڕووکەشانە ئاشنایەتیمان لەگەڵدا هەبێت, بەڵام وردەکاریی و نهێنیی و نادیارییەکانیمان لێ هەڵەتە بێت, یاخود شاراوە بێت و لە ڕێگای جەستەی دەقەوە پێمان بگات و پێی ئاشنابین. ئەو واقیعەی ئاشکرایش دەبێت لە لایەن دەقەوە فەزای بەرهەم پێکدەهێنێت, لێ قاڵبێکی هونەرییانە دەیگرێتەخۆ, ئەگینا بەهایەکی فیکریی و ئیستێتیکیی نابێت. لە لای(سەدرەدین عارف)یشدا, کە هەستێکی ڕاستەقینە گوزارە دەکات, واقیعێك پۆرترێتی فەزای تێکست دەکات. مەبەست واقیعی پێدراو نییە, بەڵکو واقیعی خوڵقاوە کە ئەمیش لە واقیعی ڕاستەقینەوە سەرچاوە دەگرێت و دەتوانین بڵێین واقیعێکی شیعریی نییە خەیاڵا دروستی کردبێت, دنیای دەرەکییە کە گێڕەرەوە وێنە سەرەتاییەکانی خۆی لێوە دەقۆزێتەوە و بە فیلتەرێکی داهێنەرانەدا تێیاندەپەڕێنێت و دەیانکات بە دەقی هونەریی. دەقی هونەرییش لە فەزاکەیدا مانا قەتیس دەبێت, مانایش, وەکو ئەوەی”هێرش”Hertch”دەڵێت, تابیری لێناکرێت ئەگەر مەبەستی ئەوە نەبێت ئاماژە بە شتێك بدات, بۆیە مانا سەرلەبەر پابەندە بە ئاماژەکردن بە واقیع, واقیعێك تایبەتە بە سەرزەمانێکی دیاریکراو- واتە کۆنتێکستێکی مێژوویی دیاریکراوی هەیە- کە لێرەدا واقیعی ڕابردوویەکە بێتە واقیعی هەنووکەی دەق, یانی دوو واقیع لە دەقدا بوونی هەیە, واقیعێکی ڕاستەوخۆ و یەکێکی ناڕاستەوخۆ, بە دەربڕینێکی تر ئەوەی خوێنەر پەیوەندییەکی بابەتییانەی لەگەڵدا هەیە و ئەوەیش کە خودییانە لەگەڵیدا دەرگیرە. فەزای دەقیش بێگومان بریتییە لەو شوێن و جێگایەی کردەی چیرۆکەکەی تێدا دێتەدی, یانی(شوێن+ کاراکتەر+ ڕووداو) ڕیتمی ڕێکوپێکی دەق بەرهەم دەهێنن. هەر تەنها ئەمەیش نییە, بەڵکو چەمکێکی زۆر لەمە بەربڵاوترە و ڕیتمی هاوسەنگیی ڕووداوەکە و گۆشەنیگای پاڵەوانیش

دەگرێتەخۆی. بۆیە"دکتۆر سەمیر ڕەوحیی فەیسەڵا"وتەنی فەزا چەمکێکی گەلێك گشتگیرتر و شموولیی ترە لە چەمکی شوێن کە پێکهاتەیەکە لە پێکهاتەکانی چیرۆك. بۆ شەقڵا بەخشینیش بە فەزایەکی کامڵا و بە وەرگر گەیشتوو دەبێ ئاستە بونیادییەکان- هەر لە ئاستی دەلالیی و زمانەوانیی و ڕیتمیی و ئیستێتیکیی- لە گونجان و هاوڕێکییەکی ئەوتۆدا بن بۆ ئەوەی لە هەموو لایەکەوە دەقێکی سەرکەوتوو بێسکێت. بێگومان لەم دەقە سەرکەوتووەیشدا دەلالە بونیاد دەنرێت، دەلالەیش یانی مەبەست، مەبەستی دەقیش یانی جیهانی دەق، دەقی بێ مەبەستیش دیارە بوونی نییە، یانی دەق و جیهان هەمیشە لە پەیوەندیدان و بێ یەك هەڵناکەن و بوونیان نییە. بەڵام ئایا مەبەست لە شتێکی دیاریکراوی سنووردرداردا، وەکو پێشتر ئاماژەی پێدرا، قەتیس و ئاوقە؟ یان لە شتێکی دیارینەکراوی سنووردرداردا ڕەها و بەرهەڵدایە؟ یانی مانا، داخڵ لە فۆرمێکی خۆجێیدایە، یاخود لە فۆرمێکی گەردوونییدایە؟ یانی گوزارشت لە دنیابینیی و دیدێکی ڕووکەش دەکات، یا یەکێکی قووڵا و گەردوونیی و گشتگر؟ هەندێ لە ڕەخنەگرەکان دەڵێن: مانای دەقێکی ئەدەبی زۆر بە سادەیی لەناو تێکستدا مەڵاسە و چاوەڕوانی خوێنەرە بێت و ناسنامەکەی دیاریبکات. بێگومان ئەمە خاڵی نییە لەڕاستیی، چونکە غیابی مانا، وەکو ئەوەی"جۆرج لۆکاش"دەڵێ، ئەدەب کورتدەکاتەوە بۆ وەسفێکی ئاساییانەی سرووشتیی. بەڵام وێڕای ئەوەیش بێچەندوچوون لەگەڵا ئەو ڕایەدا نابین و دەڵێین زەحمەتە مانا تەنها لە چوارچێوەی دەقدا قەتیس بکرێت، چونکە هەموو دەقێك ئاماژەگەلێکی فرەی تێدایە بەرەو دەرەوەی خۆی..کە زۆرجار بەبێ تێفکرین لەو ئاماژانە مانا لەنگ دەبێت و دەق هەڵگری کەماڵێکی مانایی نابێت. دیارە دەق بەبێ دەرەوەی خۆی بێبەریی دەبێ لە هاوسەنگیی، هاوسەنگییش دەتوانین بڵێین بۆ تێکست کەماڵا دەستەبەر دەکات و بابەتانەبوونیش بە خوێندنەوە دەبەخشێت. بۆیە لێرەوە دەبێ، یان پەنابەرینە بەر ئەو خوێندنەوە دینامیکییانەیەی خوێنەر لە ڕێگایەوە دەتوانێ خۆی ئەو کردەیەی ناو دەق بخوێڵقێنێ کە تەمومژ دەورەی داوە، هەروەکو ئەوەی"ئیلیزابێس دیپڵا"باسی لێوە کردووە، یان بۆ گریمانەکانمان هەنگاو بنێین، لەبەر ئەوەی ئێمە لە سەردەمێکی تەواو جیاوازدا کردەی خوێندنەوە بۆ دەقگەلێك ئەنجام دەدەین کە بۆ سەردەمێکی تر نووسراون و کۆدەکانیان دەشێ لەکرانەوە نەیەن، بەڵام بە پشت بەستن بەو گریمانانە دەکرێ دەروویەکمان لێبکرێتەوە و لە بنبەستەکانیان دەربازبین. یانی شتەکان لەبەر ئەوەی لە یادەوەریی دەقەکەدان، واتە دەقەکە لە دەرەوەی ڕوودانی شتەکان نووسراوە و لەناویدا ڕوونادەن، یاخود تەنها سێبەریان لەناو دەقدایە و خۆیان لە

دەرەوەیدان, یا بە جۆرێکی دیکە ئەمە بڵێین, ڕووداوی بەئاشکرا نین و پەردەپۆشن, واتە ڕوودەدەن, بەڵام لە شوێنێکی تر نەك لەناو دەقدا. گێڕانەوەیش ڕووکەش ڕەوتی خۆی دەگرێت و زانیارییەکی زۆر بەژێر لێوەوە دەکات و دەیشارێتەوە. ئا لەم جۆرە دەقانەدا خوێنەر پێویستە زۆرترین گریمانە بۆ نەووتراوەکان, یان شتەکانی دەرەوەی دەق بکات, ئەمەیش کارێکی وادەکات درزێك لەناو دەقدا دروست بێت, درزێك, پێویستی بە پڕکردنەوە هەیە, ئەمەیش گریمانە فەرز دەکات و کارێك دەکات خوێنەر لە بەخشینی کەماڵا بە دەق بەشدار بێت. چونکە دەق پێویستی بە هاوسەنگیی هەیە و هاوسەنگییش لەم جۆرە بارودۆخانەدا تەنها خوێنەر دەتوانێ بە تێکستی ببەخشێت. لێرەیشدا ڕەنگە لە بۆچوونی"ووڵفگانگ ئایزەر"ەوە نزیکبین کە پێی وایە تێکست هەندێ کەلێن, یاخود بۆشایی بەرهەم دەهێنێت کە خوێنەر دەبێ هەوڵی پڕکردنەوەیان بدات. ئەمەیش وادەکات هەوڵبدرێت مانای نەووتراو لێکبدرێتەوە. بۆیە خوێندنەوە زۆرجار دەق دەکاتە شوێنێك و بە ئاڕاستەی دەرەوە ڕێنمایی خوێنەر دەکات بە مەبەستی پڕکردنەوەی کەلێن و بۆشاییەکان و دۆزینەوەی نەووتراوەکان.

ئەگەر ئەدەبیش جۆرێك بێت لە مەعریفە لەبەر ئەوەی واقیع بەرجەستە دەکات, ئەوا"دەیمییەن گرانت"وتەنی, ڕوانینە واقیع وەکو ئەو شتە وایە کە گەیشتن پێی پێویستە, دیارە گەیشتن پێیشی پرۆسەیەکی بەردەوامە, چونکە لەڕاستییدا واقیع بەردەوام لە گۆڕاندایە و هەرگیز لە شەقڵێکی دیاریکراودا جێگیر نابێت و چەمك و ماناکەشی بە هەمان شێوە یەك شەقڵا و یەك قاڵب ناگرنە خۆیان. یانی سیفەت و خەسڵەتێکی خودیی هەیە و ئەمەیش سرووشتێکی دیارینەکراوی پێدەبەخشێ. لێرەدا پرسیارەکە ئەوەیە: ئەگەر واقیع هەمیشە لە گۆڕاندا بێت, ئایا لە لای(سەدرەدین عارف): دەگۆڕێت, یاخود جێگیرە و دەبێ هەتاهەتایە تێیدا قەتیس بین؟ لەڕاستییدا ئەگەر تەماشای کۆتایی دەقەکانی بکەین, ئومێدی گۆڕانیان لێ هەڵدەکڕێنین, بۆ نموونە لە(کوێرەوەرییەکی ژیان)دا دەڵێت: "هەموو شتێکم پێئەکرێ و چی ئەبێ, با ببێ", یان لە(ڕازێك)دا, ئەگەرچی ئاماژەیەکی وانییە, بەڵام تێکست بە ڕووی گۆڕاندا کراوەیە..(تاکەی ئەمشەوە)یش بە هەمان شێوە پرسیارێکە سەرەنجام یەخەی گۆڕانکاریی دەگرێت..لە(ڕێبوار و ڕێگە)شدا دەڵێت:"وادیارە ئەبێ لە سەرەتاوە دەست پێبکەینەوە!"وێڕای ئەوەی دەست پێکردنەوەشی تێدایە, کەچی بە لەبەرچاو گرتنی چەمکەکەی"هیراکلیتس"و ئەو باوەڕەی"نۆرسرۆپ فڕای"کە دەڵێت گۆڕان بەردەوامە, ئەوا هەموو شتێك لە گۆڕاندایە و جارێکی تریش سەرەتا هەرگیز هەمان سەرەتا نییە..لە (سێگۆشەی باسێکی کۆن)یشدا دەڵێ:"کاغەزەکەم تووڕهەڵدایە ناو جێگەلەیەکی

ئاوەوە و یەکسەر کەوتمە گەڕ بۆ دۆزینەوەیان.."ئەمانە هێمان بۆ دۆخگۆڕینەکانی واقیع, وەلێ ئایا یەك واقیع بوونی هەیە, یان چەنـدین واقیـع لەئـارادایە؟ بێگومان(سـەدرەدین عـارف) بۆئەوەی ڕاستەوخۆ قسە لەسەر بوونی واقیعی هەمەجۆر بکات دەقەکانی دەکاتە گۆڕەپانی سەلماندنی ئەم ڕاستییە بەڵگەنەویستە..و بە چەندین شێوە لە ڕووبەری تێکستەکانیدا ڕووبەڕووی واقیع دەبینەوە, دەمێك واقیع واقیعێکی هەستەکیی منداڵانەیە وەك لە(باڵی شەوگار)دا, دەمێك واقیعێکی فیکریی پێگەیشتووە وەك لە (ڕازێك)دا, کە بونیادێکی تێکمەی هەیە, دەمێکیش واقیعێکی خەیاڵییە وەك لە(گەشتێك)دا, کە فۆرمێکی دەرەکیی یەکگرتوو شکنابات, جگە لەمانە واقیعی شوێن و کات و ڕابردوو و ئێستایش تێدەپەڕێنێ بۆ ئەوەی بگاتە قووڵاییەکانی واقیعی ناوەوە, واقیعی خود.

کـاری ئەدەبیـی, بـە پێی"میشـال بۆتۆر", دەبێ ئـاوێنەی دۆخـە مرۆییەکەمان بێت و خۆمانی تێدا ببینینەوە, یان مەرجی سەرەکیی بایەخـداربوونەکەی دەبێ ئـەوەبێ کـە خۆمـانی تێـدا بـدۆزینەوە, کارفەرماکەشی هۆش و ئاگاییمان بەرانبەر بە شتەکان بۆ بگۆڕێتەوە, وەکو ئەوەی"حەمید ئەلڕوبەیعی"بۆی چووە, چونکە سەرەنجام درککردن و بەئاگابوونمـان- دیـارە لـە شتەکـان- خۆی لـە خۆیـدا ئامـانجێکی ئیستێتیکییە. بۆیە دەتوانێ بیروباوەڕ و تێفکرینمان بشڵەقێنێ و بمـانهەژێنێت..و مـەودای ئەزمـوونە مرۆییەکانمـان پـانوبەرینتر و بەرفراوانتر بکات و فێری ئەوەمان بکات چۆن کەڵك لە ئەقڵ و خەیاڵ وەربگرین, هەروەکو ئەوەی"کۆڵن ویڵسن"ئاماژەی پێداوە. ئەوەتا لە دەقی (کوێرەوەرییەکی ژیان)بێجگە لە خەیاڵ..واقیع و هەموو شتەکانی ناویشی- بە مرۆڤیشەوە- بەشدارن لە داهێنانی. هەر لە سەرەتاوە هەست بەوە دەکرێت لە مەبەستێك پتر هەڵناگرێت, یەك لێکدانەوە زیاتر نادات بە دەستەوە, چونکە ڕەمز جێگای مانا دەگرێتەوە و ڕەمزەکانیش گەردوونیی نین و تەنها پابەندی یەك شوێن و سەردەمن- دیارە لای ئێمە شوێن هەمان شوێنە و سەردەمیش دەکشێ- بۆیە خاوەنی هێزێکی ئەوتۆیە دەکرێ بوترێ دەتوانێ هزرێکی زۆر بـدوێنێ. بیرکردنەوەکـانی (سـەدرەدین عـارف)یش هێـزی خۆیـان لـە واقیعەکەوە وەردەگرن, واقیعی ئەو شوێنەی سەردەمەکە ڕەنگڕێژ دەکات, لەڕاستییشدا بیرکردنەوەی ئێرە ئەبستراکت نییە و ئاوێتەی شیعرییەتێکی تەڵوبێیش نییە, ڕاستە ئەو سازشی لەسەر زمانی شیعریی کردووە, وەلێ دیارە دەق لە وزەی شیعریی سەرئاسا خاڵی نییە و هەست دەکەیـن ڕووبـەڕووی زمانێکی تریـن, مەبەسـتم زمانێکە لـەو زمانانەی"جوولیـا کریسـتیڤا"دەڵێت شـوێنە بۆ ململانێ.زمانێـك

وێنەیەکی تەواوی ئەو پەیوەندییە گەنگەشەئامێزەیە لە نێوان ئێمە خۆمان و جیهاندا، وەکو ئەوەی"میرلۆپۆنتی"ئاماژەی پێداوە. یانی دنیای بابەت بە خود و دنیای خودیش بە بابەت دەگەیەنێ..و دەزانێ زمانی گێڕانەوە لەڕاستییدا گێڕەپانێکە بۆ ڕوودانی ڕووداوەکان، بەتایبەتی ڕووداوە هەستەکییەکان و گێڕەپانی ئەوە نییە وشەئارایی و ڕازاندنەوە و ڕەوانبێژیی تێدا بێت و شتە سەرەکییەکە ململانێ و ڕووداوە لەناویدا کاڵبووبێتەوە، یاخود هەر دیاریش نەبێت، وەکو ئەوەی لە بەرهەمی ئەدەبیی زۆرێك لە چیرۆك نووساندا دەردەکەوێت.

لەم چیرۆکە و تاڕادەیەك لەوانی تریشدا تەکنیکی جیاواز دەهێنێتە ڕووبەری دەقەوە، ئەمە چی دەگەیەنێ، یانی خستنە قاڵبی هونەرییانەی بابەتێك، یاخود بەخشینی فۆرمێکی دانسقە و جودا پێی، ئەویش بە بەکاربردنی لایەنە جۆراوجۆرەکانی ئەم چەمکە لە کاری ئەدەبییدا. لێرەدا گۆشەنیگای کەسی یەکەمی تاك لە ڕێگای مۆنۆلۆگ و فلاشباك و مۆنتاجی کات و شوێن و مۆنتاج و گرتەی سینەمایی گێڕانەوە دەخاتەگەڕ. سەرەتا جێگۆڕکێی لەگەڵا کۆتاییدا کردووە و بەشێکیشە لە پێڕتی دەقەکە- پێڕتیش یانی چنین، کە بە وتەیەکی سادە چنینی وردەکارییەکانی ئەو دیمەنە پانۆڕامییە کە دەقەکەی لێ پێکدێت و ئەرستۆیش بە ڕۆحی هونەری چیرۆك لە قەڵەمی داوە و دەڵێ ڕێکخستنی هەموو شتێکە(لەو چوارچێوەیەدا) بە شێوەیەکی گونجاو- کە بونیادێکی سادە پێکی دەهێنێت و سیماکانی بەرجەستە دەکات، دەرەوەی شتەکان بەدیار دەخات، واتە لە دەرەوەڕا گێڕانەوە بۆ شتەکان دەکات- دیارە بە نیازی بەرجەستەکردنی واقیعەکە- لە دەرەوە وێنەی کاراکتەرمان بۆ دەگرێت و هەڵوێستی ناوەوە، یانی فیکر و هەست و نەست کاڵە و بیرکردنەوەی پێ بە پێستی ئەزموونەکەی خۆیەتی. دنیایەك لە ئاوەزیدایە، بەڵام ئەو دنیایە نییە کە ڕووبەڕووی دەبێتەوە، چاوەڕوانییەکانی دەشێوێنێ و ئیدی کۆتاییەکەی دەبێتە سەرەتای نەخشەکێشانی دنیایەکی تر، چونکە خودی ئەم کاراکتەرە، وەکو ئەوەی"جاك لاکان"بۆی دەچێت، بوونێکی نوێ پێکدەهێنێت، لەبەر ئەوەی هۆشێکی تازە پەیدا دەکات. ئەوەی لەم چیرۆکەیشدا گرنگە بەرجەستەکردنی ئەوەیە کە مرۆڤ گیرۆدەی خەم و کەسەر و نیگەرانییە پێداگرەکانی دنیا و شوێنێکی دیاریکراوە و هەر شتێکی بەسەر بێت، تەنیایە و هاوسۆزی نییە، یان وەکو ئەوەی"ویلیەم هازلیت"دەڵێت، جگە لە خۆی و گەردوون هیچ شتێکی تر نابینێت، بۆیە دەکرێ بوترێ ئەم دەقە بەدوای هاوسۆزییدا دەگەڕێت، لەوانەیە تاقە مەبەستی بێچەندوچوون دەستەبەرکردنی هاوسۆزیی بێت تا هەست بەو تەنیاییە یەکجارەکییە نەکات..(هەر چییەك ئەهات شانێکی لێئەدام..پاڵێکی

توندی پێوە نام..) ئەم تاکوتەنیاییە تا نزیکی کۆتایی چیرۆکەکە درێژەی هەیە و کەس هەست بە کۆستەکەی و کوێرەوەرییەکەی ناکات و ئیشی نادەنێ و شانی لێدەدەن و پاڵی پێوە دەنێن، تەنانەت حەماڵێکیش کە دیمەنی دەستپێك بەرجەستە دەکات، تێی دەخوڕێت..کەچی پێدراوی نزیك کۆتاییەکە ئەوە ڕادەگەیەنێ کە(هەر ئێمە نین..خەڵکێکی زۆری کە لە هەموو لایەك دووچاری کوێرەوەریی بووە…) پرسیارەکە ئەوەیە بۆ ئەم هەست و درککردنە هەر لە سەرەتاوە پەیگیر نییە؟ تەنها لەبەر گرتنی"نەژاد"ئەم هەست و درکە دێتەئاراوە بەبێئەوەی پاساو بۆ ئەم گرتنە هەبێت، یان کاراکتەر بیری لێبکاتەوە و بپرسێ بۆ گیراوە- وەکو ئەوەی کەشێکی کافکاییشمان بەرچاو بخات و پێمان بڵێت هەموو کەسێك دەشێ دووچاری هەمان قەدەر بێت، چونکە، هەروەکو ئەوەی کافکا لە نامەیەکیدا دەڵێت، مرۆڤ، کە لە نووسیندا ئیلهامبەخشی نووسەرە، لەم سەروبەندەدا بۆ سیمایە و دەکرێ بوترێ ئەم ئەتمۆسفیرە، ئەگەرچیش دەڵێین کافکایی، بەڵام ئافەریدەی خودی(سەدرەدین عارف) خۆیەتی، کە دیارە لەگەڵ بارودۆخەکەی ئەو سەردەمەدا گونجاندوویەتی- و هەموو شتێکیش بزانێت، ئایا شتێکی هاوبەش لە نێوان ئەوەی بەسەر ئەو و کوڕەکانیدا هاتووە لەگەڵ ئەم گرتنەدا هەیە یان نا؟ پرسیارێکی تر ئەوەیە لەڕاستییدا ئەم کاراکتەرە کێیە؟ کە حەماڵێك تێیدەخوڕێت و کەس فەرمایشتێکی پێ ڕەوا نابینێ لەبەر پەککەوتەیی و خاوەن ئۆتۆمبێلێکیش لێی تووڕە دەبێ..تاد و بەر پێی خۆی نابینێ، کەچی کتوپڕ دەبێتە پاڵەوانێك و دەڵێ: هەموو شتێکم پێ دەکرێ…کە نازانین ئەو هەموو شتە چییە کە پێی دەکرێ؟!

کە دێینە سەر قفڵی دەقەکەیش، ئەوا هەست دەکەین لەگەڵ ناوەڕۆکی مەتنەکەدا پاڕادۆکس دێنێتە کایەوە، پیاوێك(پیر و پەککەوتە کەس ئیشی ناداتێ) کوڕێکی کوژراوە و کوڕێکی گیراوە، پیرێژنێك و دوو، یان سێ کچی هەیە و خێزان و منداڵەکانی کوڕە گیراوەکەشی لە ئەستۆدایە و کەچی دەڵێت:(هەموو شتێکم پێ ئەکرێ و چی ئەبێ، با ببێ)!! ئەم گوزارشتە زۆر ناڕوونە، یانی دەمەوێ بپرسم چی دەکات؟ خەیاڵی لەکاردا نییە وەکو دەردەکەوێ و خەیاڵیش، بەگوتەی"حەمید ئەلڕوبەیعی"، توانای خوڵقاندنی ئەڵتەرنەتیفی هەیە، تاقە ئومێدێکی هەبوو- نەژاد- ئەویش نەما، ئیدی ڕوو لە کوێ دەکات، یان ڕوو لە چی دەکات؟ یاخود چی دەکاتە ئومێدێکی دیکە؟ کە ئەو لەبەر هیچ بەدەستەوە نەمان و بێچارەبوون سەری لە دێیەکەی هەڵگرتووە و ئەوەیش دۆخەکەیەتی لە شار..سەرکۆنەی دۆخەکە دەکات، یان چی؟!.. سەرباری ئەم قسانە و وێڕای بەکارهێنانی تەکنیکی تازەی نووسینیش،

کەچی (سەدرەدین عارف)لە دابونەریتی ترادیسیۆنیی ئەوەندە لای نەداوە و گوزارە لە خۆشباوەڕیی و سەرپێییانە تێڕوانینی کاراکتەری ئێمە و هەست لە هەڵچوونەوە ڕسکاو دەکات و سەبارەت بەوەی چی لەناو تێفکرین و هەستەکانی کاراکتەرێکی دیاریکراو دەگوزەرێت زانیارییمان پێشکەش ناکات، کە زانیاریش نەبەخشێت وەکو ئەوە وایە هەقیقەت بشارێتەوە، ئەمەیش لە گۆشەنیگای "ئەفلاتوون"دا سەرەنجامی باشی لێناکەوێتەوە- بێگومان بۆ نووسەر- و کۆماربەدەر دەکرێت. گێڕەرەوەیش کە کەسی یەکەمی تاکە لێرەدا، ڕوانینی لە ناوەوەیە، خۆی بەسەرهاتەکە دەگێڕێتەوە، ئەم تەکنیکەیش لەبەر ئەوەی ڕوانین نییە لە سەرەوە، یانی گشتگیر نییە بۆیە پاڵەوان خاوەنی هەموو زانیارییەکان نییە و زۆر شت بە بێ ئاشکراکردن ماوەتەوە، یانی بەشێکی گرنگی واقیعەکە پەردەپۆشە و هەموو شتێك بە وەرگر ناگات و دەق دەیانشارێتەوە و پەردەیان بەسەردا دەدات.

لە چیرۆکی(ڕازیك)یشدا، دەستبەرداری گێڕانەوەی ئاسایی و باو بووە و لەهەمان گۆشەنیگاکەی پێشووەوە و بە بەکارهێنانی مۆنۆلۆگ- کە لێرەدا لایەنە زیرەکانە و ئەقڵانییەکەی شەپۆلی هۆشە دەربڕینێکی ناوەکییانەی ورد بۆ ئەزموونی کاراکتەر دەکات، چونکە کردەی ناو چیرۆك لە واقیعەوە بۆ ناو ڕۆح دەگوازێتەوە- و جگە لەوەیش فلاشباك و جێگۆڕکێی کات و شوێن ڕاستەوخۆ دەگێڕدرێتەوە و زمانیش دوور لە تەمومژی شیعریی هەوڵی گەیاندنی مانا و مەبەست دەدات، چونکە گوزارە لە خودێکی ئاخێوەر دەکات و هاوبەشییەك لە نێوانی ئاخێوەر و وەرگردا دەهێنێتەدی، یانی تێگەیشتنی هاوبەش دەخەمڵێنێ و بەو شێوەیەیش تێگەیشتن لەخۆ دەگرێت..مەبەست ئەوەیە هەوڵی داوە بەلای خوڵقاندنی مانادا بڕوات و سازش لەسەر ئەو شێوە زمانە بکات کە جوانییەکی دەرەکیی دەگرێتەخۆ و کەمتر بە جوانییە جەوهەرییەکە ئاووسە کە جوانیی ناوەکییە، واتە مانا.. لێرەیشدا دیسان پیاوێکی بەساڵداچوو بەدوای هاوسۆزییدا دەگەڕێت، بەڵام لە کوێ پەیدای دەکات؟ دیمەنی گوند تاڵان و وێران کران لێرەیشدا دووبارە دەبێتەوە، ڕەز و باخ و بێستان و ماڵا دەسووتێنرێ، ناچار جێی دەهێڵێ و بەرەو شار بارگە تێکدەنێت، بێگومان لەگەڵا "قالە"ی کوڕیدا، چونکە هیچ ئەڵتەرنەتیڤێکی تریان نییە و ناتوانن ئاڕاستەکەیان بگۆڕن و بەرەو ژوور بچن..ئیتر (لەو ڕۆژەوە)کە نازانین چەند بەسەر ئەو ڕۆژەدا تێپەڕیوە، عەوداڵی دوای زەردەخەنەیە و لەڕووی کەسدا بەدی ناکات، وەك بڵێی هەموو خەڵك، یان هاوبەشی خەمی ئەم بن، یاخود هەمان چەرمەسەریی و نەگبەتیی بەرۆکی گرتبن..تا ئەو کاتەی کابرای ئەفەندی ناو ئۆتۆمبێلەکە

کەرەم دەکات و ئەو زەردەخەنەیەی بەڕوودا دەدات. لەو ڕۆژەوە، کەس وردەکاریی ئەو ڕۆژە نازانێ..دیارە زەردەخەنەیەك دەبێتە ورووژێنەری فلاشباك و ڕۆژانی ڕابردووی دەهێنێتەوە یاد و دەرگای ئاخاوتنی بۆ دەخاتە سەر گازەرای پشت. بەو ئومێدەی دایەلۆگێك بێت، کەچی دوایی دەردەکەوێت ئەم هەر خۆی دەدوێنێ و ئەوی دیش بۆ ئەم لەو زەردەخەنەیە زیاتری پێ نییە. وێناچێ بوونی ئەم بە هەند وەرنەگرێ، یان وەکو ئەوەی خۆی پاساو بۆ وەڵام نەدانەوەی کابرا دەهێنێتەوە و دەڵێت: (هەقی بوو، منیش بوومایە دەنگم نەئەکرد)، بە گوزارەیەکی تر بەربەستێك لەئارادایە و هاوسەنگییەك لەو نێوانەدا دروست ناکات. پاسیڤێتیی ئەم کاراکتەرەیش لەوەدا دەردەکەوێت کە تەنها بە گێڕانەوەی ڕاز و دەردەدڵەکانی دەیەوێ چارەڕەشیی و خەموخەفەتی دڵی فەرامۆش بکات و بیری لای ئەڵتەرنەتیڤ نییە، یانی بەڕاستیی بیر ناکاتەوە، بیرکردنەوە لەلایدا بوونی نییە..تەنها ڕووخۆشییەك کە ڕەنگیشە لە دەمامکێکەوە بێت، هانی قسەکردنی دەدا و سەرومڕ دەبێت..بەڵام بەبێئەوەی بایەخێك بە وەڵام بدات، یان چاوەڕوانی بێت، دیارە ئەمەیش ئەوە دەسەلمێنێ کە ئەم کاراکتەرە چەند بەلایەوە گرنگە گوێی لە دەنگی خۆی بێت و بیر لە دەنگی ئەوی دی نەکاتەوە، یان لەڕاستییدا پێویستی بە دەنگی ئەوی دی نەبێت، بەڵکو تەنها دەرۆزەی هاوسۆزییەکەی بکات و هیچی تر..

ئەم چیرۆکە، کە بە شێوەیەکی واقیعییانەی بەجێ وێنای کراوە، ئەویش بەوەی زیادەڕۆیی ئەوەی تێدا نییە هەموو تاکەکان لە تای یەك تەرازوودا دابنێت، ڕەنگە لەبەر ئەوەبێ ئەو شوێنەی تێیدایە تەنها خۆی لەوانی تر جیاوازە. نووسەریش کە درك بەوە دەکات خوێنەر بەرهەمهێنی کۆتایی دەقە، بۆیە لێرەدا ئەگەرچیش ئەفەندییەك دەدوێنێ، کە دەشێ نمایندەی دەسەڵاتێك بێت، سەرەنجام نایەوێ ئەم زمانەی ئەم فێر بێت، یان تێبگات، یان هەر لە بنەڕەتەوە نایەوێ بیزانێت، بۆ ئەوەی دایەلۆگێك بەرقەرار نەبێت، چونکە(ئەوی دی)ئەم بە هاوکووفی خۆی نازانێت تا دایەلۆگی لەگەڵدا بکات، یان خۆی لەو بە بەهێزتر نازانێ تا ئەو چەمکی دایەلۆگە بێتەدی و پێویستی بەو گفتوگۆیە هەبێت. بۆیە ئەوی دی دنیایەکی داخراوە بەرامبەر بەم و تەنها ڕێکەوت لە شوێنێکی وەکو ناو ئۆتۆمبێلێکدا کۆی کردوونەتەوە، لەبەر ئەوە ناشێ ئاشنایەتییەك لەو ناوبەینەدا ڕووبدات، بۆیە گفتوگۆکە یەکلایەنەیە، واتە بیزەنتییانەیە و ناگاتە ئەنجامێك، ئەمەیش مانایەکی تری پێدەبەخشێت، ئەو چەمکەی هەمیشە دەڵێن(یان لێجیك وادەڵێ)کە میکانیزمەکانی دی و بژاردەکانی دی بەجێترە بۆ گەیشتن بە چارەسەری بەدحاڵییبوون. کەچی لێرەدا وەکو دوو جەمسەری هاوشێوەی موگناتیسیی لێك دوور دەکەونەوە، بۆیە بە گوتن دەسەپێنرێ

بەسەرتدا و بە کردەوە دەبێ ڕەتی بدەیتەوە, یانی بە کردار پێویستە بژاردەیەکی دیکە هەڵبژێریت و بەدوای میکانیزمی تری چارەسەردا بگەڕێیت. بۆیە پرسەکەی ئەم کورتدەبێتەوە بۆ دەردەدڵا دەربڕین و پاشان وازهێنان لەو دەردەدڵە, ئینجا بەدوای بەزەییدا نەگەڕێ, بەتایبەتی بەزەیی ئەو(ئەوی ترەی) نایەوێ بەرانبەر بەم بکرێتەوە, چونکە کرانەوەی سەرەنجامی نەگەتیفی بۆی دەبێت. ئێمەیش دەبێ بە زمانی خۆمان هەوڵی نزیکبوونەوە لەو لەوی ترە بدەین, لەبریی ئەوەی گۆڕانکاریی لە خۆماندا بەدی بهێنین و هەر بە زمانی خۆی وای لێبکەین لێمان ڕامێنێت و تەنانەت وای دنە بدەین ئاتاج وحەوەجەی پێمان بێت, بۆش و بەتاڵا نەمانبینێ و وەکو داهێنەر تەماشامان بکات. لەڕاستییدا ئەم دەقە نەووتراوی زۆری تێدایە و کلیلی زۆر شتیشمان پێدەبەخشێ و هەر تەنها ئاماژەکردنیش نییە بە بەدحاڵیبوون لە نێوان دوو کەسی جیاواز, بەڵکو هێندەی ڕەخنەیە لەوی دی, ڕەخنەیە لەخودی خۆیش, ڕەخنەیە لەو واقیعەی تاڕادەیەك بەدەستی خۆ و بەزەبری بارودۆخێکی نەویستراو سەپێنراوە. ئەو پاشخانەی بونیادی فیکریی دەقەکە لێوەی تێهەڵدەچێت دەلالەیەکی ڕەگەزپەرستانە پەروەردە ناکات, بەڵکو بەخۆداچوونەوەیە, گەڕانە بەدوای میکانیزمی جیاواز بۆ بەرقەرارکردنی گفتوگۆیەکی یارمەتیدەر بۆ لێك تێگەیشتن و سەرەنجام چارەسەرکردنی کێشە و گیروگرفتە هەڵپەسێردراوە مێژووییەکانی میان ئەمی گۆکەر و ئەوی دی پاسیف (بێگومان لە ئێستای چیرۆکەکەدا) و نەنوێنەری هیچ حەماسێك بۆ بەتەنگەوە هاتن, تاکو پێکەوە ژیانێکی ئاساییانەیان لەبەیندا بێتەئارا.

دیارە ئەم دەقەیش دیسانەوە خاڵی نییە لە پاڕادۆکس, ئەوەتا لە شوێنێکدا دەڵێت: (پێنج شەش ساڵێك لەمەوپێش منداڵەکانم بەقیژە و هاوار و بە پێکەنینەوە پێشوازییان ئەکردم..) کەچی لە ئێستای چیرۆکەکەدا پیرە, وەکو لەو گوزارەیەدا پەی پێدەبرێت کە دەڵێ: (ئەگەر نەگبەتیی و چارەڕەشیی نەبێ, کابرایەکی پیری ڕیشسپیی وەکو من چی ئەکا لە بەغدا؟), بیگومان ئەم دوو بڕگەیە یەکنایەنەوە. هەروەها لە شوێنێکی تردا دەڵێت: (کێ بە کێیە؟ بەخودا دنیا وای لێهاتووە, ئەگەر یەکێ ماڵی دراوسێیەکی سووتا, ئەڵێ: ئۆخەی ئاگرەکەی لە من دوورە!)ئەمەیش پێچەوانەی پێدراوی دەقەکەی پێشووە, لێرە تەنهایە, هەر خۆیەتی و کەس وەکو ئەم نییە و خەڵکی دووچاری کوێرەوەرییەکەی ئەم نین(وەکو ئەو زیادەڕەوییەی خستوویەتییە سەر دەقەکەی پێشووی- دەقی کوێرەوەرییەکی ژیان- کە تەواوی خەڵکی لەتای تەرازوویەك داناوە). لە کۆتایی چیرۆکەکەیشدا ئایرۆنییەکی هێناوەتە ئاراوە, وادەکات خوێنەر لەوە تێبفکرێت کە چارەسەر زۆر

سانایە, مادامەکێ ئەوی دی فێری زمانەکەمان نابێت, با ئێمە ئەو ئەرکە بگرینە ئەستۆی خۆمان و لەو زیاتر تێبگەین, دیارە لە ڕێگای زانینی زمانەکەیەوە- کە بێگومان زانین مەعریفەیە و مەعریفەیش هێزە. بەڵام لەڕاستییدا چارەسەر تەنها زمان نییە, زمانی دەردەدڵکردن- بێگومان- بەڵکو زمانێکە ڕێگە ڕاستەقینەکانی گفتوگۆ بدۆزێتەوە و بیسەپێنێت, مەبەست گفتوگۆی پارسەنگە, کە قسەکەر و گوێگر, گوێگر و قسەکەری تێدا بێت و هەموو پاشخانی ئەو کێشەبەندیە بگرێتە بەرچاو کە ناهێڵێ ئەم و ئەوی دی لە سێبەریدا خودناسینیان بەرجەستەتر بێت و لە خاڵێکدا بگەنە یەك و وەکو دوو هاوسان مامەڵەی یەکتر بکەن.

کاراکتەریش, کە تابڵێی دوورە لەوەی خەیاڵا ڕسکاندبێتی, ئەو بنبەستەی ڕووبەڕووی بۆتەوە داوای پەیوەندییەکی جیاواز دەکات, جیا لە گفتوگۆ, بەڵام بێجگە لە گفتوگۆ چی بوونی هەیە؟ ئەوەی بوونیشی هەیە هەڵگری کۆمەڵێك سەرەنجامی جیاوازە, بۆیە بەدوای ئاسۆی تردا دەگەڕێت, بەڵام بە تەنیا نایدۆزێتەوە, ئیدی ئەو دنیایەی تیایدا دەژی پێویستی بە بونیادنانەوەیەکی تر دەبێ, تاکو گفتوگۆ لەگەڵا ئەوی دیدا بەرقەرار بکرێت, یانی شیاوی بەرقەرارکردن بێت. بەڵام ئەوەندە کەوتۆتە ژێر کاریگەریی مەسەلەیەکی جەوهەریی کە ناڕوونە و جگە لەوەیش ئەوەندە لە ژێر کارکردی سەروبەند و بارودۆخەکەدایە ڕەنگوڕووی خۆی تۆختر دەکاتەوە, لێ ئەمە بە سەردەمەکانی تر نامۆی دەکات, ئەگەرچی گرنگ ئەوەیە لەم ڕووبەرەدا ئەو پەیوەندییەی لەگەڵا ئەوی دیدا هەیە گۆڕانکاریی بەسەردا دێت, چونکە پاڵەوان لەناوەوە گۆڕانکاریی بەسەردا دێت..بەڵگەنەویستیشە ئەگەر بە شێوەیەکی قووڵا لەم دەقە ڕابمێنین, ئەوا پەی بەوە دەبەین کە ڕامانێکی ناوەکییانەی خود نییە, بەڵکو ڕامانێکی جیاوازە لە دنیا و لە پەیوەندی لەگەڵا واقیعدا و بابەتێکی گرنگ دەخاتەڕوو, ئەویش نەبوونی دایەڵۆگە, نەبوونی دایەڵۆگیش کێشە و لێك حاڵینەبوونەکان بنبڕ ناکات, بەڵکو چەرمەسەریی و ک□□ییەکان کەڵەکەتر دەکات و دەبێتە هۆی هاتنەکایەی پەرچەکرداری جیددیی. ئەوی دیش کە بە ڕستەی لێکدابڕاوی(کوردی…ما أعرف) کۆتایی بە هەموو شتێك دەهێنێ, لەڕاستییدا دەروازەی کێشەکان بەتەواوی بەسەر خۆیدا ئاوەڵادەکاتەوە. ئەمەیش لێناگەڕێت تەنها لایەك باجی نەبوونی دایەڵۆگ بدات, بەڵکو وەك یەك بەسەر هەردوو لادا دابەش دەبێت.

لە چیرۆکی(تاکەی ئەمشەوە؟)یشدا, جگە لە گۆشەنیگای گێڕانەوە کە کەسی سێیەمی تاکە, یانی گێڕەرەوەی هەموو شتزان, یاخود دەکرێ

بڵێین لە سەرەوە لە شتەکان دەڕوانێت و هەموو شتزانە, کەچی دیسانەوە بەتەواوەتی زانیارییەکانمان پێناگات, چونکە گێڕەرەوەی هەموو شتزانیش هەروەکو(ئاندرێ بڕنیت و نیکۆلاس ڕۆیڵا) بۆی چوونە, هەمیشە نهێنی پارێزە و سەرباری ئەوەی هەموو شتێکیش دەزانێت کەچی شت دەشارێتەوە و هەمووی ناگێڕێتەوە. لێرەیشدا هەمان ئەو تەکنیکانەی پێشووی لە گێڕانەوە بەکاربردووە..لەتانوپۆی ئەم دەقەیشدا هەندێ بڕگەی ئەوتۆی تێدایە, لەبەر بەدەستەوە نەدانی زانیاریی تەواو خوێنەر دەشڵەژێنێ. وەکو چارەنووسی(مام وەسمان),(قالەی پوورە ئایشێ)…کە کەس نازانێ بۆ دەکوژرێن, یان چییان بەسەردێ؟ هەروەها هۆکاری تەقە و دەسڕێژەکان نادیارە, دەبێ خوێنەر خۆی بیربکاتەوە لە هۆکارێك..دەق جگە لە ترس, هیچ شتێکی تر ئاشکرا ناکات, پێویستیشە بۆ هاوسەنگ کردنی خوێندنەوە و تێگەیشتن پەنا ببرێتە بەر دەرەوەی دەق, لەوەشدا پێویستە باکگراوەندی ڕۆشنبیریی و سیاسیی و مێژوویی ناوچەکە فریادڕەس بێت تاکو بە دەرەنجامێکی ماقووڵا و بەجێ بیگەیەنێت. نووسەریش, ڕاستە کە بونیادی ناوەکییانەی تێکستەکەی پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە واقیعەوە هەیە و تەوەرەکەشی پرسێکی سیاسیی ناڕوون هەڵدەگرێت, بەڵام خوێندنەوەیەکی هۆشمەندانە و خودئاگایانەی نیگەرانیی و ترسەکانی خەڵکی سەردەمەکەی کردووە و ئەو هەستانەی لەناو مەردوومدا پەی پێبردوون و موتوربەی ئەم دەقە و تاڕادەیەك ئەوانی تریشی کردووە و سنوور و تایبەتمەندێتییە تاکڕەوانەکانی بەجێهێشتووە و لەناو خەمی گشتییدا هەناسەی بە دەقەکەی بەخشیووە و ئەو شتانەی لە بۆتەیدا هاتووە ڕاستیی نکووڵیی هەڵنەگرن و تابڵۆی بە ڕاستەوخۆیی پێشکەشکراون. لەگەڵا هەمووئەمانەیشدا, جێی وتنە لێرەیشدا بەشێك لە واقیع دیسانەوە پەردەپۆشکراوە.. ئەمەیش دیارە لەبەر هۆکاری تایبەتیی بووە, بەڵام بۆ دواتر(یانی بۆ سەردەمێکی تر) لاسەنگ دەبێت و لەبەر نەبوونی زانیاریی تەواویش لەسەر شت و ڕووداوەکان بە زەرەر و زیان بۆ دەق کۆتایی پێدێت و خوێندنەوەیەکی تەواومان پێنابەخشێ..جگە لەوەیش پاڕادۆکسی ئەوە قوتدەبێتەوە کە ترس دەبێتە شتێکی تایبەت بە(شار)..وەکو ئەوەی ئەم هەستە هەر تەنها لە شاردا بوونی هەبێت و لە شوێنی تردا بوونی نەبێت. لەگەڵا ئەوەی(ئەم خێزانە) خۆیشیان لە شوێنێکی ترەوە- لە گوندەکەیانەوە- هەڵبەتا لە ترسا کۆچیان کردووە بۆ شار و هەزارەها شەوی تاریکی وەك ئەو شەوەیان دیووە و ئەزموونیان کردووە. دەتوانین بڵێین: ئەوەی باڵانس بە هاوکێشەی پاڕادۆکسەکان دەبەخشێ, ئێپستیمۆفیلیایە, هەر وەکو ئەوەی(ئاندرێ بڕنیت و نیکۆلاس ڕۆیڵا) ئاماژەیان پێداوە, یانی تێرکردنی لاپڕەسەنیی, بە دەربڕینێکی تر,

تێرکردن و ڕازی کردن و شکاندنی تاسەی ئەو حەزی زانیاریی بەدەست هێنانەیە کە خولیای خوێنەرە, یان وەڵام بێت بۆ پرسیارەکانی کە لە دەق دەیانکات, بەڵام ئەو تاسەیە لێرەدا ناشکێ, چونکە هاوکێشەکان باڵانس بۆ خۆیان دەستەبەر ناکەن..ئەم کاراکتەرەیش بێگومان خاوەنی بیرکردنەوەیەکی سادە و ڕووکەشە..هۆی دوا کەوتن و درەنگهاتنەوەی(شەش حەوت سەعات پاش هاوڕێ کرێکارەکانی) مێردەکەی, دیسانەوە نادیارە, نازانین لەبەر چییە؟ یاخود دوای کار چی کردووە, یان بەچییەوە خەریکبووە؟ دووبارە بەخشینی زانیاریی کورتدەهێنێ و خوێنەر دەبێ بە گریمانەی خۆی و پشتبەستن بەدەرەوەی دەق بەدوای کەماڵی مانادا بگەڕێت. جگە لەمانە, کۆتایی ئەم دەقەیش زۆر کتوپڕە- هەر وەکو ئەوەی مۆپاسان لە نووسینی چیرۆکدا جەختی لێدەکاتەوە- بەڵام لێرەدا بە شێوەیەکە وەکو بڵێی بڕینێك بکەوێتە جەستەی دەقەوە. پاڵەوانیش جگە لە نزا و تکایەك خاوەنی هیچی تر نییە و بە جیددییش بیر لەوە ناکاتەوە لەو تاریکییە قورتاربێت و بۆ کۆتایی هێنان بە شەوەکەیش ئەڵتەرنەتیڤێك بدۆزێتەوە.

وەکو دەڵێن بەبێ زمان ناکرێ خوێندنەوە بۆ جیهان بکرێ, بێگومان جیهانی ڕاستەقینەی چیرۆکەکانی(سەدرەدین عارف)یش زمانە, زمان ئەو جیهانەمان بۆ ئامادە دەکات, تاقە بوونێکی قابیلی تێگەیشتنیشە, هەروەکو ئەوەی"گادامێر"بۆی چووە. یانی بۆ گەیشتن بە جیهان وەسیلەیەکی باشتر نییە, بە پێی"دیریدا"تەنها زمان نەبێت, کەواتە دەتوانین بڵێین مادامەکێ ئەم زمانە دەقی ئافراندووە, دەق وەسیلەیەکە بۆ بەرجەستەکردنی جیهان و هەرچی چۆنێکیش بێت پەیوەندی لەگەڵدا بەرقەرار دەکات و هەرگیزیش لێکدابڕاو نین, بێگومان ئەگەر وەکو سیستەمی ئاماژە تەماشای زمان بکرێ..هەر وەکو لە چیرۆکی(ڕاستی مەسەلەکە)دا بەشێوەیەکی تۆختر دەردەکەوێت. گۆشەنیگای کەسی یەکەمی تاك ڕۆڵا دەبینێت, یانی کەسێك کردەی گێڕانەوە دەجووڵێنێ کە خۆی کاراکتەرە لە دووتوێی دەقەکەدا, لێرەیشدا دایەڵۆگ یەکلایەنەیە, هەروەکو ئەوەی لە دەقی(ڕازێك)دا پەی پێ دەبرێت, دەکرێ بە تەداعییەکی مۆنۆڵۆگئاسا لەقەڵەم بدرێت, دیسان فلاشباك, کە بازدانێکی ئاڕاستە پێچەوانە و گەڕانەوەیە بۆ دواوە, ڕەوتی گێڕانەوە ڕاستەوخۆکە هێووردەکاتەوە, سەرەتا و کۆتاییش لە جێگاکانی خۆیان ترازاون و ڕووبەری دەق بووەتە گۆڕەپانێك بۆ ئەزموون کردنی شتێکی تازە, بە وتەیەکی تر ئەزموون پێش ڕووداو دیاریکراوە, پاش ڕووداویش بەرفراوانتر بووەتەوە. ئەگەر بە گوێرەی ئەو قسەیەی"دیریدا"- کە دەڵێت: هیچ شتێك لە دەرەوەی دەقدا بوونی نییە- قسە لەسەر ئەم بەرهەمە بکرێت, ئەوا

ئەم تێکستە بە بێ پەیوەندی بەستن لەگەڵا کۆنتێکستێکی مێژوویی و سیاسیی و کۆمەڵایەتی دیاریکراوی سەردەمێك زۆر هەژار و دەستەوسان دەردەکەوێت، بەڕادەیەك دەکرێ بوترێ ڕووبەڕووی دەقێکی تەمومژاویی و نامەفهووم، یان یەکدیو دەبینەوە، یانی هیچی لێهەڵناکۆڵێنین، چونکە، سەرباری ئەوەی ئەم دەقە نمایندەی واقیعێکی دیارە و گێڕانەوە بونیادی دەنێت و بە ڕەمز بارگاوی دەکات و دەلالەش، کە زمان بەرپرسە لە خوڵقاندنی و بونیادێکی ڕووکەشیشی هەیە، کەچی بە ڕوونیی ئاماژە بە مانا دەدات، چونکە زمان خۆی جێگای مانای گرتۆتەوە، ئەو زمانەیش کە جێگای مانا بگرێتەوە، یانی وێڕای ئەوەی هەڵگری خۆیەتی، ئاماژە بە دەرەوەی خۆیشی دەدات، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت ئەو دەقەی زمان بە پلە یەك پێکی دەهێنێت هەر تەنها ئەو شتە نییە کە لە ڕواڵەتدا گوزارەی لێدەکات..یانی خۆی کەشفدەکات و"ئیان مەکلین"گوتەنی جیهانی زەینیی نووسەریش ئاشکرا دەکات.
بێگومان کاراکتەر لەم دەقەدا جیاوازە، بۆیە پێویستیشی بە زمانێکی جیاواز هەیە، یان بەرەو زمانێکی تر دەمانبات، زمانێك لە بارگەکانیدا چەمکەکانی سەردەم هەڵدەگرێت، وەکو ئەوەی"حەمید ئەلڕوبەیعی"بۆی چووە، چونکە ئەم دەقانە ئاستە گوتارییەکەیان هەڵگری یەك شتە، ئەویش گوتاری سیاسییە، کە دیارە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ و پەردەپۆش دەردەکەوێت، یان باشتر وایە بڵێین نووسەر لە ڕێگای ڕەهەندە سیمبوڵییەکانەوە چارەسەری ئەم بابەتانەی کردووە و لەوانەشە برەوسەندنی ئەو سیمبوڵییەتەی حەفتاکانی سەدەی پێشوومان ئەم سەرچاوەیە پێشەنگایەتی کردبێ و هەر بە کاریگەریی ئەم نووسەرەیش ڕەوایە بوترێ نووسەری دیار"لەتیف حامید"ڕێچەی چیرۆك نووسیی خۆی گرتووەتەبەر و بە شێوەیەکی کۆدئامێز دەقەکانی بەرهەمهێناوە. بەڵام ڕاگەیاندنی ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە دان بە شتێکی ئەرێنییدا دەنێین بۆ هونەری گێڕانەوەمان، بەتایبەتیش بۆ ئەو ڕەمزییەتە داخراوەی ئەو سەروبەندە ڕەواجی پەیدا کردبوو، چونکە چەشنە دەقێك برەوی وەرگرت تەنها بەو کات و زەمانە تایبەتە و ڕەنگە نەتوانێ بە بێ کێشەوگرفت و بە سانایی سنوورەکانی ئەو دەیەیە ببڕێت، بەدیاریکراویش لەبەر ئەوەی ڕەمزییەتێکی گەردوونییش ناگرنەخۆ و بەسەر نەوەیەك و سەردەمێکدا داخراون و سنووری ئەو سەردەم و نەوەیەیش نابڕن تەنها بەوە نەبێت کە چەمکی(بێشوماریی مانا)ی"وۆڵفگانگ ئایزەر"بە هەند وەربگرین و کاری پێبکەین.

لەم دەقەدا- کە تەنانەت واقیعێکی ڕەمزیی واقیعە سیاسییەکەیش پەردەپۆشدەکات- یەکەمین شتێك کە دەیوورووژێنێت پرسیاری ئەوەیە بۆ کوشتن؟ بێگومان تەنها لەبەر ئەوەی کاراکتەرێك داوای

خۆڕادەستکردنەوە لە پاڵەوانی قسەکەر دەکات, ئەمەیش مۆتیڤێکی لاوازە بۆ ئەو کردە جیددییە..بەڕاستیی لەم تێکستەدا کاراکتەر کە"شێرزاد"دەکاتە ناوبژیوان بۆ ئەوەی شەفاعەتی بۆ بخوازێ, هەر لە یەکەم ڕۆژەوە دانی بە کوشتنی(شەفەشەل)دا ناوە و ئیدی مەسەلە لەوێ کۆتایی هاتووە..بەڵام کەس لێی نەپرسیووە بۆ؟ کە ئەمە شتێکی سەیرە و پاڕادۆکس دەهێنێتە کایەوە, چونکە بە لۆژیك ڕێی تێناچێت کارێکی وا جیددیی ئەنجام بدرێت و کەس لە هۆکارەکەی نەپرسێ و ئەنجامدانیشی نەخرێتە ژێر پرسیارەوە! یانی لێرەدا لاپڕەسەنیی لە مرۆڤ سەنراوەتەوە(کە ئەمە شتێکی مەحاڵە بێگومان) و هیچ شتێکیش جێگای نەگرتۆتەوە تا لە ڕێگایەوە سەنگوسووژ بکرێت. ئەوی ڕاستیی بێت زۆر لە شتەکان کتوپڕن..لەپڕێکا(شەفەشەل)بە تەواویی دەگۆڕێت و خەڵکەکەیش لێی دەتەکنەوە, بەڵام نازانین ئەم گۆڕانە لە کوێوە سەرچاوە دەگرێ؟ ڕەنگە پەی بردن بەمە بکەوێتە کۆتایی چیرۆکەکەوە, ڕای خۆی گۆڕیوە و ویستوویەتی خۆی ڕادەست بکاتەوە و شتێکی ئاساییشە..لەوانەیە ئەم بڕیارەی(شەفەشەل) زۆر گرنگ نەبێ تا ببێتە مۆتیڤی کوشتنەکەی و هەروەها کێشانی جگەرەی گرێڤن و ئەفەندێتیی و خوێندەوار بوونیشی..ڕەنگە مەسەلەکە تۆڵە سەندنەوەیش نەبێ لە کەسێك کە تەسلیمی دەسەڵاتێك دەبێتەوە کەسوکارەکەیان تەفروتونا کردووە..ئەمە "مێرسۆ"ی پاڵەوانی ڕۆمانی(نامۆ)ی "ئەلبێر کامۆ"مان وەبیر دێنێتەوە کە لە خوت و خۆڕایی و بە بێ هیچ مۆتیڤێك و هەر لەبەر ئەوەی تیشکی ڕۆژەکە لە چاوی دەدات گەنجە جەزائیرییەکە دەکوژێت.

دیارە پاڵەوانی دەقەکانی پێشوویش ناتوانن ئاڕاستەی شار هەڵنەبژێن و بەرەو ژوور بچن, کەسیش ئەو ڕێگایەیان لێناگرێت!! بێگومان لێرەیش واقیعەکە دیسانەوە تاریك کراوە و زانیاری لەسەر ئاشکرا نەکراوە. سەبارەت بە بەشداری نەکردنی واقیعیش لە بەرهەمی ئەدەبی و پەردەپێش بوونیشی تێیدا"ووڵفگانگ ئایزەر"دەخاتە سەر ئەو باوەڕەی بێت بەڵگەنەویستە دەقێك, با خەیاڵکراویش بێت, ئەگەر بێت و خاڵی بێت لە هەموو پەیوەندییەك بە واقیعی ناسراوەوە ئەوا ناڕوون و نامەفهووم دەبێت, چونکە دەقی ئەدەبیی تێکەڵەیەکە لە واقیع و جۆرەکانی خەیاڵکردن, بۆیە لە نێوان پێدراو و خەیاڵکراودا بێچەندوچوون کارلێك دێتە ئاراوە. پاڕادۆکسێکی تریش ئەوەیە کە ڕوودانی کوشتنەکە لەکاتی وەستانی شەڕدا ڕوودەدات, یان لەڕاستییدا بیرۆکەی خۆبەدەستەوەدانی(شەفەشەل)ئیدی لەو کاتەدا چی دەگەیەنێت؟ شەڕ لە گۆڕێدا نییە, با بڵێین ئیتر ئەو بڕیارە لەو بارودۆخەدا چ گرنگییەکی هەیە؟ هەموو شتێك لە دانوستاندا چەقی بەستووە و ئیتر

دانانی ئەم ڕووداوە و کردنی بە ڕاستییەك لەناو تێکستەکەدا بە هیچ جۆرێك قەناعەت بەخش نییە!

دەقی(ڕێبوار و ڕێگە)یش کەموزۆر هەمان تەکنیکەکانی پێشوو شەقڵی پێدەدەن و هەر لە سەرەتاوە شێوازە ترادیسیۆنییەکەی نووسین تێدەپەڕێنێ و گێشەنیگای کەسی یەکەمی تاك دەیگێڕێتەوە و جەستەی دەق بە چەند گرتەیەك دەخاتە ناو چوارچێوەوە, ڕاستە بیرۆکەیەکی ئاڵۆزمان پێشکەش دەکات, بەڵام ڕووداو وکردەی چیرۆکمان لە توێیاندا بەرچاو ناکەوێت. ئەمەیش زیاتر بە هۆی تەوزیفکردنی ڕەمز و بەکارهێنانییەوەیەتی..لێرەیش: جێگۆڕکێی شوێن و کات, فلاشباك, دایەلۆگ..تاد ئەتمۆسفیرەکەی دەخەنە شێوەیەکی هونەرییەوە کە دەتوانین بڵێین هەمان ئەتمۆسفیری دەقەکانی پێشووە و دووبارە دەبێتەوە و لە خولگەیەکی کافکاییدا دەخولێتەوە. ئەمەیش دنیایەکی دەرەوەی دنیاکەی خۆمان بۆ ناڕسکێنێ و هەر ئەو شتە ئاساییە دێرینەیە, ئەو شتەی زمان وێنەی دەگرێت, زمان کە توانای خوێندنەوەی شتی هەیە, لێرەدا شتێکی نامەئلووفی ئەوتۆ ناخوڵقێنێ, یان بابڵێین مەئلووف نامەئلووف ناکات, چونکە تەنها وەسیلەیەکە بۆ وێناکردنی دیمەنێك..یان لە چوارچێوەگرتنی دیمەنێك..دیارە ئێمە لە ڕێگای خوێندنەوەوە دەمانەوێ جیهان لەناو دەقدا بڕسکێنین و وەکو بوونێکی تێکمە وێنای بکەین, کەچی لێرەدا بەهۆی ئەو تەمومژە و نەبوونی زانیاریی تەواوەوە ئەو جیهانە وەك بوونێکی تێکمە وێنا ناکرێت تەنها بەوە نەبێ کە خوێنەر بە پاشخانە ڕۆشنبیریی و سیاسیی و مێژووییەکەی خۆی کەلێنەکانی دەق پڕبکاتەوە تاکو لە شەقڵا بەخشین بەو جیهانە بەشداری بکات. دەکرێ بپرسین لەڕاستییدا چی لێرە ڕوودەدات؟ یا بە دەربڕینێکی تر بڵێین لێرە کردار هەیە؟ ئەوەی ڕاستیی بێ تەنها زمان لەناو ئەم تێکستەدا دەکەوێتەگڕ, یانی زمان ڕوودەدات, ڕووداویش, دیارە پێشتر ڕوویداوە, واتە ئەو ڕووداوەی ئەم دەقە دەڕسکێنێ, ڕووداوی بەئاشکرا نییە و پەردەپێشکراوە, یانی ڕوودەدات, بەڵام دیسانەوە لە شوێنێکی تر, نەك لەناو دەق, یاخود دەکرێ بڵێین لە باکگراوەندی دەق ڕوویانداوە و دەقیش لەڕاستییدا سەرەنجامی ئەو شتانەیە کە لە دەرەوەیدا بەرقەرار بوونە وکۆتاییان هاتووە..ڕەنگە بشێ بوترێ ڕووداوی ناو گێڕانەوەیە. زانیارییەکانیش دیسانەوە لە گەیشتن بە وەرگر کورتدەهێنن, لە شوێنێکدا دەڵێت: (باوکم گەلێ شتی تری ئەزانی, بەڵام نەیئەویست دەریان بخات)- ئەو شتانەیش چین کە پاڵەوان زۆربەیانی لە خەڵکی گوندەکە بیستووە و بێخەم لەوەی خوێنەر نایانزانێ هەر بە نادیار دەیانهێڵێتەوە..ئەو ئیش و کارەیش

چییە كە هاوڕێكەی بۆ چارەسەركردنی ملی بۆ زۆرلا ناوە؟ ئەو پیاوە پیرەی بەڵێنی چارەسەركردنی مەسەلە نادیارەكەشی داوە كێیە؟ ئەمە ڕەمزێكە, ڕەمزێكی تریش مردنی پیاوە پیرەكەیە, بەڵام دیسانەوە هیچ نادات بەدەستەوە, چونكە وەك لە دەقدا هاتووە:(كەس نەیئەزانی چۆن و لەبەرچی مردبوو)!! دیارە لێكدانەوە بۆ خوێنەر بەجێدەهێڵێت و دەیەوێ بیری لێبكاتەوە, بەتایبەتی ئەگەر بێت و بەرواری بڵاوكردنەوەی بە هەند وەربگرێت و نەختێك لێی قووڵبێتەوە. كۆتایی لێرەیشدا هەر كراوەیە و كتوپڕ یەخەی دەق دەگرێت و گوتارە سیاسییەكەشی كورتدەهێنێ, چونكە خوێنەر لەوە حاڵینا بێت پیرەمێردەكە بۆ كتوپڕ مردووە و هاوڕێكەشی, كە بۆ مەسەلەكەی بەدوای چارەسەردا عەوداڵە و لەبەر هۆكاری مردنی پیرەمێردەكە پەیدای ناكات, بۆچی هەست بە ناكامیی ناكات؟ بۆچی سێبەری زەردەخەنە بەسەر لێوییەوەیەتی؟ ئایا ئەوەندە دڵخۆشە لە هەوڵێك نووشووستیی بهێنێ و بە سانایی لەسەرەتاوە دەستپێبكاتەوە؟ بێگومان نەك هەر ئەم دەقە, ئەوانی تریش پرسیارگەلێكی زۆر دەورووژێنن, بێئەوەی كەس بتوانێ هەر لەناو خۆیاندا وەڵامیان بۆ بقۆزێتەوە. جگە لەمانە, دیارە لە پاڕادۆكسیش خاڵی نییە..لاوێكی باڵابەرزی تێكسمڕاو- كە بێگومان(حەمەغەریب)ە گەڕاوەتەوە, بەڵام لە كوێوە هاتووە و سەرباری ئەوەی پانزەساڵیشە لەوێ نییە چۆن دەنگوباسی زۆربەی خەڵكی گوندەكە دەزانێ؟ ئەو قسە سەیر و سەرسووڕهێنەرانەیش چین كە بۆ خەڵكیان دەكات؟ بۆ نەیتوانیووە لە هیچ گوندێك ئۆقرە بگرێت؟ ئیشێكی بەدەستەوەیە ئەگەر تەواوبێ جۆری ژیان و ڕابواردنی دەگۆڕێ! بێگومان ئەمانە هەمووی بەتاڵدەبنەوە كاتێ لە بەرواری بڵاوكردنەوەی ئەم چیرۆكە و پانزەساڵی دیارنەمانی كاراكتەر ڕادەمێنین..كە بە واقیعی ئەو سەروبەندەی ساڵانی شەستەكانیش بەراوردی دەكەین, تێگەیشتن ئەوەندەی تر مەحاڵدەبێت. دەق لە لایەك بە لاوە خوێنگەرمەكە ئاماژە بە پاڵەوان دەدا, لە لایەكی تریشدا دەڵێت: گەڕانەوەی(حەمەغەریب)ڕووداوێكی گەورەبوو لە گوندەكەمان!! جارێكی تریش ئێمە نازانین ئەو ڕووداوە چییە, پاشان گێڕەرەوە- كاراكتەر بۆ وا بە پەرۆشەوە دوای(حەمەغەریب)دەكەوێت؟ دەق ئەو تەنگوچەڵەمەیەی (حەمەغەریب) ئاشكرا ناكات, یان مەسەلەكەی كە ئەویش هەر نازانین چییە! ئەم شتانە ئاڕاستەی بیری خوێنەر بە زۆر لادا دەبەن و شپرزەی دەكەن, چونكە دەقەكە وەكو مەتەڵێك دەبینێ پێویستی بە هەڵهێنان بێت, كە نایشتوانێ هەڵیبێنێ ئیتر گرنگترین ئەركە ئیستێتیكییەكەی كە چێژبەخشینە لە كیس دەچێت.

بە هەمان شێوە و تەكنیكیش چارەسەری (باڵی شەوگار) دەكات و

گۆشەنیگا کەسی سێیەمی تاکە و گێڕانەوەیەکی ئاسایی دەگێڕدرێتەوە، واتە کەسێك پرۆسەی گێڕانەوەکە دەخاتەگەڕ کە لە دەرەوەی چیرۆکەکەدایە. بەکارهێنانی دیمەن لە پێڕتدا، کە شێوازێکی جیاوازە و ئەو مامەڵەیەیشی کە لەگەڵا زماندا دەیکات تا شەقڵێکی دەرەکیی جیاواز بە تێکست بدات، هەروەها دایەڵۆگیشی تێدا بەکاربردووە..ئەم دەقە بە سەرەتایەکی شیعریی جوان دەستپێدەکات، کەچی نووسەر بە شێوەیەکی فۆتۆگرافییانە دیمەنەکان دەگوازێتەوە، واتە دەرەوە دەهێنێتە ناو دەق.. لە بیری(فەرهاد)دا کە منداڵێکە، ئەویش وەك ئێمەی خوێنەر خاوەنی هیچ زانیارییەکی ناو تانوپۆی دەقەکە نییە و نازانێ دەوروبەری سرتەسرتی چییانە؟ تەنها یەك شت بۆ ئەم پاڵەوانە بەرجەستەیە ئەویش یاریکردنە، یانی دەیەوێ بچێتە دەرەوە، ئەو دنیایە بەجێبێڵێ کە دنیای ئەو نییە، چونکە بیری لای دنیاکەی خۆیەتی، بیری لای ژیانکردنە و پێویستە سەرباری هەموو شتێکیش ژیان ڕەوتی خۆی بگرێ و بەردەوام بێت..ئەگەرچی لەناوەوە- لەماڵەوە- ژیانی باپیرەی کۆتایی هاتووە و چیدی بوونێك نییە لەم دنیایەدا، بەڵام ئەو هێشتا لە سەرەتادایە و دەبێ ئەو مەودایەی نێوان سەرەتا و کۆتایی- بوون و نەبوون- ببڕێت، چونکە بەوەناچێ ئەوانی پێشوو مشووری دنیای ئەمیان خواردبێ و بیریان لە ئامادەکردنی یۆتۆپیایەك کردبێتەوە بۆی. لێرەدا دوو دنیا دیارە، کە پەیوەندییەکی توندوتۆڵا پێکەوەیان نابەستێتەوە، لەبەر ئەوەی دنیای یەك نەوە نییە. لەم دەقەیشدا هەمان شتەکانی پێشوو دووپاتدەبنەوە، زانیارییمان بەتەواوەتی پێناگات و هەر تەنها ئەوەیە کە ئێمە دەزانین هەموو زیندوویەك سەرەنجام دەمرێت..و دوای ئەوەیش ژیان بەردەوام دەبێت. بێگومان گرێچن بەگشتیی لێرە و لەوانی تریشدا بەئاگایانە مامەڵەیان لەگەڵدا کراوە و لە دەستپێکەوە کە بەشێکە لە چنینەکە و ئەویش وەکو لە شوێنی تری ئەم نووسینەیشدا ئاماژەی خێرای پێکراوە، بە کورتی ڕێکخستنی زنجیرەی ڕووداو و بڕگە و جووڵەکانی ناو دەقە و بەدوای یەکدا هاتنی ئەمانەیە: دەستپێك- ململانێ و بەرزبوونەوەی کردار، یانی چڕوپڕبوونی ململانێ- چڕەپڕپە- نەوی بوونەوە و داچۆڕانی کردار، یان کرانەوەی گرێ و بەرەو کۆتایی چوون- ئینجا چارەسەر، یان قفڵا، جوان بەرەو کۆتایی شۆڕدەبێتەوە، بەڵام سەرەنجام خوێنەر ڕووبەڕووی تێمایەکی ناڕوون دەبێتەوە، یانی بەدیقەت نازانین دەق چ پەیامێکی هەڵگرتووە. لەگەڵا ئەوەشدا ئەگەر بەشێوەیەکی گشتگیر بڕوانینە دەقەکان، ئەوا چەندین تەوەرە و تێمەی یونیڤێرساڵمان ڕووبەڕوو دەبێتەوە، لەوانە ترس، نیگەرانیی و دڵەڕاوکێ، چارەنووسی ڕەش و ڕێکەوتێکی زۆر، کە بێچەندوچوون ئەو ئەتمۆسفیرە کافکاوییەیان پێدەبەخشن کە گەلێك تەمومژاوین، یاخود

ناچنەوە سەر سەرچاوەیەکی لۆجیکی ئەوتۆ کە بتوانین لێکدانەوەیان بۆ بکەین.

چیرۆکی(گەشتێك)یش وێنەی دنیایەکی تاریکی دیکەمان بۆ دەکێشێت و پرسیاری ئەوەمان لا زەقدەکاتەوە کە لەڕاستیدا لە کوێوە بۆ کوێ؟ لە هەمان شوێنەوە بۆ هەمان شوێن؟ ئایا هیچ گۆڕانێك لە ڕووبەری ژیانێکدا ڕوونادات؟ بێگومان ئێمە وەڵامی ئەمانە شکنابەین! ئەم چیرۆکەیش بە گێشەنیگای کەسی یەکەمی تاك نووسراوە و فلاشباك, مۆنۆلۆگ, دایەلۆگ, پاشوپێشخستنی دەستپێك و کۆتایی, مۆنتاجی کات و شوێنی تێدا بەکاربراوە. لێرەیش هەروەها کێشەی زانیارییمان هەیە و پێمان ناگات, ئەمەیش بێگومان کۆسپە و ناهێڵێ لەو سەردەمە تێبگەین کە ئەم دەقەی بۆ نووسراوە. بەر لە هەموو شتێك نازانین بۆ کاراکتەری ناو ئەم فەزایەی گێڕانەوە وای لێهاتووە, دابڕاوە لە خۆی, ژیانی بابەتێکی لەبیر چووە, مەحکوومە بە نەگەیشتن بە زانیاریی تەواو لەبارەی دنیاکەیەوە..تاد. ئەمەیش لەڕاستیدا پرسێك, پرسێکی ڕەوا لە هزر و ویژدان و ئاگاییماندا زیندوو دەکاتەوە, دەیژێنێتەوە, تاکو هەمیشە لەگەڵماندا بێت و قەتاوقەت لەبیری نەکەین و دەستبەرداری نەبین. لێرە نازانین بۆ کاراکتەر لە"مامۆستا دڵشاد"پەستە, بۆچی"قالە"گیراوە و کۆیە و چ پەیوەندییەکی بە پاڵەوان و دەقەوە هەیە؟ یان "مەلا پیرداود", کێیە و لەسەر چی هەوڵی کوشتنی دراوە و چۆن هەوڵەکە شکستی هێناوە؟ پاڵەوان بۆچی بەرەو خوار هاتووە و لە سەرەوە, لەو شوێنە خۆشە(سەکۆکەی مەلا پیرداود)نەماوەتەوە؟ بۆچی گوندەکەیان هەر چەند کەلاوەیەکە و هیچی تر؟ پیاوە سوورە کورتەباڵاکە بۆ هەر گوزارشتی(بە نامووستان وانییە؟- بە نامووستان وانییە؟) ی پرسیارئامێز دووپاتە دەکاتەوە؟..دەتوانین بڵێین کاراکتەر لەم تانوپۆیەدا دوو چاوی تیژی هەیە و ئەوەی دەیبینێ دەیگێڕێتەوە, ئەوەی دەیبینێ تێهەڵکێشی گێڕانەوەکەی دەکات..جگە لەمانەیش خۆی و هاوڕێکەی بە چ مەبەستێك لە مەیخانەکەوە دەردەچن و چەند کۆڵانێك دەکەن و دەگەڕێنەوە هەمان شوێن و دەچنەوە ناو هەمان مەیخانە؟ چ مەبەستێکی هەیە؟ هیچ نادات بەدەستەوە تاکو شتێکی لێبقۆزینەوە و پارچەکانی پەزڵەکە پێکەوە بلکێنین..گرێچن هەندێ شتی لاوەکیی تێدەکەوێ نازانین ڕۆڵیان چییە لەناو دەقەکەدا؟ بۆ نموونە سوورەی کورتەباڵا, دوو منداڵە بچکۆلەکە کە نازانین بۆچی بەو درەنگە شەوە لە دەرەوەن و هەروەها فاڵچییەکەیش.خۆ ئەگەر ئەمانە بە تەداعییش هاتبنە ناو تێکستەوە هەر دەبێ ئەرکێکیان پێ سپێردرابێ, بەڵام هەست دەکەین ئەرکیان نیوەچڵە, چونکە نووسەر ناهێڵێ ڕستەی

فاڵچییەکە ڕەوتی خۆی وەربگرێت و تەواو بێت یەکسەر دیمەنەکە دەگوازێتەوە, یان دەیقرتێنێ و سەرباری ئەوەیش دەپرسین بۆ چ مەبەستێك لەناو دەقدا قوتکراوەتەوە؟ ڕەنگە هەر تەنها بەکارهێنانی شەپۆلی هۆش بێت, لێ بەبێئەوەی بزانین لە چییەوە سەرچاوەی گرتووە, یاخود هەر وەکو شتێکی زیادە تێی ئاخنراوە بە بێ ئەوەی وەزیفەیەکی دیاریکراو ببینێت. پاشان خوێنەری وردبین هەست بەوە دەکات ئەتمۆسفیرێکی ڕووکەشانەی کافکایی لەم دەقەیشدا خۆی دەنوێنێ, دەڵێین ڕووکەشانە چونکە سەرکەوتوو نییە لەوەی بابەتێکی تەواو کافکاییمان پێشکەش بکات, لەبەر ئەوەی هۆکارەکانی ئەو دنیا کافکاییە لەم چیرۆکەدا ڕوون و ئاشکرانین. (سێگۆشەی باسێکی کۆن)یش بە گۆشەنیگای کەسی یەکەمی تاك لە ڕێگای جێگۆڕکێی سەرەتا و کۆتایی, دایەلۆگ, مۆنتاجی کات و شوێن و..تاد دەگۆڕدرێتەوە. دەتوانین بڵێین ئەتمۆسفیرێکی کافکایی لەم ڕووبەرەیشدا ئامادەییەکی پێداگری هەیە, هەر بۆ نموونە پیت لەبریی ناوی کاراکتەر بەکاربراوە کە(س)ە و ناوی بەڕێوەبەرەکەش (ك)ە. پەی بەوە نابەین بۆچی کاراکتەر خاوەنی هەستی ئەوەیە کە ژوورەکەی بێتە زیندان- بێگومان بەبێئەوەی هۆکارێك دنەی ئەو هەستە بدات- بۆچی هەست بە بەندکراویی دەکات, ترسی لە چییە؟ بۆ بە بینینی ئەم, خاوەن ژوورەکە و ژنەکەی قاقا دەکێشن؟ ئەمانە هەموو نادیارن, چونکە وەسف لە بونیادی دەقدا بەشدار نییە, جگە لەمەیش کەمترین زانیاریی بەدەستەوە دەدات. نایشزانین ئەم پاڵەوانە کێیە و چی کردووە وا ئەو نامەیەی بۆ دێت کە تیایدا ئاماژە بەوە دراوە کە ئەم بۆ شارەکە هەڕەشەیە و بڕیاری لەناوبردنی دراوە..سەیر ئەوەیە داوای لێدەکەن شێوەی مەرگەکەی خۆی هەڵبژێرێ, کە ئەمە ئایرۆنییە و پرسیارێکی نامۆ ڕوواڕووی وەرگر دەکاتەوە, ئەویش ئەوەیە بۆچی؟ کەی لەڕاستییدا بکوژ مافی بە قوربانیی داوە بژاردەی هەبێت؟ یانی بکوژ کەی مافناس بووە؟ نازانین بۆ..ئەم کاراکتەرەیش لە شوێنێك ئیش دەکات نە کەسی لێ دەناسێ و نە کەسیش ئەو دەناسێ! تەنانەت ناوی بەڕێوەبەری بەڕێوەبەرایەتییەکەشی نازانێ, کە بە (ك) هەواڵی لە پاسەوانی دائیرەکە دەپرسێت بەوە وەڵام دەدرێتەوە کە دە دوانزە ساڵە مردووە, واتە بە کورتی ئەم کابرایە ئاگای لە هیچ نییە و پەیوەندیشی نە بە دنیاوە هەیە و نە بە هیچ شتێکییەوە. ئەمەیش وادەکات ئەم کاراکتەرە لە خۆی تێنەگات, چونکە هەوڵی تێگەیشتنی دنیا نادات تاکو پتر لە خۆی بگات, هەروەکو ئەوەی “تزڤیتان تۆدۆرۆڤ”دەڵێ, لەڕاستییدا هیچ هەڕەشەیەکیش نییە بۆ سەر شارۆچکەکە, ئیدی پرسیارەکە ئەوەیە بۆچی هەڕەشەی لێکراوە بە کوشتن؟ نازانین..ئەمەیش دەربڕی ئەوەیە ئەم دەقە بیرێکی

لێجیکییانە بۆ هەموو چنینیی نەکراوەتەوە و بونیادی گرێچنێکی ناتێکمە بەرجەستەی کردووە, واتە لە کاتێکدا کە دەبێ هەموو بڕگەکانی توندوتۆڵانە هاوپەیوەندبن, کەچی وانییە و ئەم هاوپەیوەندییە نابینرێ. پاڕادۆکسی ڕاستەقینەی ناویشی ئەوەیە بکوژ لەگەڵا قوربانییدا وشەکانی(تکایە..و ببوورە..) بەکاردەهێنێ..پاشان ئەمیش, واتە بکوژ, فەرمانی پێکراوە و نایشزانێ بۆ ئەم فەرمانەی پێکراوە, بەڵام دەبێ هەر ئەنجامی بدات. نووسەر ئەم دەقەشی نوقمی دیدێکی زۆر ناڕوونانەی سیاسیی کردووە و تاکو لوغزئامێزتریش بێت ناهێڵێ زانیارییمان پێبگەیەنێت, ئیتر خوێنەریش هەست دەکات زۆربەی بڕگەکانی تێکست شفرەیە و پێویستە هەڵیان بهێنێ و بیاندۆزێتەوە..ئەمەیش لەڕاستییدا ئیش و ئەرکی خوێنەر ئاڵۆزتر و دژوارتر و تاقەتپڕووکێنتر دەکات, چونکە درکی ئەوەی تیژدەبێتەوە کە بۆ زەفەر بردن بە تێکستەکە پێویستیی بە زانیاریی تر هەیە, بەتایبەتی سەبارەت بەو بارودۆخە مێژووییەی تێیدا بەرهەم هاتووە, هەر تەنها ئەمەیش شەقڵا بە بنەمایەك دەبەخشێت بۆ تێگەیشتن لە دەق, هەروەکو(ئاندرێ بێنیت و نیکۆڵاس ڕۆیڵا)ئاماژەیان پێداوە. دیارە لەلایەکەوە نەگەیشتنی زانیاریی و لەلایەکی تریشەوە بە کۆد تەنرانی دەقەکە, چیرۆکەکە زۆر بۆ ڕەواج دەکات. پاشان خۆهەڵواسینی کابرای خاوەن ماڵا کە نازانین بۆ بەم کارە هەڵدەستێت چی دەخاتە سەر ناوەڕۆکەکە؟ لەم تانوپۆیەدا هەست بەوە دەکرێت هەموو شتێك ڕێکەوت دەیجووڵێنێت, بۆ دەچێتە کۆڵان و تیایدا دەمێنێتەوە و ناگەڕێتەوە ماڵێ, پارچە کاغەزەکە هەڵدەگلۆفێ, سەرلەنوێ دەریدەکات و دەیخوێنێتەوە, ئینجا بەخۆی دەڵێت:(چۆن تا ئێستا تێبینی ئەم وشەیەم نەکردووە؟) دەشێ مەبەستی وشەی “کوشتن”ەکە بێت.سەیرە ئەم کاراکتەرە دەجار نامەکەی خوێندووەتەوە کەچی هێشتا لە ناواخنەکەی بێئاگایە!! ئیدی بەڕاستیی نازانین بۆ ئەو نامەیەی پێدەگات و دواجار بۆ گۆڕانکارییەکی ناکاوانە ڕوودەدات و یەکسەر دەکەوێتە گەڕان بۆ دۆزینەوەی نووسەرانی نامەکە, دیارە بەبێئەوەی ناویان لە نامەکەدا نووسرابێ..لەڕاستییدا ئەم چیرۆکە ئەگەر ڕەمزییش بێت ئەوا تەنها نووسەر لەکاتی نووسینیدا زانیووێتی مەبەستی چییە و بەڵگەنەویستە کە لەوانەیە ئێستا ئەویش وەك ئێمە نەزانێت سەبارەت بە چییە! ڕاستە زۆرجار دەق مانای ناڕوون لەخۆیدا حەشار دەدات و ئەرکی خوێندنەوەیە پەردەی لەسەر لابەرێت, کەچی خوێندنەوەیش زۆرجار لە بەرانبەر ئەم دەقانەدا کورتدەهێنێ و ناگاتە دەرەنجامێك لەگەڵیاندا و ڕاستییەکانیان دەستەبەر ناکات, چونکە بونیادێکی دەلالیی لێکترازاو شەقڵیان پێدەبەخشێت, بۆیە خوێنەریش ناتوانێ

هیچیان لێ هەڵنجێنێ و چێژێك لەو مانایانە هەڵکێشێ کە خۆی کەشفیان دەکات.

دوا چیرۆکی(سەدرەدین عارف)یش- شێتبوونەوە- یە. دەکرێ ئەمە و ئەوانی پێشوویش بە(دەقی کراوە)دابنێین, وەکو ئەوەی"ئەمبێرتۆ ئێکۆ"دەڵێت, چونکە لێرەیشدا خوێنەر فڕێدەداتە نێو گومان و دڵنیانەبوون, لەبەر ئەوەی چارەسەر لەناو دەقدا نایەتەدی, بۆیە وەرگر دەشێ ماوەیەکی درێژتر لەبارەیانەوە تێبفکرێت, یان لە چەند گۆشەنیگایەکەوە لێیان ڕابمێنێت و بیانخوێنێتەوە و سەرەنجامیش کرانەوەکان دابخات, یانی چارەسەر بدۆزێتەوە, کە ڕەنگە ئەمەیش یەکێك بێت لە لایەنە پۆزەتیڤەکانی ئەم جۆرە دەقانە. دیارە ئەم چیرۆکە بە گۆشەنیگای کەسی سێیەمی تاك لە ڕێگای دیالۆگ و دیمەن و مۆنتاجی کات و شوێن و گرتەی سینەمایی دەگێڕدرێتەوە. لەم دەقەدا زمان ڕیتمئامێز و چڕوپڕە و نووسەر خۆی لە شیعرییەت بواردووە و هەوڵیشی داوە ئەتمۆسفیرێکی کافکاییمان پێشکەش بکات, بەتایبەتی لە هەڵسوکەوت و وتەکانی پیرەمێردەکەدا..ئەمیش هاوشێوەی دەقەکانی تر کەمیی زانیاریی بەربینی پێدراوەکانی گرتووە و ڕەمز و تەمومژ دەمودووی پیرەمێردەکەی گەمارۆداوە. دەیەوێ شتێك ڕووبدات, بەڵام چی؟ بێگومان نازانێ..دیارە ناڕوونییەکەی ئێرەیش لەبەر ئەوەیە کە ڕەمز تێهەڵکێشی بووە, جیاوازییەکەیش تەنها ئەوەیە لێرەدا بە یارمەتی(کاتی بڵاوبوونەوەی چیرۆکەکە)دەکرێ ئەو ڕەمزە نەختێك ڕوونبکرێتەوە, یانی دەستەبەرکردنی زانیاریی سەبارەت بەو بارودۆخە مێژووییەی تێیدا بەرهەم هاتووە..لەڕاستییدا ئەتمۆسفیری کافکایی لەو بڕگەیەدا زۆر چڕدەبێتەوە کە لە کاراکتەر دەپرسن بۆچی لەوێ وەستاوە و ئەویش دەڵێ:(بۆ لای کاك هیوا هاتووم..)کەچی نە"هیوا"یەك لەوێ هەیە و نە کەسێکی ئەوێیش ئەو هیوایە دەناسێ, چونکە شوێنەکە دەستاودەستی کردووە و تاقمێکی تر ئەوێیان بەدەستەوەیە, کاغەزەکەیش لەبەر ئەوەی ئەوەندە وەختە چاوەڕوانیی ئەو دیدارەی"هیوا"بووە داهێزراوە و نووسینەوەکەشی کاڵبووە و ناخوێنرێتەوە. لێرەدا پەی بە دوو واقیع دەبرێت, واقیعی ڕابردوویەکی نزیك و واقیعی هەنووکە.. پاڕادۆکسی ئێرەیش ئەوەیە ئایا ئەم کاراکتەرەیش وەکو کاراکتەری چیرۆکی(سێگۆشەی باسێکی کۆن)ئاگای لە دەوروبەر و دنیاکەی نییە و نازانێ گۆڕانکاریی تێدا ڕوویداوە؟ جگە لەمە ئەو کە جحێڵە و باوکی منداڵی بەرمەمکانە چۆن قسەی(عەیب ناکەیت بە ڕیشی سپییەوە درۆ دەکەیت)ی بەڕوودا دەدرێت؟ کاراکتەر بەو پارچە کاغەزەوە دەکەوێتەڕێ, بە ئومێدە, بیر لەوە دەکاتەوە کە کەسێك دەیناسێ و دەبێتە فریادڕەسی, بەڵام پاش

گۆڕانکاریی لە کەسەکان, ئایا ئەو هەستە هەر وەکو خۆی لەلای پاڵەواندا دەمێنێتەوە؟ ئایا ئەو شوێنە هەر هەمان شوێنە بۆ ئەو؟ ئایا لەم کەینوبەینانەدا ئەو خاوەنی ناسنامەی خۆیەتی, خۆی پێ کەشف دەکرێت و بارودۆخەکە باشتر تێدەگات؟ ئەمانە هەمووی پرسیاری خوێنەرن کە هەر دەبێ خۆیشی بەدوای وەڵامیاندا بگەڕێت, چونکە دەق دەستگیررۆیی ناکات و لەبریی ئەوەی وەڵامەکانیشی بۆ ئامادە بکات دەیانشارێتەوە. پاشان ئەوەی گرنگە ئەوەیە ئەم کاراکتەرە و ئەوانی دییش چ پەیوەندییەکمان لەگەڵیاندا دەبێت و چۆن دەبنە بەشێك لە ئێمە ئەگەر لێیان تێنەگەین؟ چۆن لە ڕێگایانەوە لە خۆمان زیاتر تێدەگەین و دەبنە بەشێك لە کەسایەتییمان و گۆڕانکارییمان تێدا دروست دەکەن؟ ئایا دەتوانن هەروەکو(ئاندرێ بڕێنیت و نیکۆڵاس ڕۆیڵا) دەڵێن: پێشنیازی وەڵام بۆ پرسیاری من کۆم بکەن, نەك هەر بۆ خۆیان, بەڵکو بۆ ئێمەیش؟ چونکە تێگەیشتن و درك بەخۆ و بە خەڵك کردنیش, لە ڕێگای زمانەوە پێدەگات و دێتەئاراوە..بەڵام لێرەدا ئەمە مانای ئەوە نییە هەموو جۆرە بەکارهێنانێکی زمان ئەمەی لێدەکەوێتەوە, نەخێر, زمانێك کە هێزی گەیشتنی هەبێت, وزە بە خوێندنەوە بدات, بەهای مەعریفیی هەڵبگرێت کە سەرەنجام دەبێتە بەهای ئیستێتیکی, هەر وەکو ئەوەی"حەمید ئەلێوبەیعی" بۆی چووە و ئەمەیش بناغەی ئەدەبی گۆڕانەوەیە.. زمانێك کە بتوانین ئەودیوی ببینین و لێکیبدەینەوە, نەك ئەودیوەی تاریکییەکی بێئامان بیتەنێتەوە و ئێمەیش کەوتبینە پێش سەردەمی پڕۆمیسیۆس تیایدا. بەمەیش کاراکتەر یەکڕەهەند دەردەکەوێت, یانی وەکو ئەوەی"ئی. ئێم. فۆرستەر"دەڵێت: فلات, واتە یەکڕوو و یەکئاست. دواجار کاراکتەر ژیانکردووئاسا نەبێت و پێوانەی نەبێت بۆ ڕەفتاری خۆی و نەزانێت بۆچی بەو شێوەیە هەڵسوکەوت و گوفتار دەکات, ئەوا گۆڕانەوەیش لێژیکێکی قەناعەتبەخش پێشکەش ناکات.

ئێستا دەکرێ بڵێین چەرخ هەردەم بەرانبەر بە داهێنەرە ڕەسەنەکان چەپگەڕ بووە, بەڵام هەرگیز نەیتوانیووە ڕووناکیی ڕاستەقینەی داهێنان بشارێتەوە و لە درەوشانەوەی بخات, ئەگەر وایش نەبوایە و داهێنان شتێکی گەردوونیی و هەمیشەیی نەبوایە و داهێنەریش پێیەکی لە ناو ئاییندە نەبوایە ئەوا کێ پاش نیو سەدە(سەدرەدین عارف)ی بیر دەکەوتەوە؟ ئەگەر چیرۆك نووسیش,"میشال بۆتۆر" گوتەنی, هەر لە هەمان دنیاوە سرووشی بۆ بێت کە پەیدەرپەی لە گۆڕاندایە, ئەوا(سەدرەدین عارف) بە پلەی نایاب کوڕی دنیا و سەردەمەکەی خۆیەتی, چونکە ئەدەبەکەی ئەگەرچی دەقاودەق پۆرترێتی خۆی نییە, بەڵام بە ڕەنگەکانی خۆی ڕەنگڕێژی کردووە و بە مەسەلە و پرسێکی

گرنگ بارگاوی کردووە و بەرەو ئاسۆ بەرفراوانترەکانی داهێنان بردوویەتی, بۆیە ئەدەبێکی دیار و بەرجەستە و کاریگەرە, بەڵام داخەکەم لە دنیای کێك و پێکەوە گونجاوی ناپاکیی و گەندەڵییدا هونەری ڕەسەن,"جیانی ڤاتیمۆ"وتەنی, هەر تەنها بە بێدەنگیی دەدوێت و سەروسەدا دەرناکات, بەڵام سەربار توانیووێتی ئەو وێنە بەهادار و تاهەتاییە بخوڵقێنێ کە هەموو کارێکی داهێنەرانە ئاتاجی بە خوڵقاندنی هەیە..ئەگەر ئەدەبیش باشترین بەش بێت لە ژیان, بە مەرجێك ژیان باشترین بەش بێت لە ئەدەب, وەکو ئەوەی"واڵاس ستیڤنس"ئاماژەی داوەتێ, ئەوا مادامەکێ ئێمە مەحکوومین بە ژیان, پێویستە مانای پێببەخشین, پێویستە جوانیی پێببەخشین, مانا و جوانییش تەنها داهێنان بە ژیانی دەبەخشن..هەموو داهێنانێکیش پاساوی ژیان و مانەوەی لەگەڵا خۆیدا هەڵگرتووە, ئەگەر لەم پاساوانە خاڵی بێت ئەوا هیچ شتێك دادی نادات, نەدەتوانێ بژی و نەیش دەتوانێ بەرگەی گۆڕانکارییەکانی زەمەن بگرێت و بمێنێتەوە. بۆیە بەر لە هەموو شتێك دەکرێ بڵێین ئێمە بە نووسین مەحکوومین, چونکە هاندەرە بۆ ژیانکردن بە شێوەیەکی جوانتر, بە شێوەیەك کە بێهوودەیی و نائومێدیی و ڕۆتینەکانی هەڵکردن کەمتر بکاتەوە و شایانی ئەزموونکردنێکی مرۆییانە بێت و پێی بکرێ بیروباوەڕ و تێفکرینمان بشڵەقێنێ و ئاشناییمان بە شتەکان نائاشنا بکات و بمانهەژێنێ, یان بتوانین بڵێین بمانگۆڕێ! دیارە ئەدەبیش هەر بەوە پێناسە دەکرێت کە نائاسایی کردنی ئاساییە, هەروەکو"ڤیکتۆر شکڵۆفسکی" بۆی چووە, واتە بەخشینی ڕازئامێزیی و سەیروسەمەرەیی بە ئاسایی و بەرزکردنەوەی بۆ ئاستی سەرسووڕهێنەر و کردنی هەموو سەرسووڕهێنەرێکیش بەئاسایی, وەکو ئەوەی "حەننا عەببوود"دەڵێت. ئەدەبەکەی(سەدرەدین عارف)یش لەبەر ئەوە بایەخدارە, چونکە ئەم پێناسەیە هەڵدەگرێت و پرسیار دەورووژێنێت و ئاماژە بە شتێکی گرنگ دەدات کە ئەویش ئەوەیە ژیان بێ مانا نییە و جگە لەمەیش پێبەپێی ئەو ئامانج و ڕەهەندانەی لەخۆی دەگرێت سنووری ئاسایی تێپەڕاندووە و تیایدا نائاساییتر بووە و ئەو چێژەیش بە خوێنەر دەگات کە لە کەشفکردنی ئەو نائاساییەدا دەستەبەری دەکات. یان بەگوێرەی ئەوەی "برێخت"بۆی چووە, هێزی نائاسایی کردنی ئەدەب بە شێوەیەکی گشتیی لەو توانایەیدا بەرقەرارە کە دەمانگۆڕێت و هاوکات دنیای دەوروبەریشمان دەگۆڕێت..لەڕاستییشدا خوێنەر ئەزموونکەری ئەم هەستە دەبێت, چ لە خۆیدا و چ لە دنیای دەوروبەریشیدا و پەی بە گۆڕانکاریی دەبات و باوەڕیش بەوە دەهێنێ کە مامەڵە لەگەڵا شتێکی جیاوازدا دەکات. پێبەپێی ئەمە زمانیش تاڕادەیەك ڕێگای نائاسایی خۆی دەگرێتەبەر و دەبێتە هەڵگری مانایەکی ڕووکەش کە

ئەمەیش"ووڵفگانگ ئایزەر"گوتەنی ئاماژە بە مانایەکی ناواخنیی دەدات و دەکرێ لە خودی خۆیشی جیاواز بێت و ئاماژە بە شتێکی تر, یان شوێنێکی تر بدات, بەگوێرەی ئەوەی(ئاندرێ بێنیت و نیکۆڵاس ڕۆیڵا) جەختیان لێکردۆتەوە, بەڵام بێگومان لێرەدا- لەم ئەدەبەدا ئەمە دەوڵەمەندە و ئەو زمانە تەقلیدییەی پێش خۆی نییە, بۆیە دایەڵۆگی لەگەڵا نەوەکان و سەردەمەکاندا بەردەوام دەبێ و لە چوارچێوەی کاتێکی دیاریکراویشدا قەتیس نابێت و لە زەمەنە جیاوازەکانیشدا دەبێتە خاوەنی مانا و دەلالەتی جیاواز..دواجار دەشێ دەقیش, وەکو ئەوەی"ووڵفگانگ ئایزەر"بۆی چووە, لە بارودۆخە مێژووییە جیاوازەکاندا خاوەنی(مەدلوول) ی جیاوازیش بێت.

سەرەنجام ئەگەرچی خوێندنەوە و شرۆڤەکردن, بە پێی"شلایەرماخەر", هونەری خۆپاراستنە لە بەدحاڵیبوون, کەچی دیارە ئەم دەستەواژە گرنگە ڕۆژەییبوونی خۆی بەرجەستە دەکات کاتێ لەگەڵا بەرهەمەکانی(سەدرەدین عارف)دا هاوپەیوەندی دەکەین و لەوانەشە ئەم کارە لە بەدحاڵیبوون قورتارمان نەکات, چونکە خوێنەر, هەروەکو ناوبراوی پێشووتری ئەم پەرەگرافە دەڵێ, دەیەوێ سەرلەنوێ بەو ڕووداوە دەروونییەدا گوزەر بکات کە نووسەر پێیدا تێپەڕیووە, بەڵام ئەمەیش یارمەتیدەر نابێت بۆ حاڵیبوون, لەبەر ئەوەی مانای بابەتییانە لەکاری ئەدەبییدا, بە گوتەی"لوسیان گۆڵدمان", زۆرجار بۆ خودی نووسەر خۆیشی ناڕوونە..بۆیە پاش ئەم خوێندنەوەیە و پاش ئەم دواندنەی دەقەکان, دەشێ بوترێ: ئەگەرچیش ئێمە وا هەست دەکەین هەر تەنها بۆ سەردەمێك نووسراون و بە هەموو کات و سەردەمەکان تایبەت نین, بەڵام, لەگەڵا ئەوەیشدا دەکرێ لەگەڵا فۆرمالیستەکاندا هاوڕابین کە دەڵێن دەقە ئەدەبییەکان سەر بە کات و سەردەمێکی دیاریکراو نین و گەردوونیین و دەکەونە سەرووی مێژووەوە و لەڕاستییشدا هێز و کواڵیتیی بەرگەگرتنی زەمەنیان تێدایە, جگە لەوەیش توانای گۆڕانیش شکدەبەن, هەڵبەتا مەبەست گۆڕانە لە ئاماژە دەلالییەکان, کە دیارە هەموو نەوەیەك هەوڵدەدات بۆ خۆی و سەردەمەکەی دیاریی و تایبەتمەندی بکات.

ئابی 2019: هەولێر- تشرینی دووەمی 2019: لەندەن

---

*سەرچاوەکان:

1- سابیر ڕەشید- سەدرەدین عارف- نوێکاری چیرۆکی کوردی- دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم- سلێمانی 2018
2- حاتم الصکر – ترویج النص – دراسه للتحلیل النصی فی النقد

المعاصر – اجراءات.. و منهجيات – الهيئه المصريه العامه للكتاب – 1998.
3- جيروم كلينكوفتز- فن الروايه ألامريكيه- ترجمه: سميره مصگفى أحمد- دار المعارف- القاهره 1988
4- د.سمير روحى الفيصل- الروايه العربيه- البناء والروءيا- مقاربات نقديه- منشورات اتحاد الكتاب العرب- دمشق- 2003
5- ميشال بوتور- بحوپ فى الروايه الجديده- ترجمه: فريد أنگونيوس- منشورات عويدات- بيروت- باريس- الگبعه الپالپه- 1986
6- حميد الربيعى- سرد بوصفه شغفا- عن الروايه وافاقها- الموسوعه الپقافيه- العدد 162- الگبعه ألاولى- بغداد- 2017
7- موسوعه المصگلح النقدى- الواقعيه- تأليف: ديمين گرانت- ترجمه: دكتور عبدالواحد لوءلوءه- دار الرشيد للنشر- بغداد- 1980
8- كولن ويلسون- چياع فى سوهو- نقلها الى العربيه: يوسف شرور و عمر يمق- دار الاداب- الگبعه الرابعه- بيروت- 1979
9- دكتور عبدالواحد لوءلوءه- ألوان المغيب- دراسات و ترجمات نقديه- الموءسسه العربيه للدراسات و النشر- الگبعه ألاولى- بيروت- لبنان- 2009
10- فولفغانغ ايزر- التخييلى و الخيالى من منقور ألانگربولوجيه ألادبيه- ترجمه: د. حميد لحمدانى- د. الجلالى الكديه- الدار البيچاء – الگبعه الاولى- 1998
11- أدونيس- موسيقى الحوت ألازرق- الهويه, الكتابه, العنف- دار التكوين للتأليف و الترجمه و النشر- دمشق- 2018
12- جيانى ڤاتيمو- نهايه الحداپه- الفلسفات العدميه و التفسيريه فى الپقافه مابعد الحداپه(1987)- ترجمه: د. فاگمه الجيوشى- دراسات فكريه 37- منشورات وزاره الپقافه- دمشق- 1998
13- حنا عبود- من تاريخ الروايه- دراسه- منشورات اتحاد الكتاب العرب- دمشق- 2002
14- على حسين- فى صحبه الكتب- مقالات- دار أپر للنشر و التوزيع- المملكه العربيه السعوديه- الگبعه الاولى- 2017
15- موسوعه المصگلح النقدى- الحبكه- تأليف: أليزابپ دپل- ترجمه: دكتور عبدالواحد لوءلوءه- دار الرشيد للنشر- بغداد- 1981
16- ويليس بارنستون- مع بورخيس- مساءعادى فى بوينس ايرس- ترجمه: د.عابد اسماعيل- دار المدى- الگبعه الپانيه- 2014
17- An Introduction To Literature, Criticism, And Theory- ANDREW BENNETT And NICHOLAS ROYLE- Pearson- Longman- Fourth Edition- G.B 2009
18- TZVETAN TODOROV- Hope And Memory- Reflections On The

Twentieth Century- Atlantic Books- London- 2003

نزیکبوونەوە لە وەرگێڕی گێڕانەوەکانی ڕۆڵفۆ.. نووسینی: یوسف عزەدین

(خوان ڕۆڵفۆ بەسێ سەد لاپەڕە توانی بگاتە ئاستی سۆفۆکلیس)
گابریل گارسیا مارکیز

پێدەچێت شیاو بێت بڵێین؛ زۆرێک لەو تێکستانەی بەدرێژایی مێژووی نووسین و خوێندنەوە، خوێنەرانیان سەرسامکردووەو توانیوویانە پێ بەپێی زەمەنە جیاوازەکان، لەئاست خوێندنەوەو تەئویلی نوێدا بن، ئەو جۆرە تێکستانەن کەکورت و پوخت و تۆکمە بونیاد نراون، تەنانەت پارادۆکسە فەلسەفی و فیکرییەکانیش؛ ئەوانەی دەکرێت لەدێڕێکی کاریگەردا جێیان ببێتەوە، دواتر هەر ئەو دێڕەشە لەمیانی سەدان لاپەڕە لێکۆڵینەوەو نووسین، هەوڵی یەکاڵاکردنەوەو لێ حاڵیبوونی دەدرێت!؟
کاریگەرترین وتەیەکی مەولانا جەلالەدینی ڕۆمی کەکرۆکی فەلسەفە سۆفیگەرییەکەیەتی.. دەفەرمووێت:
(هەرچییەکیت ببە؛ بەڵام وەرە؟!)
ئیدی ئەم بانگهێشتەیە، گەر من و تۆ؛ بەرەوڕووی بچین، دەتوانین لەمیانییەوە پێ بنێینە نێو مەودایەکی نوێی تێڕوانین و چێشتنێکی جودا و نوێ لەمامەڵەکردن لەتەک ئیگۆی خۆمان و دواجار گەیشتنە جۆرێک لە تێڕوانینی باڵاو شایستە؛ بۆ خوێندنەوەیەکی سەرلەنوێی هەموو ئەو شتگەلانەی لەدەرەوەڕا ئابڵووقەیان داوین.
پرسیارێک کەئێخەی زۆربەی خوێنەرانی تێکستە درێژەکان دەگرێت؛ ئاخۆ لەکاتێکدا کافکا لەهەفتا هەشتا لاپەڕەیەکدا باشترین شاکارێکی، مەسخ-ەکەی جێ دەکاتەوە.. یان خوان ڕۆڵفۆ لەسەد لاپەڕەدا یاخوود کەمتردا، پیدرۆ پارامۆ-کەی لە بەرزترین ئاستی تەکنیکی و فانتازیی و بەتازەترین شێوازێکی گێڕانەوەی ناتەقلیدی دەنووسێتەوە؛ بەچەشنێک هەموو خوێنەرە جدییەکانی ئەو نەریتیقەی سەرسامکردووە،

ڕەنگە یەکێک لەهۆکارەکانی ئەو سەرسامکردنەشی پەیوەست بێت بە ئەتمۆسفێرە میتافیزیکییە ناتەقلیدییەکەی. دەشێت خوێنەری جدی؛ لەمیانی وەسف و دەنگ و خشپەو چرپەو سامی گێڕەڕەوەوە مردووەکانەوە، بە هیچ زانیارییەکی پێش وەختیش، بزانێت مامەڵە لەگەڵ نەرەتیڤێکی سەیروسەمەرەی کەم وێنەدا دەکات.

بەهەرحاڵ گەر بگەڕێینەوە سەر پرسیارەکەمان؛ ئەی بۆ دەبێت توخمێک لەنووسەران هەبن، بەتایبەتیش ڕۆماننووسان، هیچ ڕێچکەو ڕێگەیەکی درێژدادڕی و ڕێکخستنی قسەوباسی بێسەرەوبەرەو گێڕانەوەی بێتام نامەنەت پەنای بۆ نەبەن!؟ بۆ دەبێت خوێنەری نموونەیی پاش خوێندنەوەی چەند سەد لاپەڕەیەکی ڕۆمانێکی قەبارە گەورەی پێشتر ڕیکلام بۆکراوی گەورەکراو، بگاتە هیچ؛ بگاتە ئەو ڕاستییەی کەلەپشت ئەو هەمووە دەڕەڵە سەقەتانەوە، کەسێک لەپشت هالەی گەورەکردنەوە خۆی مەڕاس داوەو دەیەوێت زۆرترین پانتایی بۆ بێکەڵکترین باس و خواسی زیادە پێبکاتەوە! چ ئەمە بەشێکە لەو سادییەتەی ئەو جۆرە نووسەرانە دەرئەنجامی کەموکووڕییە سایکۆلۆژییەکانیان پەنای بۆ دەبەن؟! چ خۆ فەووتەکردن و خۆ زل پیشان دان بەشێکە لەو چەکە بایەلۆژییە دێرینەی هەندێک لەئاژەڵان پەنای بۆ دەبەن و مەبەستیانە گیانەوەرانی لەخۆ گەورەتر و بەهێزتری پێ بترسێنن!؟

هەر بۆ نموونە؛ ڕۆماننووسێکی زۆر ناساراوی شایستەی بەڕێزو خۆشەویستی بێت، لەیەکێک لەڕۆمانەکانیدا تاڕادەی بێزارکردنی خوێنەر باس لەحیکایەت و بگرەو بەردەی فەرش فرۆشێک دەکات.. یان بەباسی کاراکتەرێکی زۆر خێری نەگبەت؛ خەریکە لەپێستی خۆتێت دەنێتەدەر!؟ یان لەشوێنیکی تردا بەحیساب باسی کۆمەڵێک پیاو کوژ، یان ژن کوژت بۆ دەکات، جا واز لەوەش بێنە، هەیانە خەریکی عەتر دروستکردنەو ڕەبەن ئاسا لەقۆناغی پاکبوونەوەیدا.. بەڵام لەهەمووی هەزەلیتر هەر یەکێک لەم پیاوکوژانە شوێن دەستی کوشتنەکانی جیاوازە لەوەی ترو ئیتر بەچەشنی فیلمی کۆمیدی عەسابەو بەتایبەتیش جۆری ئەنیمەیشنەکەی، یەکێکیان ڕاست و چەپ فیشەک دەنێت بەکوژراوەکانییەوەو یەکێکی تریان نازانم دەینێت بەکوێیەوەو ئیتر خوێنەر نازانیت پێبکەنێت یان بگری!؟ خۆ ئەم نووسەرە بەڕێزە هەر ئەبوو شتێک زانیاری لەبارەی فیشەک تەقاندن و چۆنییەتی کوشت و کوشتار و ئەو جۆرە بگرەو بەردانەی ئیغتیالاتەوە بزانێت!؟ وەک چۆن گابریل گارسیا مارکیز، لەچاوپێکەوتنێکیدا باس لەوە دەکات چۆن فیدڵ کاسترۆ باسی هەڵەیەکی نێو ڕۆمانێکی خۆی بۆ کردووە، لەبارەی مەودای پێکانی ئەو چەکەی کەئەم لەڕۆمانێکیدا باسیکردووە؟! جا

ئەوەی بڵێت، ئەدەبی فانتازی و جادووگەری و ئەفسوونـاویی و ھاوشێوەکانی ئەم جۆرە وردەکارییـە واقیعییانە لەخۆ ناگرێت، وەڵا مەکە ئەوەیە سەرەتا ئەو تێکستەی من بەنموونە ھێناومەتەوە چەند خاتریشی بگریت؛ ھەر ڕیالیستییە؟! لەوەش زیاتر تەنھا ل□ ئەدەبە سوریالییە بەرزەفڕەکاندا دەشێت بەچەشنی سەیرو سەمەرەیی خەونەکان ھەموو ئەوەی لەنێو نێرێتیڤێکدا ڕوودەدات شیاوی وەرگرتن بێت، ئەمیش تا ئەو ڕاددەیەی ک□ نەبێتە فیلمی کارتۆنی منداڵان.. لەوەش گرنگتر کاتێک دەقێکی جادوویی وەک “فڕینی پیدرۆ ل□ بێکۆتادا” کەباس ل□ فڕینی کەسایەتییەکی واقیعیت بۆ دەکات و دەزانیت لەحەقیقەتدا ئەمە ناشێت و کاری کردە نییە.. بەڵام کاتێک پیدرۆ دەفڕێت؛ ھەر بەڕاستی وەک کەسێک دەفڕێت ک□ توانای فڕینی پێ بەخشرا بێت، ئەویش بەکەمبوونەوەی کێشی، یان کەمبوونەوەی ھێزی ڕاکێشانی زەمین بۆ کەسەکە.. ھەموو ئەمانەش گەر لەنێو فیزیاو تێڕوانینە فیزیاییەکاندا جێشی نەبێتەوە، بەڵام ل□ پانتایی و مەودایی ئەو ئەدەبە تایبەت و با□□ایەدا جێی دەبێتەوە.. سەرنجڕاکێشترین دیمەنێکی نێرەتیڤەکەش بەستنەوەی لاقی پیدرۆیە بەگوریسێکەوە بۆ ئەوەی تەواو لەحەوادا وننەبێت و لەژێر کۆنتڕۆڵدا بمێنێتەوە.. چەند سەیرە کەسێک وەک ئەوەی چەشنە نەخۆشییەکی ناوازەی گرتبێت؛ یان ل□ بەر ھەر ھۆکارێکی تر؛ ئەم توانای فڕین و بەرزبوونەوەیەی لادروست دەبێت و دواجاریش دەبێتە ئەو پیاوەی با لەگەڵ خۆی دەیبات!؟

لێرەدا دەبێت ئەوەش بڵێین، ھەبوونی وردەکاری ل□ تێکستدا؛ جیاوازە ل□ حەشووکردن و درێژدادڕی و پڕکردنەوەو زیادەڕەوەی ب□ نیازی ھەڵخەڵەتاندنی خوێنەر؟! چونکە زۆربڵێیی و حەشوکردن و درێژدادڕی، گوزارشتە ل□ نەتوانینی نووسەر ب□ ئیدامەدانێکی دیالێکتیکانە، بەوەی مەبەستییەتی بیگێڕێتەوە.. ئەمە جگە لەونکردنی سەرەداوی بنەڕەتی گێڕانەوەکان؛ زۆربەی کاتیش نووسەرانی ئەو جۆرە درێژدادڕییە حەیران ئاسایە، ل□ توانایاندا نییە با بەتێکی فرەجەمسەری پەلوپ□ ب□□او، کورت و پوخت لەداڕژگەی تەکنیکێکی ڕاکێشەرانەدا چ□ بکەنەوە. گەورەترین توانستێکی کاریگەرانەی گێڕانەوەی کەمەندکێشانەی گابریل گارسیا مارکیز لەڕۆمانی؛ ک□□□□ن□□ کەسی نییە نامەی بۆ بنووسێت-دا دەردەکەوێت، ھەروو□ک بۆخۆشی ئاماژە بەوەدەدات ک□ بۆیە ڕۆمانی سەد ساڵ ل□ تەنھایی نووسیووە، تاوەکو خوێنەران ڕۆمانی کۆڵ□ نێڵەکەی بخوێننەوە.

ھەر پەیوەست ب□ قسەوباس د□رbارەی حەشوکردن و درێژدادڕی، زاتێکی

نەرجسی مەشرەبی خۆشەویست کە بەحیساب ڕۆماننووسە، کار دەگاتە ئەوەی لەڕۆمانەکیدا زیاد لەچل پەنجا لاپەڕەی بەبڵاوکردنەوەی بابەتی وەرگێڕاوی نێو ویکیپیدیای ئەم نووسەر و ئەو نووسەر پڕبکاتەوەو لەوانە وەرگێڕانی زانیارییەکانی دەقاو دەقی ویکیپیدیای جۆرج سیمینۆن-ەو وەک ئەوەی زانیارییەکان هی خۆی و دەرئەنجامی خوێندنەوەی قووڵی بێت، ئاوا ترنجانوویەتییە نێو بەشی دوور ودرێژی زنجیرە گێڕانەوەی ڕۆمانەکەی و لەهەمووشی سەیرتر خودی بابەتی سەرەکی ڕۆمانەکەی لەهەردوو ڕۆمانی سەبەری باو، گەمەی فریشتە-ی کاڕلۆس ڕویز زافۆن-ەوە دزییەوە!؟ پێشتریش زەربەی ئەو نەرەتیڤانەی بۆرخیس ساڵانێکی دوور و درێژی تەمەنی لەنووسینیدا سەرفکردبوو، ئەو بە سەرەمینەوەو شەرمکردن؛ پاش گەمە پێکردنێکی ئیبلیسیانەی زۆر وەستایانەو پێش و پاش خستنێکی کارامانەی ماتماتیکی و کەمێک دەستکاری حیلەبازانە، زەربەی تەکستەکانی ئەو زاتەی بەهەڵەوگێڕاوی و سەقەتی، کردە داهێنانی خۆی و کەسیفانە لەئەدەبیاتی کوردیدا بەبێدەنگی جێی خۆی کردەتەوە.. وەک چۆن لەهەندێک وتار و دیالۆگەکانی پێشووتریشدا ئاماژەم پێداوە؛ دزین جیایە لەکەوتنە ژێر کاریگەری، یان ئیلهام وەرگرتن لەنووسەرانی ترو زۆر شێوازی تری ئەگەرپێدراوی ئاشکرا، وەک تەوزیفکردنەوەی فیکرەیەک بەئاماژەکردن بەئەسڵ و فۆسەی سکچەرایی نەرەیتیڤەکەی و دانەرەکەی.. بەڵام نەشیاوە تە ڕووحی نووسەرەکە بدزیت و بەتەمسیل کردن و تەقەمووس خۆت لەوە ببەیتە ئەو!؟ لەوەش سەیرتر ئەوەیە کەسانێک هەبن جا بەڕاست یان بەدرۆ باوەڕ بەوە بهێنن کە تۆ هەر ئەویت؟! چ هەزەلیاتێکە حاڵی ئەو نووسەرانەی کەچێشەبوون بەدزینی ئەدەبیاتی گەلان و تابشنووسن هەر دەدزن؟!

چەند جوانە کاتێک گەستاڤ فلۆبێر- لەنووسینێکیدا باس لەوە دەکات، پێش ئەوەی بەتەوایی فێری خوێندنەوە ببێت، زەربەی ڕۆمانی دۆنکیخۆتەی سەرڤانتیسی ئەزبەرکردووە و تەنانەت لەنووسینی؛ مەدام بۆڤاری-یشدا زۆر سوودی لەشێوازی نووسینی دۆن کیخۆتە وەرگرتووە!؟ بابەینەوە سەر باسی خوان ڕۆلفۆ و بەڵێین ئەو جیاواز لەو نووسەرە دیکتاتۆرە سادیانەی، چێژ لەدرێژدادڕی و حەشوکردنی تەکست و ئەشکەنجەدانی خوێنەر دەبینن، مەبەستێتی بەکورتی و پوختی و بەکەمترین گوزارشت و ئاماژە، بتخاتە نێو وێنگەی گێڕانەوەکانییەوە.. مارکیز سەبارەت بەسەرسامبوونی خۆی بەپیدرۆ پارامۆ دەنووسێت:
(ئەلفارۆ مەتیس؛ بەهەنگاوە فراوانەکانی شەش نهۆمی بڕی و بەباوەشێک کتێبەوە خۆیکرد بەشووقەکەمداو لەنێو هەموویاندا

کورترین و بچوکترین کتێبی جیاکردوە و بەپێکەنینەوە پێی وتم؛ ئەم نەفرەتییە بخوێنەرەوە تا فێر ببیت؟! ئەو کتێبە ڕۆمانی پیدرۆ پارامۆ بوو، هەر ئەو شەوە تا بۆ دووەمجار لەخوێندنەوەی نەبوومەوە، نەمتوانی بخەوم)

کاتێک ڕۆڵفۆ ڕۆمانی پیدرۆ پارامۆ دەنووسێت، سەرەتا لەدووسەدو پەنجا لاپەڕەدا جێی دەکاتەوە و بەڵام دواتر پاش پێداچوونەوەو پاکنووسکردنی سەدوپەنجا لاپەڕەی لێ فڕێدەدات و تەنها سەد لاپەڕەیەکی دەهێڵێتەوە.. ڕەنگە ئەمەش هۆکارێکی تری جوانی و جدییەتی ئەم تێکستە بێت، چ کارەساتێک دەبوو ئەگەر لەجێی لابردنی ئەو کۆمەڵە لاپەڕەیە، ئەوەندەی تریشی بخستایەتەسەر!؟

ئەمە لەکاتێکدا ترازیدیای سەرجەم مرۆڤەکانی ئەمریکای لاتین؛ بەتایبەتیش مەکسیک بەئێستاشەوە بێکۆتا گێڕانەوەو بەسەرهاتە لەخۆ دەگرێت، سەرباری کێشەی شوناس و ناسنامەو ئینتیمایان، کەمێک هاوشێوەی کورد؛ بەجۆرێکە ڕوون نییە لەڕابردوودا چیبوون؟! لەئێستاشدا چین و لەداهاتووشدا دەبنە چی؟! هەردەم نادیارییەک لەسەرتاپای بوونیاندا هەیە، بێدەسەڵاتی و سەقامگیربوون و مەنگییان، لەهەندێک کاتدا تا ئەو پەڕێتی و کەچی دەبوون و کوشندەیی و توانای لەناوبردنی بەرامبەرییان، لەکاتی چاوەڕوانەکراودا، هەر بەهەمان شێوە تا ئەوپەڕێتی؟!

خوان ڕۆڵفۆ لەبارەی جووتیارە سادەوساکارە مەکسیکییەکانەوە دەڵێت: (کاتێک لەگەڵیان دەدوێت، وادێت بەخەیاڵتدا کەتوانای کوشتنی مێشێکیان نییە، خەڵکانێک تا ئەوپەڕی لەسەرەخۆو هێمنن… جۆرێک لەو جووتیارانەی لەگەڵ ئەوەی فێڵباز و تەڵەکەبازو لەئامادەباشیدان، بەڵام نیەتیان پاکە؛ کەچی لەگەڵ ئەوەشدا لەپشت هەر پیاوێکیانەوە کۆمەڵێک کاری تاوانکاری شاردراوەتەوە، ئیدی ئیشەکەت لە تەکەڵ دەبێت.. نازانیت لەگەڵ کێ مامەڵە دەکەیت، لەگەڵ بکوژێکی پڕۆفیشناڵ، یان لەگەڵ جووتیارێکی سادەوساکار!؟)

خوان ڕۆڵفۆ ساڵی ١٩١٨ لەئەپۆلکۆ-سایەلای سەر بەناوچەی خالیسکۆ-ی مەکسیک هاتۆتە دنیاوە، زێدی نووسەر شوێنێکی وشکوبرنگ و وێرانەخاکە، خەڵکەکەی لەبەر ئەم هۆکارەو لەبەر هەڵگیرسانی شۆڕشەکانی ناوچەکەش، بەناچاری ڕوویانکردۆتە شوێنانی تر. خانەوادەکەی ڕۆڵفۆش پاش لەدایکبوونی بەچەند ساڵێک؛ ڕوویانکردۆتە سان گابرێل و کەچی لەوێش ئاشووب و نەهامەتی دەستبەرداریان نەبووە. ساڵی ١٩٢٦ شۆڕشی لەس کریستیرۆس بەرپادەبێت و بە سێ ساڵ بەردەوام دەبێت و دەبێتە مایەی کوژرانی باوک و هەموو مامەکانی

ڕۆڵفۆ.. ل□ بارەی ئەمەوە دەڵێت:
(منداڵیم گەلێک سەخت و دژوار بوو.. تەواویی ئەندامانی خانەوادەکەمان، پاش کوژرانیان؛ لاشەکانیان لێرەو لەوێ فڕێدران.. ناتوانین هەموو ئەمە بخەینە ئەستۆی شۆڕش، چونکە ئەوە شتێکە ڕەگ و ڕیشەی لەقووڵاییەکانی ڕابردوودا داکوتیووە، شتێکی قەدەری نالۆژیکیانەیە.. تا ئەمڕۆ یەک هۆکار و بەڵگە نادۆزمەوە ک□ بووە هۆکاری کوشتنی ئەو کۆمەڵە کەسەی خانەوادەکەمان؛ بەو شێوەیە و هەروەها هەموو ئەو کوشت و بڕو لەناوبردنانەی دیکەش؟!)
ڕۆڵفۆ بۆ بەدەستهـێنانی بژێوی ژیانی؛ چەندین ئیش و کاری جۆراوجۆری تاقیکردۆتەوە، ڕەنگە دیارترینیشیان کارکردنی بووبێت لەکارگەی دروستکردنی تایەی ئۆتۆمبێلداو لەنامەکانیشیدا بۆ هاوسەرەکەی ئەو دەمەی دەستگیران بوون، بەسەرهاتی ئەو سەردەمانەی ژیانی، ڕەنگی داوەتەوەو هەر دواتریش ئەم نامانە لەدووتوێی کتێبێکی سەربەخۆدا بڵاوکراونەتەوە.

هەرچەند تێکستە ئەدەبییەکانی ڕۆڵفۆ زانراون؛ بەڵام پاش بڵاوبوونەوەی هەواڵی دۆزینەوەی کۆمەڵە نووسینێکی نوێی ڕۆڵفۆ؛ دواجار دەرکەوت بابه□ت□کان بریتیین، لەو موحازەرانەی لێرەو لەوێی ئەم کۆڕو ئەو سیمینار پێشکەشیکردوون، لەگەڵ هەندێک وتاری بڵاونەکراوەش.. بەڵام ئەوەی زانراوە ڕۆڵفۆ ساڵی ١٩٥٣ کۆمەڵە نێرەتیقی (پێدەشت دەسووتێت) بڵاودەکاتەوەو ١٩٥٥ ڕۆمانی پیدرۆ پارامۆ و پاش یانزە ساڵیش ل□ بێدەنگی تێکستێکی بەناوی لاکۆردییرا تەواو دەکات و لەنێوان ساڵانی ١٩٥٦-١٩٥٨یشدا (کەڵەشێرێک لەئاڵتوون)ی نووسیووەو ١٩٨٠دا بەچاپێکی زۆر خراپی پڕ لەهەڵە بڵاوکراوەتەوەو دواتر لەساڵی ٢٠١٠دا پاش ڕاستکردنەوەی هەڵەکانی پێشووتر، بەشێوازێکی باشتر چاپکراوەتەوە.
بەڵام ئەو زیاتر بەپیدرۆ پارامۆکەی دەناسرێتەوەو پێی دەگاتە ئاستی نووسەرە باشەکانی جیهان و وەک بۆرخیسیش ل□ بارەیەوە وتوو□تی:
(پیدرۆ پارامۆ یەکێکە لەباشترین ڕۆمانەکانی ئەدەبی ئیسپانی و بگرە ئەدەبی جیهانیش)
زۆرجاران ڕۆڵفۆ ئەوەی دووبارە کردۆتەوە، ئەو لەخوێنەربوونیدا پڕۆفیشناڵە، بەڵام لەنووسەر بوونیدا تەنها ئارەزوومەندێکە!؟ لەوتارەکانیدا بەتایبەتیش ئەوانەی لەژیانیدا بڵاونەکرابوونەوە.. کۆمەڵێک وردەکاری و زانیاری کاریگەر دەدۆزینەوە، ئاوڕ لەهەندێک نووسەری جدی و کارامەی کەمتر ناسراوی نێو دنیای میدیاتیکی دەداتەوە، بەڕاوبۆچوونی ئەو لەباشترینەکان لەبواری نووسینی

نەرێتیف و ڕۆماندا وەک؛ فڕانسیسکۆ ڕۆخاس گۆنزالێز، ئەندرێس ئینسبستروسا، ئێزا یوکاستیانوس، ڕۆمەن ڕۆبین، ئیراکیلیۆ زیبیدا.. هەروەها لەوتارەکی بڵاوکراوەیدا باس لەنەرێتیفەکی نووسەرێک بەناوی فیرناندۆ ئیسکۆ بینەچی دەکات کەگوایە لەباخا کالیفۆرنیا نیشتەجێیەو یەکێکە لەدیارترین گێڕەرەوەکانی مەکسیک.

بەڵام لەساڵی ٢٠٠٦دا نووسەرەکی نیشتەجێی هەمان شوێن بەناوی دانێل سادا لەبارەی ئەو نووسەرەی ڕۆلفۆ ئاماژەی پێداوە.. وتی؛ هیچ کەسێک نییە دوورو نزیک هیچ شتێک لەبارەی ئەو نووسەرەوە بزانێت!؟
لەڕوویەکی تریشەوە قسەوباسی گەرم و گوڕ تا هەنووکەش لەنێوان هەوادارانی ئەدەبیاتی ڕۆلفۆدا بەردەوامە، کەبۆچی هاوشێوەی نووسەرانی تر بەزنجیرەیەک لەڕۆمان و نەرێتیفی بەردەوام درێژەی بەبڵاوکردنەوەی کتێب نەداوە، هەر بۆ نموونە هاوشێوەی ئەو ڕۆماننووسانەی کەساڵانە یان چەند ساڵ جارێک لانی کەم ڕۆمانێک بڵاودەکەنەوە!؟
پێدەچێت زۆر هۆکار هەبن، بەڵام سەیرترینیان ئەو شوبهاندنەی گێڕۆ نووسەری هیندۆراسی؛ ئەگۆستۆ مۆنتیرۆسۆ-ی هاوڕێی ڕۆلفۆیە لەنەرێتیفەکیداو لەکتێبی(بەرانە ڕەشەکەو حیکایەتی تریش)دا بڵاوکراوەتەوە.. کاراکتەری نەرێتیفەکە ڕێوییەکە پاش ئەوەی هەست بەبێزاری و بێوازی دەکات، بڕیار دەدات ببێتە نووسەر، هەر بۆیە نەرێتیفێک دەنووسێت و دەبێتە مایەی سەرسامبوونی خوێنەرانەکی زۆر، ئیتر وەهای دەستخۆشی و پێداهەڵدانی داوای تێکستەکی نوێی لێدەکەن و ئەویش تێکستی دووهەمیش دەنووسێت و وەک جاری پێشوو مەدح و سەنایەکی زۆر دەکرێت و ئینجا داوای تێکستەکی تریشی لێدەکەن و ئیتر لێرەدا ڕێوی لەبەر ئەوەی ڕێوییە؛ لەگەمەی چواردەورەکەی تێدەگات و دەزانێت ئەم هەموو داواکاری بەردەوامبوونە لێی؛ بۆ ئەوەیە بەنووسینی دەقەکی خراپ تێبکەوێت و تا ئەو دەم هەر ئەم موعجیبانەی لەئێستادا پێیدا هەڵدەدەن؛ لەلووتکەی ناوبانگ و شۆرەتییەوە فڕێیدەنە خوارەوە!؟

سەرچاوەکان:

*بیدرو بارامو/خوان رولفو/ترجمة؛صالح علمانی/سعودیة-الدمام٢٠١٣
*السهل یحترق/خوان رولفو/ترجمة؛علی عبدالرؤوف البمبی/القاهرة٢٠١٣
*https://hafryat.com/ar/blog/%D8%A8%D9%8A%D8%AF%D8%B1%D9%88-%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%85%D9%88-%D9%84%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%B1%D9%88%D9%84%D9%81%D9%88-

%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE-%D8%A8%D8%A3%D9%83%D9%85%D9%84%D9%87-%D9%81%D9%8A-%D9%85%D8%A6%D8%A9-%D8%B5%D9%81%D8%AD%D8%A9-%D9%85%D8%AF%D9%87%D8%B4%D8%A9
*http://dipnotkitap.net/OYKU_ve_NOVELLA/Pedro_Paramo.htm

ناسیونالیزم و رەگوێشەکانی یان پایەو بنەماکانی-4- نووسینی: عەتا قەرەداخی

(بەشی چوارەم)

باسکردنی نەتەوەو ناسیونالیزم و گەڕانەوەیان بۆ مێژوویەکی کۆنتر لەوەی مۆدێرنیستەکان دیاری دەکەن، زیاتر پشت بە هەندێ بنەما دەبەستێت کە وەکو رەگوێشەی ناسیونالیزم سەیر دەکرێن کە بریتین لە:
یەکەم: کەلتورو نەریتی هاوبەش، مەبەست لە کەلتور کۆی خاسەتەکانی گروپێک لە خەڵک، یان پێکهاتەیەکی ئیتنیکیە کە لە درێژەی مێژوودا بەدەستیانهێناوەو رووبەری مادی و مەعنەوی دەگرێتەوە، لەوانەش زمان، ئایین، بیروباوەر، فەلسەفە، ئەدەب، گۆرانی، مۆسیقا، فۆلکلۆر، نەریت، شێوازی ژیان، میرات و کەلەپور، ئەفسانە و چیرۆک، بەیت و بالۆرەو سرووتی کۆمەڵایەتی بە هەردوو باری ئاسودەیی و خەمباری و شارستانی و کۆی بەرهەمەکانی تری هەر پێکهاتەیەک. ئەم رەگەزانە رووبەرێکی فراوان لە بوونی هەر پێکهاتەو کۆمەڵگایەک داگیردەکەن و هەم بەرهەمی کۆمەڵگان هەم دەبنە پایەی بەهێز بە بوون و خۆنمایشکردن و ناساندن و پێناسەکردنی هەر پێکهاتەو گروپێک. کاتێ دەگوترێت کەلتوری هاوبەش، مەبەست لە کۆی ئەو رەگەزانەیە کە لەسەرەوە ناویانهێنراو تایبەتن بە ئیتنیکێکی تایبەت یان پێکهاتەیەکی کۆمەڵایەتی تایبەت. رەگەزەکانی کەلتور ئەو خاسەتانەیان هەیە کە ئەو پێکهاتەیە بەرهەمیان دەهێنێت و بە کۆی خاسەتە ئەنتەلەجیەکانی خۆی بارگاویان دەکات. هەر لەبەرئەوەش

کە کەلتور وەکو بنەمایەکی سەرەکی دیاریکردنی شوناس سەیردەکرێت و پشتی پێدەبەسترێت. کەلتور ئاسایی لە هەر کۆمەڵگایەکدا بەوای هاوبەش و شێوازو ڕێگای هاوبەشی ژیان دروست دەکات و ڕێککەوتن و ڕێکخستنێکی گشتی ژیان لە نێوان کۆی ئەندامانی ئەو پێکهاتە یان کۆمەڵگەیەدا دروست دەکات. کەلتور بەرهەمی مەعنەوی و مادی ژیانی کۆمەڵگایە و لەگەڵ ڕۆیشتنی کات و کارلێکی کۆمەڵایەتی نێوان تاکەکانی هەر پێکهاتەیەکدا بەرهەم دێت.

ئەمە باسکردن لە ئایین و زمان و هەندێ لەو ڕەگەزانەی تری کەلتور جیادەکەینەوەو سەربەخۆ لێیان دەدوێین، چونکە سەرباری ئەوەی کە کۆی ئەو ڕەگەزانە ڕۆڵی دیار دەبینن لە گەشەپێدان و پەرەسەندنی ناسیونالیزمدا، بەڵام زمان و ئایین وەکو دوو بنەما، یان دوو پایەی سەرەکی نەتەوەو ناسیونالیزم سەیردەکرێن. کەلتورو نەریتی هاوبەشی کۆمەڵگا وەکو ئاماژەی بە کرا زۆر ڕەگەز لەخۆدەگرن، بە تایبەتی بواری ئەفسانەو حیکایەت و خەیاڵی مێژوویی، کە لەم بوارانەدا زۆربەی کات رابردوویەکی گەش و پڕ لە بەها لە ڕێگای دروستکردنی ئەفسانەی هاوبەشەوە بۆ ئەو پێکهاتەیە دروست دەکرێت. کە پاڵەوانی ئەفسانەیی و ئەفسانەی مێژوویی و کۆمەڵایەتی لەخۆدەگرێت. ئایا ئەو جۆرە پاڵەوانە ئەفسانەییانە لە رابردووی کوردیدا تۆمارکراون و خاسیەتی خەیاڵیان وەرگرتبێت؟ ئایا کاریگەری هەمای ئەفسانەیی و پاڵەوانی نموونەیی لەسەر کورد وەکو نەتەوەو وەکو ناسیونالیزم هەبووە هەیە؟ ئایا پاڵەوان یان هەمای ئەفسانەیی کوردی توانیویەتی لەسەر زەمینەی واقیع پاڵەوان و هەما بێت، یان تەنیا لە خەیاڵدا دروستکراون؟ ئایا ئەگەر هەمای ئەفسانەیی لەوجۆرە لە رابردووی کورددا هەن بەچی خاسیەتی کاریزمییان وەرنەگرتووەو نەیانتوانیوە ببنە هەمای نەتەوەیی و لە رووی مەعنەویەوە کورد پشتیان پێببەستێت؟

بە نموونە با سەرنجی چەند هەمایەکی ئەفسانەیی کوردی بدەین. با سەیری کەسێتی کاوەی ئاسنگەرو سەلاحەدینی ئەیوبی بکەین، کە بە ئاستی جیاواز وەکو هەمای ئەفسانەیی لە رابردووی کورددا سەیر دەکرێن. یەکەمیان کە گوایە لاوێکی کورد بووەو دژی پاشایەکی خوێنمژ راپەڕیووە، لە کۆنەستی کۆمەڵایەتی کوردیدا رووبەرێکی فراوانی داگیرکردووەو وەکو هەمای ئازایەتی و بەرخوردان و قوربانیدان سەیردەکرێت و نەورۆزو هەمای ئاگریش پەیوەست دەکرێن بەوەوە. بەڵام بەچوونی لەوجۆرە هەیە کە ئەو مێژووە ئاوەژوو کراوەتەوەو ئەو پاشایەی کە بە خوێنمژ ناودەبرێت، دەشێت کورد بێت

و کاوەی ئاسنگەر فارس یان رەگەزێکی تری ئێرانی بێت. رێگای تێدەچێت ئەم بۆچوونەیان لە چوارچێوەی ئەفسانەدا راست بێت، چونکە فارسەکان لە هەموو روویێکەوە ئەوەی باش و بەرهەمهێنە بۆ خۆیانیان تۆمارکردووە و ئەوەیشی خراپ و روخێنەرو دزێوە داویانەتە پاڵ ئەوانی تر بە تایبەتی کورد. ئەگەر کاوە کوردیش بووبێت ئاوا پێدەچێت دژی دەسەڵاتێکی کوردی راپەڕیبێت و مەرجیش نیە ئەو ئەفسانەیەی دەگێڕدرێتەوە سەبارەت بە ئەژدیهاک راست بێت، بەڵکو پێدەچێت بەرهەمی عەقڵ و مێژوونووسی فارسی بێت و زیاتر بۆ سووککردنی کوردو شێواندنی راستییەکانی مێژوو لە بەرژەوەندی خۆیان بەوجۆرە نووسیبێتیانەوە.

بەهەرحاڵ سەرباری تەمومژاویبوونی ئەو رابردووە، بەڵام کاوەی ئاسنگەر وەکو پاڵەوانێکی ئەفسانەیی لە رابردووی کورددا سەیر دەکرێت و رۆڵی بنیادنەری لە هەست و پەیوەستبوونی تاکی کورددا دروستکردووەو دەشێت بگوترێت وەکو پاڵەوانێکی ئەفسانەیی رۆڵی هەیە لە پتەوکردن یان بەهێزکردنی گیانی ناسیونالیزمی کوردیداو وەکو وێنەی ئازایەتی و خۆڕاگری و ئیرادە سەیر دەکرێت. ئەویتریان کە سەلاحەدینە پاڵەوانێکی مێژوویی ئەفسانەییە کە بەڕەگەز کوردە، بەڵام لە روانگەی نەتەوەیی و ناسیونالیزمی کوردییەوە هیچ ئامادەبون و پێگەیەکی نیە، چونکە پەیوەست بە رابردووی کوردو کەسێتی کوردی هیچ رۆڵ و کاریگەرییەکی نەبووە، بەڵکو بە پێچەوانەوە رۆڵی ئەو لە رووی نەتەوەییەوە نەرێنییەو وەکو هەمای خزمەتکردنی ئەوانی تر سەیردەکرێت و لە دوای خۆیشییەوە زەمینەی بۆ ئاراستەیەک لە کۆمەڵگای کوردیدا خۆش کردووە بۆ خزمەتکردنی ئەوانی تر بە ناوی ئایین و ئایدیۆلۆجیا ئومەمییەکانەوە. تاکو ئیستاش ئاراستەیەک کە وەکو ناسیونالیزمی ئایینی خۆیان دەنوێنن، خۆیان لە شێوەی پارتی سیاسی ئایینیدا رێکخستووەو لە راستیدا نەتەوەیان لە پێناوی ئایینەکەیاندا دەوێت، بە جۆرێک سرۆش لە کەسێتی سەلاحەدین وەردەگرن، کە خزمەتی ئیسلام و عەرەبی کردووە. کەواتە لێرەوە دەتوانین بڵێین کەلتوری کوردی نەیتوانیووە پاڵەوانی ئەفسانەیی ئەوتۆ بەرهەمبهێنێت کە ببێتە هێمای بەهێز بۆ پتەوکردنی ناسیونالیزمی کوردی یان وەکو پایەیەکی ئەو ناسیونالیزمە دەربکەوێت و رۆڵی نموونەی باڵا ببینێت.

دووەم: ئایین وەکو بنەمایەکی ناسیونالیزم سەیر دەکرێت، ئەمە بێجگە لەوەی کە ناسیونالیزمێک هەیە بە ناوی ناسیونالیزمی ئایینی. ئاشکرایە ئایین ئەو باوەڕەیە کە زۆرینەی دانیشتوانی کۆمەڵگەکان

پەیڕەوی دەکەن و بڕوایان پێیەتی، کە دەشێت ئایینێکی ئاسمانی یان زەمینی بێت. ئاشکرایە ئایین پانتایی ڕۆحیی کۆمەڵگا داگیر دەکات. ئەستەمە کۆمەڵگایەک ببینرێت لە دەرەوەی ئایین یان بەبێ ئایین. لەبەرئەوەی ئایین پەیوەندی ڕۆحیی تاکەکەس و کۆمەڵگەیە بە خوداییەکەوە کە بە دروستکەرو جووڵێنەرو پارێزەری ژیان دەزانرێت و بە پیرۆز سەیر دەکرێت و دەپەرسترێت. مرۆڤ لە زۆربەی بنەماو ڕەگوڕیشەکانی تر زیاتر بە ئایینەوە پەیوەست دەبێت. سرووتە ئایینییەکان و یاساو ڕێساکانی ئایین لە هەر کۆمەڵگایەکدا ڕۆڵی کاریگەر دەبینن لە ڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵایەتیدا. هەروەک ئایین لە ڕووی ڕۆحییەوە بڕوادارانی پێکەوە دەبەستێت. لە ڕووی ڕەفتارو کێشە کۆمەڵایەتییەکانەوە جۆرێک لە هاوبەشی لە نێوانیاندا دروست دەکات و تەنانەت ئایین بڕوادارانی ناچاری یەکگرتن دەکات یان بە هیچ سەپاندن و زۆرلێکردنێک لە ڕووی ڕۆحییەوە یەکیان دەخات و کاری هاوبەشیان پێدەکات و وایان لێدەکات کە هاوکاری یەکتری بن و خەمیان بە یەکتری تەرخان بکەن. بێگومان ئایین کە تێکەڵاوی ڕووبەری ڕۆحی و کۆمەڵایەتی دەبێت وەکو جۆرێک لە ئایدیۆلۆجیا کاردەکات و لە گەوهەریشیدا بەرنامەی یەکبوون و یەکگرتن هەڵدەگرێت. ڕەگەزی یەکگرتن کە ئایین لە ڕووبەرێکی فراواندا بەرهەمی دەهێنێت، دەبێتە خاسیەتێکی دیاری ناسیونالیزم و لەم ڕووەوە ئایین وەکو پایەیەکی ناسیونالیزم سەیردەکرێت یان دەتوانین بڵێین دەبێتە یەکێک لە ڕەگوڕیشەکانی ناسیونالیزم، بەڵام ناسیونالیزمی ئایینی.

ڕەنگە ئەو پرسیارە سەرهەڵبدات کە دەڵێت: ئایا لە مێژووی کورددا ئایین توانیویەتی ببێتە بنەما یان پایەی ناسیونالیزمی کوردی؟ ئەگەر توانیویەتی چۆن؟ ئەگەر نەیتوانیووە بۆچی؟ ئایا ڕۆڵی گێڕینی ئایین لە مێژووی کورددا لەم ڕووەوە چ کاریگەرییەکی هەبووە و تاکو ئێستا چی کاریگەرییەکی هەیە؟ ڕەنگە قسەکردن لە مەسەلەی ئایینیش لە کۆمەڵگەی کوردیدا تا ئەندازەیەک تەمومژاوی بێت. ئاشکرایە لە بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامەوە کورد بەهەر شێوەیەک بێت بووەتە پەیڕەوکەری ئەم ئایینەو تەنانەت بەسەر مەزهەبەکانی ئەو ئایینەشدا دابەشبووە. هەروەک پێش ئایینی ئیسلامیش ئەوەی باوەو باس دەکرێت گوایە کورد پەیڕەوکەری ئایینی زەردەشتی بووە. کەمایەتی کوردی پەیڕەوکەری ئایینی جوو، فەلە بوون. ئەمە بێجگە لە پەیڕەوکەرانی ئایینی ئێزیدی و یارسان یان کاکەیی. لەناو ئیسلامیشدا کورد پەیڕەوکەری مەزهەبی سونەی شافیعی و شیعەن. هەروەها کورد لە بواری تەسەوفیشدا شوێنکەوتووی زیاتر لە ڕێبازێکی تەسەوفن. ئەگەر سەیری ئەم نەخشەی دابەشبوونەی ئایین و مەزهەب و ڕێبازی تەسەوف بکەین لە

کوردستاندا، ئەوە راستەوخۆ ئەو نەخشەیە ئەم پرسیارەمان لەلا دروست دەکات: ئایا ئایین لە کۆمەڵگەی کوردیدا هۆکاری یەکگرتنە یان بۆ پێچەوانەوە هۆکاری دابەشبوونە؟ بێگومان ئەو نەخشەی دابەشبوونەو رەوشی ئایینی لە کوردستاندا زیاتر لە هۆکاری یەکگرتن و یەکبوون، هۆکاری دابەشبوون و پەرتکردنی زیاترە. ئەمەش دەریدەخات کە ئایین نەک نەیتوانیوە ئەرکی یەکخستن و یەکگرتن لە نێوان شوێنکەوتووانیدا دروست بکات، بەڵکو زەمینەی پەرتکردن و دابەشبوونی زیاتری ئامادەکردووە.

ئەمەش ئەوە نیشان دەدات کە ئایین لە کوردستاندا نەیتوانیووە زەمینەی تەنانەت یەکبوونی رۆحی لە نێوان تاکەکانی کۆمەڵگادا دروست بکات و لەو روانگەیەشەوە نەیتوانیووە ببێتە پایەیەکی دیارو فاکتەرێکی چالاک و رەگوڕیشەیەکی پەل هاوێشتوو بەناخی کۆمەڵگادا و دەرکەوتنی وەکو ئایینی ئیتنیکێکی دیاریکراو کە ئیتنیکی کوردیە. بەڵکو بە پێچەوانەوە ئیتنیکی کوردی چەندین ئایین دەپەرستێت و پیادەی سرووتەکانی ئایینی جیاوازو مەزهەبی جیاوازو رێبازی جیاوازی تەسەوف دەکەن، کە ئەوانەش نەک هەر جیاوازی لە نێوانیاندا هەیە، بەڵکو زۆرجار لەگەڵ یەکتر دژ و ناکۆکیشن. هەر بەوپێیەش کۆمەڵگا رێکدەخەن و ئاراستەی دەکەن و رووبەری رۆحی ئامادە دەکەن. بێگومان بە پێی سرووستی ئایینی و جۆراوجۆری و دابەشبوون لە رووبەری ئایینیدا رۆحی کۆمەڵگاش دابەش دەبێت کە ئەو دەبەشبوونەش نەک لەگەڵ رۆح و ئایدیۆلۆجیای ناسیونالیزمدا کۆک نیە، بەڵکو دژو ناکۆکیشە. هەر لەرەوەیە کە ئایین لە مێژووی کورددا لە هیچ سەردەمێکدا نەیتوانیووە رۆڵی بوون بە رەگوڕیشەی یان پایەی بەهێزی ناسیونالیزم ببینێت. لە بەشەکانی دواتری ئەم بەرگەدا باسی ناسیونالیزمی ئایینی دەکەین.

سێیەم: ئیتنیک- Ethnic، یەکێکی تر لە رەگوڕیشەکانی یان بنەماو پایەکانی ناسیونالیزم ئیتنیکە. کەواتە مەبەست لە ئیتنیک چیە؟ ئیتنیک گروپێکە لە خەڵک کە وا دادەنرێت بە رێگایەک یان بە رێگای جۆراوجۆر هاوشێوە بن. هەمان رەچەڵەک و باوباپیرانیان هەبێت، بەهەمان زمان قسەبکەن و هەمان ئایینیان هەبێت و لەسەر هەمان خاک، یان نزیک لەیەکترو لەسەر خاکێکی دیاریکراو بژین و بنەما هاوبەشەکانی تری وەکو کەلتورو مێژوو دابونەریتی هاوبەشیان هەبێت. بنەمای سەرەکی بۆ ئیتنیک بریتیە لە رەگەز یان رەچەڵەکی هاوبەش، واتە کۆی ئەندامانی گروپێکی کۆمەڵایەتی نەوەی هەمان باپیرانن و رایەڵەی بەهێزی پێکەوەبەستنیان پەیوەندیەکانی خوێن و دەمارە.

لەرەوە چەمکی هاوخوێنی دەبێتە پایەیەکی بەهێزی ئیتنیک. ئەگەرچی ئیتنیک لە رووی پەرەسەندنەوە وەکو شوێنگرەوەی دامەزراوە کۆمەڵایەتیەکانی پێش خۆی دێت لە بنەماڵەو تیرەو خێڵ یان عەشیرەت، بەڵام ئاستی فراوانبوونی دامەزراوەکەو خاسێتەکانی زیاتر گەشەیان کردووەو وەکو دامەزراوەی کۆمەڵایەتی پێش نەتەوە دەردەکەوێت و لە بنەڕەتیشدا پایەیەکی گرنگی نەتەوە یان ناسیونالیزمە. بەتایبەتی بەو خاسێتانەوە هەیەتی لە زمان و خاک و مێژوو نەریت و ئایین لە رووکەشدا وەکو نەتەوە دەردەکەوێت، بەڵام بە بێ ئەوەی سەروەریی هەبێت.

ئاشکرایە رەچەڵەک لەخۆیدا وەکو جۆرێک لە خەیاڵ یان ئەفسانە دەردەکەوێت. هەروەک لەسەرەدا، لە چوارچێوەی خەیاڵ و خەیاڵی دروستکردندا تەنانەت هەندێجار بە پیرۆز سەیرکردنی رەچەڵەکیش سەرهەڵدەدات، کە ئەوەش رێگای بەرەو رەیسزم دەگرێتەبەر، ئەگەر نەوەستێندرێت. ئەفسانەی رەچەڵەک و تەنانەت دروستکردنی هەماو پاڵەوان لە چوارچێوەی ئەو ئەفسانەیەدا هەندێجار وەکو رەگەزی بەهێزو ئەرێنی بۆ پتەوکردنی پایەکانی نەتەوەو ناسیونالیزمیش سەیر دەکرێت. بە مانایەکی تر ئەفسانەی رەچەڵەک دەرکەوتن یان وانواندنی نەتەوەیی بەهێزدەکات و لەوێشەوە دیسان دەبێتە بنەمایەکی ناسیونالیزم، چونکە رەچەڵەک یەکێک لە بەهێزترین رایەڵەکانی پێکەوەبەستن و دروستکردنی یەکێتی و یەکبوون، کە وەکو ئەرکێکی سەرەکی ناسیونالیزم دادەنرێت و سەیردەکرێت. بەڵام سەرباری ئەوەی کە ئیتنیک وەکو پایە یان ریشەیەکی سەرەکی ناسیونالیزم دادەنرێت، بەڵام ئەوەش ئاشکرایە، گومان دەکرێت رەگەز یان رەچەڵەکی خاوێن هەبێت، ئەمە بەجگە لەوەی کە خودی رەگەزو رەچەڵەک وەکو جۆرێک لە بوویەکی لە خەیاڵدا دروستکراو یان شێوەیەک لە ئەفسانە سەیر دەکرێن.

چوارەم: خاک یەکێکە لە بنەما سەرەکیەکانی نەتەوەو ناسیونالیزم. خاک ئەو شوێنە جوگرافیە دیاریکراوەیە کە کۆمەڵێ خەڵکێک یان گروپێکی ئیتنیکی یان کۆمەڵایەتی لەسەری دەژین و بەخاکی ئەوان ناودەبرێت. پەیوەندی خاک و رەچەڵەک پەیوەندیەکی پتەو و لەیەکتر جیانەکراوەیە. زاراوەکانی خاکی باوک، خاکی دایک و پاشان خاکی نیشتیمان، ئەوە دەردەخەن کە مرۆڤ هەر لە سەرەتای نیشتەجێبوونیەوە بە توندی بە خاکەوە پەیوەستبووە. پەیوەندی مرۆڤ و خاک پەیوەندیەکە خاسێتەکی ئەنتەلەجیانەی هەیەو تا ئەو ئاستەی کە جیاکردنەوەی مرۆڤ لە خاکەکەی لەو شوێنەی تیایدا لەدایکبووەو

پەروەردە بووە کارەکی ئەستەمە. هەربۆیە دەتوانرێت بگوترێت پەیوەندی مرۆڤ و خاک دەکەوێتە سەرووی تەنانەت رایەڵەی بەهێزی پەیوەندی نەتەوە بە خاک یان بە نیشتیمانیشەوە و دەگوازرێتەوە بۆ چوارچێوەی بوون کە خاک ڕۆڵی پایەیەکی ئەو بوونە دەبینێت. بەهەرحاڵ سەرباری پەیوەستبوونی مرۆڤ بەگشتی بە خاکەوە، هەر پێکهاتەو گروپێکی کۆمەڵایەتی هەر لە سەرەتای بوونیانەوە پێداویستی ژیان پەیوەستیکردوون بە رووبەرێک لە خاکەوە و سنوورەکانی ئەو گروپە کۆمەڵایەتیە، کە پێشتر بنەماڵەو تیرەو خێڵ و عەشیرەت بوون و پاشان ئیتنیک و نەتەوە، سنوورەکانی ئەو خاکە، یان ئەو رووبەرە جوگرافیەیان دیاریکردووە. بەهەرحاڵ تەنانەت ئەگەر لە دەرەوەی مەسەلەی نەتەوەو نەتەوایەتی و ناسیونالیزمیش سەیری خاک بکەین، ئەوا ناتوانین ئەوە بشارینەوە کە بەگشتی مرۆڤ تەنانەت وەکو تاکەکەسیش بەخاکەوە پەیوەستە و ئەستەمە بە ئاسانی بەو گروپە مەعنەویەوە پەیوەست نەبێت کە لەگەڵیاندا نەوەی یەک خاکە. واتە هەموو تاکێک لە رووی نەستەوە بە زێدی خۆی و بە خاکی باوک یان دایک یان نیشتیمانەوە پەیوەستەو پەیوەندی تاکەکەس و خاک لە زۆر ئاستدا دەبێتە پەیوەندییەکی ئۆنتۆلۆجی. هەر لێرەوە شوێنی لە دایکبوون و پەروەردەبوون کە دەلالەتی نیشتیمان یان خاکی هەیە، لەخۆیدا بنەمای یەکگرتن و یەکخستنی ئەندامانی کۆمەڵگا یان نەتەوە هەڵدەگرێت.

پێنجەم: زمان، زمان یەکێکە لە رەگوڕیشە یان پایە سەرەکییەکانی بوونی نەتەوەو هەروەها ناسیونالیزمیش. زمان ئامرازی پەیوەندیکردن و دەربڕینە. کاتێک باسی زمان دەکەین وەکو پایەیەکی ناسیونالیزم و نەتەوەش، سەرنجمان بۆ لای بوونی زمانێکی دیاریکراو دەچێت، واتە زمانێک ئەگەر کەسی دانیشتوانیش پێی نەدوێن و ئاخاوتنی پێ نەکەن، ئەوا دەبێت زۆرینەی دانیشتوان پێی بدوێن، بەجۆرێک کە بەتەواوی خاسیەتی هاوبەش یان گشتێتی تێدا بێت و هەمووان قسەی پێبکەن و پێبنووسن و پێی بخوێننەوە. زمان و ئەدەب کە ئەدەبیش لە رێگای زمانەوە دەردەبڕێت و بەرجەستە دەکرێت و دەگات بەوی خوێنەر، هاندەری گرنگن بۆ ناسیونالیزم. لە رێگای زمانەوە خەڵک پەیوەندی بەیەکترەوە دەکەن و لەیەکتر تێدەگەن و ئاگاداری یەکتر دەبن و هەست بەیەکتر دەکەن. هەر لە رێگای زمانەوەو بەهۆی زمانەوە بیرو بۆچوون و تێڕوانین و بەها نەریتیەکان لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر، لە قۆناغ و سەردەمێکەوە بۆ قۆناغ و سەردەمێکی تر دەچن و دەگوازرێنەوە. زمانی گشتی یان زمانی هاوبەش هۆکاری سەرەکی یەکگرتن و یەکبوونی کۆمەڵایەتیە، چونکە دروستبوونی هەست و بیرو

ئەندێشە ئاسان دەکات و بڕەو بە پەرسەندنی ئەدەبی نەتەوە دەدات و داب و نەریت بەهێز دەکات و هەمووی ئەمانەش بەجگە لەوەی وەکو بنەمای شوناسی نەتەوەیی کاردەکەن، دیسان ڕۆڵی گرنگ دەبینن لە نەشونوماکردنی ناسیونالیزمداو وەکو بنەمایەکی سەرەکی ناسیونالیزم سەیردەکرێن و فاکتەرێکی بەهێزی پێکهێنەری ناسیونالیزمن و لەراستیشدا بە بیرو ئایدیۆلۆجیاو خەیاڵ و مەعریفەی نەتەوەیی بارگاوی دەکرێن و بەوپێیەش دەبنە ڕەگەزی بەرهەمهێنانی ناسیونالیزم و گوتاری ناسیونالیزم.

ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیری زمانی کوردی بکەین، ئەوا دەشێت ئەو پرسیارەمان لا دروست ببێت کە دەپرسێت: ئایا زمانی کوردی توانیوەتی ببێتە بنەما یان پایە یان بەشێک لە ڕەگوڕیشەی نەتەوەو ناسیونالیزمی کوردی؟ ئەگەر توانیوەتی ئەوە بکات، چۆن و کەی و بەرهەمەکانی چین؟ ئەگەر نەیتوانیووە ئەو ئەرکە جێبەجێ بکات، هۆکار چییە؟ ئایا هۆکارەکان ناوخۆیین یان دەرەکی، بە دەربڕینێکی تر هۆکارەکان زاتین یان بابەتین؟ گومانی تێدا نییە کە سەرباری نەبوونی دەسەڵاتێک کە بوونی کوردو هەموو پایەکانی بوونی بپارێزێت، بە لایەنی کەمەوە لە دوای روخاندنی دەوڵەتی مید، بەڵام هێشتا هەم کورد خۆی وەکو پێکهاتەیەکی ئیتنیکی، هەم زمان و پایەکانی تری بوونی لە سەرووی هەمووشیانەوە زمان، پارێزگاریان لە بوونی خۆیان کردووەو سەرباری هەوڵ و کۆششی بەردەوامی ئەوانی تر- فارس و عەرەب و تورک- بە تواندنەوەو لەناوبردنی تەواوەتی، بەڵام هێشتا لەوەدا سەرکەوتوو نەبوون، چونکە کورد وەکو پێکهاتەیەکی ئیتنیکی ماوەو زمانەکەشی سەرباری ئەو هەموو کۆسپ و تەگەرەیەی لەبەردەمیدا بووە، یان بۆی دروستکراوە، هێشتا وەکو زمان ماوەو توانیوەتی ئەرکی زمان کە پەیوەندیکردن و تێگەیشتن و گواستنەوەی بیرو بۆچوون و روانینەکانە، جێبەجی بکات.

بەڵام دیارە نەبوونی دەسەڵاتێکی کوردی و پەرت و بڵاوی کۆمەڵگەی کوردی و بوون و ژیان و دواتریش نیشتەجێبوونی کورد لە جوگرافیایەکی فراوان و لە تۆپۆگرافیایەکی ئاڵۆزدا بنەمای کۆمەڵایەتیبوونی گشتی و تێکەڵاوبوونی دواخستووەو ئەوەش سەرئەنجام کاریگەری نەرێنی هەبووە لەسەر ئامادەکردنی زەمینەی زمانی ستاندەر یان یەکگرتوو کە وا پێدەچێت بەگوێرەی نەتەوەیەکی وەکو کورد هەتا دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی لەسەر خاکی خۆی دروست نەکات، زەمینەی دروستبوونی زمانی یەکگرتووی کوردی پێکنایەت. ئەم دەوڵەتە لە رابردوودا تاکو ئێستاش پێکنەهاتووە. لە روویەکی ترەوە زمانی

کوردی لە چەند دایەلێکت و زاری جیاوازی ئاخاوتن پێکهاتووە، کە هەندێ جارو لە هەندێ ئاستدا پەیوەندیکردن و تێگەیشتنی قسەکەرانی دوو زاری جیاواز لەگەڵ یەکتری و لە یەکتری زۆر گرانە. زۆرینەی قسەکەرانی کرمانجی بە ئاسانی لە سۆرانی تێناگەن و بە پێچەوانەشەوە. ئەم دوانەش هەردووکیان مەگەر بە دەگمەن یان تەنیا لە ئاستی وشەدا لە نیمچە زارەکانی گۆرانی و لوڕی تێبگەن، سۆرانی و زارەکانی لوڕی زۆر دوورن لە زازاوە. کەواتە ئاستی پەیوەندیکردن لە نێوان قسەکەرانی زارە جیاوازەکاندا زۆر لاوازە. ئەوەش بە بارەکی تردا ئەوە دەگەیەنێت کە ئاستی تیکەڵاوبوون و پەیوەندیکردن لە نێوان پێکهێنەرەکانی یەک پێکهاتەی ئیتنیکیدا کە کوردە زۆر لاوازەو لە رووکەشدا یان لە ئاستی بینراودا هەست دەکرێت کە ئاستی یەکێتی و یەکبوون لە نێوان پێکهێنەرانی هەمان پێکهاتەدا زۆر لاوازە، تا ئەو ئەندازەی لە هەندێ بارودۆخ و لە هەندێ ئاستدا لە رووی زمان و لە یەکتر تێگەیشتنەوە وەکو یەک نەتەوە دەرناکەوێت. فرە زاری زمان و لاوازی ئاستی تیگەیشتن لە یەکتری، لەبری هەستی لە یەکتر نزیکبوونەوەو تێکەڵاوبوون، جۆرێک لە هەستی بە یەکتر نامۆبوون و دوورکەوتنەوەی لە یەکتری دروست کردووە.

لە راستیدا لە ئێستادا بەجگە لە دەستەبژێرەکی ناسیونالیست کە وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو سەیری کورد دەکەن، لەسەر ئاستی گشتی ئەو هەستکردنە زۆر لاوازەو کوردی ژێرسایەی هەریەکە لە داگیرکەرەکانی کوردستان پەیوەندیان بە زمانی نەتەوە سەردەستەکەی دەوڵەتی کۆڵۆنیالیستی وڵاتەکەی خۆیانەوە لە رووی تێگەیشتن و پەیوەندیکردن و بەکارهێنانەوە، بەهێزترە لەگەڵ زاری ئاخاوتنی ئەو بەشانەی تری کوردستان کە زاری ئاخاوتنیان لەوان جیاوازە. بۆ نموونە کوردی سۆرانی لە باشوری کوردستان و لە رۆژهەڵات ئاستی تێگەیشتن و مامەڵەکردنیان لەگەڵ زمانەکانی عەرەبی لە عێراق و فارسی لە ئێران بەهێزترە لە ئاستی بەکارهێنان و مامەڵەکردنیان لەگەڵ زاری کورمانجی و بە هەمان شێوە کوردی باکورو رۆژئاوا ئەوەندەی پەیوەندیان بە تورکی و عەرەبیەوە بەهێزەو بەکاری دەهێنن و لێی تێدەگەن، ئەوەندە پەیوەندیان بە زاری سۆرانیەوە نیەو لێی تیناگەن و مامەڵەی پێناکەن. ئەم واقیعە ئەگەرچی زۆر تاڵە بەڵام تا ئاستەکی زۆر راستی تێدایەو ئەوە نیشان دەدات کە زمانی کوردی نەیتوانیووە سادەترین بنەمای زمانی هاوبەش یان گشتی دروست بکات. هەروەک نەیتوانیووە ببێتە هۆکاری یەکگرتن و یەکبوون و تەنانەت بەشێوەیەکی گشتی نەبووتە هەڵگری بیرو بۆچوون و دیدی هاوبەش لەسەر ئاستی کۆمەڵگا. راستە زمان پایەیەکی زیندووی نەتەوەو

ناسیونالیزمە، بەڵام دیسان زمانی کوردی نەبووەتە بنەما یان پایەو ریشەیەکی بەهێزو پتەو بۆ ناسیونالیزمی کوردی چونکە زمانەکە خۆی دابەشبووەو بەوپێیەش زیاتر لەوەی لەخۆیدا پەیامی یەکگرتنی هەڵگرتبێت، هۆکاری دابەشبوون و لە یەکتر دوورکەوتنەوەی زیاتر بووەو تاکو ئێستاش بەو ئەندازەی یارمەتیدەری زیاتری دابەشبوونە ئەوەندە یارمەتیدەری یەکگرتن نیە.
شەشەم: مێژوو، مەبەست لە مێژوو چیە؟ مێژوو بریتیە لە تۆماری زنجیرەی رووداوەکانی رابردوو کە پەیوەستن بە مرۆق و سەردەمەکەیەوە، کە لەخۆیدا تۆماری کرۆنۆلۆجیانەی ئەو رووداوانەیە کە پەیوەست بە مرۆق روویانداوە. بێگومان سەرباری ئەوەی مێژوویەکی گشتی هەیە کە مێژووی مرۆقایەتیە، هەر گرۆپ و دەستەو پێکهاتەو چینێکی کۆمەڵایەتیش مێژووی تایبەتی خۆیانیان هەیە، کە مێژووی هەر پێکهاتەیەک دەشێت هێڵێکی کاتی درێژکراوە بێت و ئەو هێڵەش لە روانگەی تۆماری رووداوەکانەوە دەناسرێت و دەشێت لە مێژووی هەندێک لە میللەتاندا دابڕانی گەورە لەو مێژووەدا هەبێت بە تایبەتی کە تۆماری رووداوی گەورەو دیار سنووری نێوان قۆناغێک و قۆناغێکی تری دیاری کردبێت. مێژووی هاوبەش وەکو تۆماری رووداوەکانی رابردووی هەر پێکهاتەیەکی ئیتنیکی لە لایەک بوون و ئامادەبوونی ئەو پێکهاتە لە رابردوودا نیشان دەدات، لەلایەکی ترەوە تێگەیشتن لە رووداوەکانی رابردوو، شیکردنەوەی ئەو رووداوانە دەشێت وەکو ئەزموون ببێتە مایەی سوود لێوەرگرتن بۆ ئێستاو یارمەتی بدات بە پێشبینیکردنی داهاتووش.

بێگومان لە رووی سروشتیەوە پێویستە هەر پێکهاتەیەک یان دانیشتوانی وڵاتێک، مێژوو یان رابردوویەکی هاوبەشیان هەبێت. ئەو مێژووە دەبێت ئامادەبوونی ئەوان لە رابردوودا بنوێنێت. ئەگەر لەم رووەوە سەیر بکەین، ئەوا زۆربەی رابردووی میللەتان یان پێکهاتەو گروپەکان نابێتە مێژوو، چونکە شتێکی ئەوتۆیان تێدا تۆمار نەکردووە، بە تایبەتی ئەوانەیان کە بەشداری بەرهەمهێنانی شارستانێتی مرۆقایەتییان نەکرووە، یان بە لایەنی کەمەوە لە رابردوودا نەبوونەتە خاوەنی دامەزراوەی دەوڵەت و سەروەریان نەبووە. بە گوێرەی کورد ئەوەی وەکو مێژوو سەیر دەکرێت، مێژووی سەردەمی میدە ئەگەر پێداگری ئەوە بکرێت کە مید دەوڵەتێکی کوردی بووە. بێگومان ئاشکرایە کە مید بەرهەمهێنی کەلتورو بەشێک لەو شارستانێتیەیە کە ئێستا پێی دەگوترێت شارستانێتی ئێرانی. لەراستیشدا ئێرانیەکان، واتە فارس هەوڵیانداوە ئەوەی مید بەرهەمیهێناوەو ئەوەی مێژووی میدە ناو و شوناسی میدی لێ بسەنەوەو

بەناوی ئەخمینی یان ساسانیەوە تۆمار بکرێت. ئەگەر ئەوەش بۆ هەموو شتێک سەری نەگرت کە بە شارستانێتی و مێژووی ئێرانی ناوببرێت، ئەوا گرنگ ئەوەیە ناوی میدی لێبکریتەوەو ئەو ناوە لەیاد بکرێت. ئامانج لە فەرامۆش کردن و پشتگوێخستنی ناوی مید ه□و□ک□ بۆ سڕینەوەی رابردوو□ی□ک کە تیایدا کورد ئامادەبوونی هەبووە. ئەو تۆمارکردنەش بەناوی فارس یان ئێرانەوە، بۆ سڕینەوەی رووبەی یادەوەری کورد و تۆمارو ئامادەبوونی کوردە لە ڕابردوودا. ئەویش بۆ وادەرخستنی ئەوەی کە کورد لە رابردوودا بوون و ئامادەبوونێکی ئەوتۆی نەبووە تا ببێتە پاشخان و زەمینەو ئێستای خۆیی لەسەر بنیاد بنێتەوەو لەسەر ئەو بنەمایەش سەیری ئایندە بکات.

بەعسیقڕانەکەی دێیەکەمان و جینۆسایدی پشیلەکان.. شەماڵ بارەوانی

تۆ ئەو هنگڤینی ئەوات لەشێ سەی وەردای..

ئەوە ئەو ڕستەیەبوو ئەمڕۆ لەناوگورانییەکی کوردی بەشێوەزاری کورمانجی گوێم لێبوو!

بەداخەوە زۆر بابەت هەیە لەناو مر□ڤ □□ژهەڵاتیەکان و بەتایبەتی ئێمەی کورد هێشتا زۆری ماوە،وەکو خۆی گرنگی پێبدەین و ڕێزیان بگرین و ڕێزگرتنیان بکەین ئەرک و کولتوو،لەوانە ژینگە دۆستی، مرۆڤ دۆستی، ئاژەڵ دۆستی ، وە ئەوەی من دەمەوێ لەبارەیەوە بدوێم ئاژەڵ دۆستیەکەیە، ئەفسوس لەوەیان تاکی کورد ،ناڵێم هەمووی بەڵام بەشێکی هەرە زۆری ئاژەڵ دۆست نین و لەبەرامبەر ئاژەڵدا هەستێکی لاوازو ڕوانینێکی زۆر نێگەتیف و سەقەت و هەڵەمان هەیەو لەگۆشەیەکی زۆر نامرۆڤانەو نائاژەڵ دۆستانەو نزمەوە سەیری ئاژەڵەکان دەکەین، تەنانەت بەشێک لەئایین و مەزهەبەکانیش ڕوانینیان لەبەرامبەر ئاژەڵەکان ڕوانینێکی ئاژەڵ دۆستانە نییە،
ئاخر تاوانی ئاژەڵێک چییە بە ئاژەڵی لەدایک بووە؟ سەگ چی لەئێمەی مرۆڤ کردووە تا بەگڵاو پیس سەیری بکەین و بەبەرد لێی بدەین و وەکو

جو□ن ب□مر□ق ب□□ین هەی سەگ و لەناو گۆرانیەکانیشمان هەر بەکەم و گڵاو ناوی سەگ بێنین و بڵێین تۆ ئەو هنگڤینەی لەناو لاشەی سەگێگدایت، واتا هنگڤینێکی پاک، لەناو لەشێکی پیس!!

تۆسەیری وڵاتانی پێشکەوتوو بکە و لەگەڵ خۆمانی بەراوردبکە، بزان ئاژەڵ دۆستیەکەی ئەوان و نائاژەڵ دۆستیەکەی خۆمان چەندی جیاوازە، لەوڵاتانی ئۆروپاو پێشکەوتوو لەمناڵییەوە مناڵەکان فێری ئاژەڵ دۆستی دەکەن و دۆستایەتی ئاژەڵەکان بەتایبەتی سەگ دەکەن بەکولتوورو چۆن مرۆڤێک و مناڵێکیان خۆش دەوێت، ئاوایش سەگێک، بیرمە لەلادێ بووین و مناڵ بووم، لەدێیەکەماندا ڕۆژێک هەموو پیاوانی دێ کۆبوونەوەو یەکەو گونیەک و دارێکی ئەستوری بەدەستەوە بوو، نەمزانی مەسەلە چییەو هیچ حاڵی نەبووم،دواتر گوتم لەوەدەچێت وەکو ئێمەی مناڵ شەڕە گەڕەک بەگەڕەک بکەن، ئەم گەڕەکە لەگەڵ گەڕەکەکەیتر، بەڵام ئەوەی من بۆی چووم وانەبوو، هەرهێندەم زانی گوتیان دەی بەعسی قڕانە، هەموویان پێکەوەو بەغاردان ڕاوەدووی پشیلەکانیان دەناو ماڵ بەماڵ و کۆڵان بەکۆڵان و گەڕەک بەگەڕەک و ژوور بەژوور بەدوای هەرپشیلەیەک دەکەوتن کەبیبیان بینیبا، ئینجا تانەیانگرتبا، وازیان نەدەهێناو پاشان دەیان خستە ناو گونیەک و بەدار دەکەوتنە گیانی ئەو گیانەوەرە بەستەزمانە بێ تاوانەیە،تا ئەنجن ئەنجنیان دەکرد، دیمەنە تراژیدیەکەی ئاژەڵ قڕان، کەئەوان ناویان نابوو(بەعسی قڕان) ئەوکات من هێندە مناڵبووم، هیچ نەلەمانای بەعس و نەلە ووشەی قڕان و نەیش لەکوشتنی ئەو هەموو پشیلە بەستەزمانەیە حاڵی نەدەبووم، هەرهێندەم دەزانی و دەبینی دیمەنی کوشتن و هاوارو ئازارو گونیەی خوێناوی و میاو میاو گریانی پشیلەکان دەگەیشت بە کەشکەڵانی ئاسمان و بەردەوام بوو تادەیان پشیلەیان خەڵتانی خوێن و عیدام کرد، هەموان لەگەڵ ڕاکردن بەدوای هەرپشیلەیەک قاقایان لێدەداو لەگەڵ کوشتنی هەرپشیلەیەکیش یەک بەدەنگ پێدەکەنین و دەیانگوڕاندو دەیانگوت، بکوژن، لەناوی بەرن،دەی حێرا..ئەوەتا دانەیەکیتر،لێنەگەڕێن بڕوات کافرب□ی، بەداخەوە لەبەر کەم تەمەنی و مناڵیم وەک ئاماژەم بۆ کرد ئەوکات من هیچ لەو دیمەنە جەرگ بڕو تڕاژیدیک و ترسناکەی جینۆسایدی پشیلەکان حاڵی نەدەبووم! تەنها ئەوەندە نەبێت لەگەڵ کۆمەڵێک مناڵیتربەدوای پیاوەکاندا ڕامان دەکردو ئێمەیش پێدەکەنین و هەمان شێوەی پیاوەکان چێژێکی سادیکانەمان لەو کۆکوژی و قڕکردن و بەعسیقڕانەی پشیلەکان دەبرد،ئەوە دوای ڕاپەڕینەکە و ساڵانی نەوەدەکان بوو، ئەو پشیلەقڕانەی پیاوانی دێیەکەمان ناویان نابوو بەعسی قڕان، وای لێکردم دواتر و تا قۆناغی هەرزەکاریشم هەر پشیلەیەکەیم بدیتبا، پەلامارم دەداو بەداروبەرد دەکەوتمە گیانی و

دەمویست لاسایی فیلمی بەعسقەلانەکەی پیاوانی دەیەکەمان بکەمەوە! ئەو فیلمە ترسناک و تراژیدیاو خەماویەی ئەستاش کە دیمەنی کوشتنی پشیلەکانم دێتەوە بیر، بێزاری و دڵگوشین وشەپۆلی فرمێسک و ئازاری ویژدان و خەمەکی قوڵ هەموو بوونم دادەگرێت.

لەکۆتایدا دەڵێم مرۆڤی نائاژەڵ دەست..
هیچ کاتێك فەلسەفە بە مرۆڤ بوونە نائاژەڵە دەستەکەی خۆت لێ مەدە، مرۆڤ بوونی من و بزن بوونی ئەوو پشیلەبوونی ئەوی تر، هیچ کاممان لەدەسەڵاتی خۆماندا نییەو قەدەرێك وا ئێمەی هێناوەتە بوون. بهێنە پێش چاوەکانت تۆ لەشوێنی کەر بوویتایە، یان بەسەگی لە دایك ببووایت، هەستت چۆن دەبوو؟!
ئایە دەکرێت لەبەرەوەی لە زومرەو ڕەگەزی ئێمە نین بەکەم سەیری مانگاو مەڕ بکەین؟!
خۆمن زۆر سەگم بینیوە لەمرۆڤ بە وەفاتر، کە پێم دەڵێن ماکەرێك لە مێژووی کەربووندا خۆی تەقاندبێتەوە.
مەیمونێك سەری چەڵۆکەیەکی بڕی بێت.
جوانەگایەك تەحەرووشی بە ژیانی تایبەتی قەڵەڕەشیکەوە کردبێت و ورچێك جەنگەکی جیهانی هەڵگیرساندبێت.
ئیتر لەوە گەڕێ تۆ ئەقلت هەیەو مرۆڤ بوونت نییە!

فلاشباک-37- ستیڤان شەمزینی

لە دەفتەری بیرەوەریی ڕۆژانەوە

بەشی سی و حەوت

رقم لێتە مارکس. چوونکە ڕۆژە خۆشەکانت شێواندم، بە بیرەکەیەکی نەفرەتی، واتلێکردم بە شکانەوەی لقی درەختێک بگریم. واتلێکردم باجی خۆشویستنی مرۆڤ بدەم، واتلێکردم لە پێناوی خوشویستنی مرۆڤدا، دوا کەس خۆمم بیر بکەوێتەوە. رقم لێتە مارکس نەتهێشت وەک ئەو خەڵکە بە گەمژەیی بەڕێام خۆشبەختانە بژیم، تۆ خوێنی یاخیبوونت خستە ڕەحمەوە. چەند شیرینە ئازاری ئەم یاخیبوونە تاڵە!!. ئەگەر هەڵە نەبم پێموایە فیساگۆرس وتوویەتی “ئەم جیهانە بریتییە لە ژمارە و ئاواز” منیش چەند بیر لە مرۆڤ ئەکەمەوە تەنیا ژمارەیەکە

لە ژیاندا ئەگەر ئاوازەکی پێچەوانە نەژەنە، ئەگەر پێچەوانەی شەپۆلەکان مەلە نەکات. بۆیە یاخی بە و گوومان بکە و هیچ پیرۆزییەک مەناسە، ئەوسا ئەبیتە ژمارەیەکی جاویدانی.

سێ بارە لە 12 ڕۆژی ڕابردوودا، دوو پارچەی تر نووسینم لەسەر شێوازی "زەردەشت وەهای گوت" نوسیوە، یەکەمیان بە ناوی "وشەی یەکتربڕە" کە لای خۆم زۆر دڵگیرە و بەم شێوەیە تەوزیفم کردووە:

*گەر ڕۆژێک لە ناکاو ون بووم، لە هیچ شوێنێک بەم مەگەڕێ، لە کۆڵانەکانی قەسیدەیەکدا بمدۆزەرەوە.

*بە ئەوە دروستکراوم گوومان بکەم و یاخی بم، هیچ پیرۆزییەکم نییە و هیچ دەسەڵاتێکیش ناناسم.

*لەپێناوی نەمریدا هەوڵ مەدە، هەموو ماندووبوونێکت لە پێناوی ژیاندا چڕ بکەرەوە.

*هیچ تێزێکی فەلسەفی، هێندەی گریانی منداڵێک کاریگەریی لەسەرم نییە.

*لە هیچ شتێک ناترسم، تەنانەت لە مەرگیش، تەنیا لە ململانێ لەگەڵ گەلەکان دەترسم.

*جاران دڵتەنگ بووم خەونەکانم نایەنەدی، ئێستا دڵتەنگی ئەوەم خەونیش نابینم.

*نازانم بۆچی هەمیشە لە سەرەتای ڕۆژێکی نوێدا، هەست بە کۆتاییەکی حەزین دەکەم؟.

*ئەگەر فەلسەفە سوودێکی هەبوایە، دەمێک بوو بەهەشت هاتبووە سەر گۆی زەوی.

*جارێک تووڕە بووم لە بەرانبەر ئاوێنەیەکدا، زانیم مرۆڤ لەکاتی تووڕەییدا زۆر ناشرینە.

*پێشووتر هەوڵمدا فێربم بخوێنمەوە، هێنووکە هەوڵدەدەم بە نووسەرەکان بگریم.

دووەمیشیان لە ژێرناوی "هاوڕێکانم" کە مامەڵەیەکی ڕەمزییە لەگەڵ دنیای نووسەر و فەیلەسووفەکان، بەڵام جێگەیەک نییە کە لە ڕۆحی ئەم نووسینانە تێبگات تا بڵاوی بکەمەوە، ڕۆژنامەکان هەمووی ئینشای سیاسین، کە ناردیشم بۆ ڕۆژنامەی "هاوڵاتی" وتیان لە چ زمانێکەوە وەرتگێڕاوە؟! لە کاتێکدا ئەمانە نووسینی خۆمن!! ئەم کورتە نووسینەم لە ژێر ناوی "هاوڕێکانم" نادەم بە هەموو ناوەندی ڕۆژنامەگەریی کوردیی، کە ئەمەیە:

*کارڵ مارکس: لە مرۆڤبوون حاڵی کردم و پێیوتم گرنگ چۆن ژیانە نەک بۆچی ژیان، بەڵام هاوکات کردمی بە هاوڕێی ستالین و پۆل پۆت و ئەنوەر خۆجە.

*نیتشە: گوومانی بەرانبەر بە مارکس خستە دڵمەوە، فێری لە

خۆبایبوونەکی شاعیرانەی کردم.
*سارتەر: لە خەونی کۆیلایەتی رایچڵەکاندم، سەرکەشی فێر کردم و هەموو رێگاکانی یاخیبوونی نیشاندام.
*رۆسۆ: یەک وانەی فێر کردم، زوو دان بەراستییەکاندا بنێم، بۆیە منیش رۆژێک دانپیانانەکانی خۆم دژی خۆم دەنووسمەوە.
*هیگڵ: هیچی فێر نەکردم، بە زمانێک قسەی لەگەڵ دەکردم لێی تێنەدەگەیشتم، بەڵام تەعاروفی لەگەڵ مارکس پێکردم.
*مەکسیم گۆرکی: سەری زمانی و بنی زمانی باسی دایکەکی ئازا بوو، لەم سەنگەرەوە دەڵێم ئەو پەیوەستی کردم بە دایکمەوە.
*نزار قەبانی: ئێوارەیەکی پایز بوو ناسیم، کەچی هەموو ژیانمی پێ کرد لەبەهار و لە عەشقی ژندا تواندمییەوە.
*لوی ئاڵتوسەر: زۆر زوو سەرنجی بەلای خۆیدا راکێشام، کردوومی بە دوژمنی بیروباوەڕە دۆگمەکانی هاوڕێ نزیکەکانی ترم.
*ئاراگۆن: زوو زوو ئەو پەنجەرەیە تەڵخەم لەدادەخا کە سەیری ژیانی لێوە دەکەم، بەڵام تائێستا رەنج بەخەسار بووە.
*فۆکۆ: هەوڵدەدات بۆم بسەلمێنێت لەناو شێتییەکانی مندا جوانی هەیە، ئەرێ ئەو پیاوە بۆ وازم لێناهێنی؟ دیارە دەیەوێ منیش شێت بکات و بمکاتە بابەتی توێژینەوە؟.
جگە لەمەش شیعرێکی تازەم نووسیووە ئەم ئێوارە، ئەگەر بتوانین بەمە بڵێین شیعر، بەڵام تازە نووسیوومە و ناویشم لێناوە شیعر، ئەگەر شیعر هەستی تاکە کەسێک بێت، ئەمەش هەستی ئەمەستای منە:
ئەی ڕەشبینی تۆ لە کوێی؟
پێکەنین کوشتمی
ئەی بێهودەیی تۆ لە کوێی؟
ئومێدەواریی کوشتمی
سەرنجێک: هەندەی حەشاماتێک پێدەکەنم، چوونکە ژیان بە پووچ و مایەی پێکەنین دەبینم.

2-7-2001
ستیڤان شەمزینی

تێبینی: ئەم بەشە لە لاپەڕە 130-126 کتێبی "فلاشباک" چاپ و بڵاوکراوەتەوە. کتێبەکەش لە سەرەتای ساڵی ٢٠١٧ چاپ بووە.

کۆنگرەی ئاشتی و چارەنووسی گەلی کورد.. ڕەسوڵ بێسکۆنی

لەگەڵ کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهانی، ئەو وڵاتانەی لەجەنگدا سەرکەوتنیان بەدەستهێنا، بڕیاریاندا لە٦ی شوباتی١٩١٩(کۆنگرەی ئاشتی) پێکبێنن،کۆنگرە بۆ سێ بابەتی گرنگ بەسترا، یەکێك لەوانە چارەنووسی زەویە داگیرکراوەکان، کەپێشتر لەژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانی دابوون، هۆکارێکی تر دانانی نەخشەیەکی تازەبوو بۆ ئەوروپا، چونکە هەریەك لەبەشداربووانی جەنگ دەیانویست پێگەی خۆیان لەڕۆژهەڵات دیاری بکەن،بەتایبەتی لەناوچەکانی ژێردەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانی، هۆکارێکی تر بۆ یەکلایی کردنەوەی ئەو پەیماننامە نهێنیانەی پێش کۆنگرە بەسترابوون، وەکو پەیماننامەی سایکس- بیکۆ و سان ریمۆ، بۆ سەرلەنوێ دابەشکردنی ئەو دەستکەوتانەی لەجەنگ بەدەستیانهێنابوو، ئامانجیش لەبەستنی ئەم کۆنگرەیە لەدوای جەنگ چەسپاندنی ئاشتی بوو، لەجیهان و ئاوردانەوە لەناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتە تێکشکاوەکانی جەنگ، لەبەرامبەردا ئەو نەتەوانەی ماوەیەکی زۆربوو، لەژێر دەسەڵاتی عوسمانیدا چەوسێنرابوونەوە، تێدەکۆشان ئازادی و سەربەستی بەدەستبێنن، نەتەوەی کوردیش یەکێك بوو، لەو نەتەوە چەوسێنراوانە.

ئەم کۆنگرەیە تایبەت نەبوو بەکورد، بەڵام کۆمەڵێك هۆکار هاندەربوون بۆئەوەی کوردیش بەشداری لەم کۆنگرەیەدابکات، یەکێك لەو هاندەرانە بڵاوبوونەوەی چواردە بەندەکەی (ویلسن)ی سەرۆکی ئەمریکابوو، بەتایبەتی بەندی دوانزە، کەباس لەچارەنووسی نەتەوە ژێردەستەکانی دەوڵەتی عوسمانی بوو، کوردیش یەکێك بوو، لەو نەتەوانەی ژێردەسەڵاتی عوسمانی دەیویست مافی چارەی خۆنووسینی بەدەست بێنێ،هۆکارێکی تربوونی چەندین ڕێکخراوی سیاسی بوو لەئەستەمبوڵ،بۆ نموونە (کۆمەڵەی تەعالی کوردستان) کۆمەڵێك سیاسی و ڕۆشنبیری کورد تیایدابەشداربوون، هەوڵیان دەدا لەمەیدانی سیاسەتدا بەشێك لەمافەکانی کورد بەدەست بێنن، ئەمانە وای کرد، کورد نوێنەرێك هەڵبژێرێ تالە کۆنگرەی ئاشتیدا داکۆکی لەمافەکانی خۆی بکات.

لەبەرئەوە شەریف پاشابووە نوێنەری کورد لەکۆنگرەی ئاشتی، ڕەفیق حیلمی دەڵێت: " کۆمەڵەی نیشتمانی کورد لەئەستەمبوڵ، لەگەڵ نوێنەری دەوڵەتە سوێندخۆرەکان کەوتە گفتوگۆکردن،هەموویان بڕیاریاندا شەریف پاشا بەناوی نوێنەری کوردەوە لەکۆنگرەی ئاشتیدا، داوای

مافی نەتەوەی کورد بکا”.
لەباشوری کوردستانیش هەوڵدرا شەریف پاشا وەك نوێنەری خۆیان بناسێنن، شێخ مەحمود وەکو سەرکردەیەکی شۆڕشگێڕ بۆ پشتگیری شەریف پاشا، مەزبەتەیەك بەعەشایرەکان و ڕیشسپیرانی ناوچەکە مۆردەکات، نوێنەریشی ناردبۆ ئێران، ئەو مەزبەتەیە بەکوردەکانی ئەوێش مۆربکرێت، دواتر هەموو مەزبەتەکان ناردران بۆ شەریف پاشای خەندان و مافی ئەوەی درابۆیە بەناوی کوردەوە لەکۆنگرەی ئاشتی داوای مافی کوردبکا. بەڵام نوێنەرەکان لەڕێگاگیران و نەیانتوانی مەزبەتەکان بگەیەننە شەریف پاشا، بەڵام کوردەکانی باکوور توانیبوویان داواکارییەك بەناوی خۆیان و هەموو کوردەوە بنێرن، بۆ شەریف پاشا و بیکەن بەنوێنەری خۆیان، لە(کۆنگرەی ئاشتی) لەپاریس.
جەنەڕاڵ شەریف پاشا بەشێوەیەکی دبلۆماسیانەی زۆربەرز توانی لەکۆنفراسی ئاشتی لەپاریس دەوڵەتانی هاوپەیمان قایل بکات، یاداشتنامە بەناوبانگەکەی لەگەڵ نەخشەی کوردستاندا پێشکەش بکات، ئەم دبلۆماسیەتە بووە هۆی ئەوەی لەڕێکەوتنامە بەناوبانگەکەی سیڤەری1920بەئاشکرا دان نرا بەمافی گەلی کورد، بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆ، (ئەدموندس) دەربارەی چالاکیەکانی شەریف پاشادەڵێت:” هۆی باسکردنی نەتەوەی کورد لەڤرسای دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کۆششەی شەریف پاشای خەندان کەخەڵکی سلێمانی بوودابووی، شەریف پاشا ڕۆڵێکی زۆر گەورەی بینیووە، لەدانان و داڕشتنی ئەو مادانەی پێوەندیان بەکوردەوە هەبوو، لەکۆنگرەی ڤرسای دا”.
شەریف پاشا کەسێکی دیپلۆماتکار و شارەزا بوو، سەرەڕای هەوڵەکانی لەکۆنگرەی ئاشتی بۆ بەدەستهێنانی مافی کورد، بههەوڵە دیپلۆماسییەکەی توانی لەگەڵ نوبار پاشای نوێنەری ئەرمەنەکان کۆبێتەوە، دۆستایەتی کورد و ئەرمەنەکان بەهێزبکا و ئەو ناکۆکیەی جاران نەهێڵێ، کەتورکەکان دەیانویست تاوانەکانیان بەرامبەر بەئەرمەنەکان بخەنەئەستۆی کوردەوە، دوای گفتوگۆیەکی دۆستانە، ڕێکەوتننامەیەکی لەگەڵ ئەرمەنەکان مۆرکرد، بەهەردوولایان یاداشتێکی دووقۆڵیان دابەکۆنگرەی ئاشتی و توانی سەرنجی وڵاتانی کۆنگرە بەرامبەر ڕووی ئاشتیخوازانەی گەلی کورددا ڕابکێشێت و یاداشتێك بەزمانی فەڕەنسی پێشکەش بەکۆنگرەی ئاشتی بکا، باسی نوێنەرایەتی خۆی و مافی نەتەوایەتی کوردی تێداکردووە. کەبووە هۆی ئەوەی لەقازانجی گەلی کورد سێ بەندی (62، 63، 64) دەربارەی باسی سەربەخۆیی کورد و کوردستان بخرێتە پەیمانی سیڤەرەوە.
بەداخەوە کۆمەڵێك هۆکار بوونە هۆی سەرنەگرتنی هەوڵەکانی شەریف پاشا، سەرەڕای هۆکاری دەرەکی بەتایبەتی ئینگلیز و فەڕەنسا و عوسمانی و کەمالیەکان بۆ دژایەتی هەوڵەکانی شەریف پاشا، کۆمەڵێك

هۆکاری ناوخۆی کوردهەبوون، کەهەوڵەکانی شەریف پاشا بۆ دەوڵەتی سەربەخۆی کورد پێکنەیەت، لەوانە: دووبەرەکی و ناکۆکی ناوخۆی کورد هۆکارێکی سەرەکی شکستهێنانی هەوڵەکانی شەریف پاشابوو، لەو سەردەمەدا بەهۆی دووبەرەکی و ناکۆکی نێوان کوردان دابەش بوون بۆ دووبەرە، بەرەیەکیان پشتیوانی لەهەوڵەکانی شەریف پاشادەکرد، بۆ بەدەستهێنانی مافی سەربەخۆیی، بەرەکەی تر داوای دروستبوونی دەوڵەتێکی ئۆتۆنۆمی دەکرد، لەچوارچێوەی دەوڵەتی عوسمانیدا. ئەوە بوو بەکێشەیەك لەنێوان سیاسیەکانی کوردستان و ڕۆشنبیرەکان.

لەبەڵگەنامەیەکی بەریتانیا ژمارە (F.o- 371-5067) No. 27- ی ڕۆژی (22- 2- 1920) لەلاپەڕە (160)دا، باسی نامەیەکی ئەدمیرال دەکا، لەئەستەمبوڵەوە ناردوویەتی بۆ وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا، دەربارەی ناکۆکی کوردەکانی تورکیا لەناو خۆیاندا دەڵێت: "کێشەیەکی گەورە پەیدابووە لەناو کوردەکاندا، بەهۆی شەریف پاشاوە، دوورنیە ئەو ناکۆکیە ببێتە هۆی ئەوەی کوردستان بکەوێتە ژێر دەسەڵات و چاودێری دەوڵەتی فەڕەنسا و بەریتانیاوە، شەریف پاشا دەیەوێ سەربەخۆیی بۆ هەموو کوردستان بێ، بەڵام یەکێکی وەکو عەبدولقادر شەمزینی دەیەوێ کوردستان لەژێر سایەی تورکدابێ، بەڵام وادیارە بەدرخانیەکان لەگەڵ ئەوەدا نین".

لەئەنجامی ئەو ناکۆکیەدا کارگەیشتە ڕادەیەك عەبدولقادر شەمزینی و هاوڕێکانی بڵاویانکردەوە، ئیتر شەریف پاشا بەنوێنەری کورد ناژمێردرێ لەکۆنگرەی پاریسدا، هەرچەندە شەریف پاشا گوێی بەو تەلگرافە نەدا و خۆی تەلگرافێکی نارد کە نوێنەری کوردە، بەڵام دواتر شەریف پاشاش وەکو تووڕەبوونێك وازیهێنا و لە27ی 4ی 1920 دەست لەکارکێشانەوەی خۆی لەنوێنەرایەتی کردنی گەلی کورد ڕاگەیاند، ئەم هەڵوێستە سوودێکی زۆری هەبوو بۆ تورکیزمەکان.

ڕەفیق حیلمی لەیاداشتەکانیدا ڕەخنەیەکی توندی گرتووە، لەهەڵوێستی کوردەکانی تورکیا، بەرامبەر بەشەریف پاشا وتویەتی:"کوردەکانی تورکیا پشتیوانیان لەشەریف پاشانەکردووە، بەڵکو بەهاندان و چاوترساندن و دەم شیرین کردن، بەتەقەلای مستەفا کەمال و تورکیزمەکان، توانرا بەناوی کورد تەلگراف بنێرن بۆ کۆنگرەی ئاشتی، وتبوویان شەریف پاشا نوێنەری کوردنییە".

هەوڵەکانی شەریف پاشا و بەندەکانی پەیمانی سیڤەر هەنگاوێکی گەورە بوو، بەرەو سەربەخۆیی کوردستان،بەڵام کورد ئەم هەلە گەورەیەی لەدەستچوو، هیچی دەستنەکەوت،لەبەر نەشارەزایی و کەمتەرخەمی و کەم ئەزموونی و پەرتەوازەیی، سوودی لەم دەرفەتە گرنگە وەرنەگرت و هیوای سەربەخۆیی کورد و کوردستان بووە بڵقی سەرئاو.

خەبات و قوربانیدان و فیداکاری کورد کرایە قوربانی سیاسەتی دەوڵەتان وئەو ڕۆشنبیر و سیاسیانەی کورد، کەبەداخەوە بەهۆی نەبوونی یەکێتی و دووبەرەکی و ململانێی نێوانیان بۆ هەڵپەی بەرژەوەندخوازی و ساویلکەیی و کورت بینی لەناو کوردەکاندا ئەو هەل و دەرفەتە لەدەستچوو، ماڵوێرانی کوردی لێکەوتۆتەوە. ئەگەر چاوێك بەیاداشت و نووسینەکانی خۆماندا، وەکو: بلەچ شێڕکۆ و جەلادەت بەدرخان و ڕەفیق حلمی و ئەحمەد تەقی … بۆگێرین، بەئاشکرا بۆمان دەردەکەوێ کەمتەرخەمی کورد خۆی، بووە هۆی کێشە و ململانێ و هەڵپەی سەرکردایەتی کردن، ئەمانەش هەمووی بەزیانی کورد و دەستگیرنەبوونی مافی کورد، بەهۆی خۆیەوە بووە و دوژمنانی کورد، هەمیشە سوودیان لەو ناڕێکی و دووبەرەکیە وەرگرتووە کەلەنێوان کوردەکاندا هەبووە، لەبەرامبەردا هەمیشە دوژمنانی کورد هاوکاری یەکتریان کردووە، بۆ لەناوبردنی هەوڵ و تێکۆشانی کورد، زۆرجار بەپیلان و گوشار هەندێك حزبەکانیشیان لەیەکتر هانداوە، دواتر هاوپەیمانان لەبەڵێنە ناڕوونەکانیان لەپەیمانی سیڤر پەشیمانبوونەوە و بەریتانیا و تورکیا لەناو خۆیاندا ڕێکەوتن، بۆیاریاندا پرسی ویلایەتی موسڵ ڕەوانەی کۆمەڵەی گەلان بکرێت، و دواتریش درابەعیراق، و مادەکانی پەیمانی سیڤر کاڵبوونەوە ولەدواییدا سڕێنرانەوە، ئیدی ئەو بەڵێنانەی لەپەیماننامەی (سیڤر)دا هەبوون بوونە بەشێك لەبیرەوەریی و هیوای کوردەکان، لەئەنجامدا ئەو هەموو خەبات و تێکۆشانەی گەلی کورد هەمووی بەفیڕۆچوو، ئایا کورد تاکەی لەکێشە و ململانێ لەگەڵ یەکتر بەردەوام دەبن و هەڵەکانی ڕابردوویان دووبارە دەکەنەوە و چارەنووسی خۆیان تێکدەشێنن.

ڕۆژی جیهانی (بۆ منداڵێکێت بخوێنێوێ).. ڕێزا شوان

هێموو ساڵێک لێ ڕۆژی (١٤/ فێبریوێری) دا، عاشقان بۆ بۆنێی ڕۆژی جیهانی (ڕۆژی خۆشێویستی — ڤالانتاین) یێوێ، کێ ڕۆژی نوێبوونێوێی خۆشێویستی و ژیانێ. پیرۆزبایی لێ یێکتری دێکێن و گوڵی سوور و دیاری پێشکێش بۆ یێکتری دێکێن.

بەڵام زۆربەی خەڵکی ئەوە نازانن کە هەمان رۆژ، رۆژی (١٤/ فەبریوەری) رۆژێکی جیهانییە بە ناوی (بە منداڵەکەت بخوێنەوە) ئەمەش گوزارشتە لە بەرجەستەکردنی خۆشەویستیی و گرنگی خوێندنەوە بۆ منداڵان. لەم رۆژەدا لە زۆر شوێنی جیهاندا، خێزانەکان لەگەڵ منداڵەکانیاندا، هەریەکە بە شێوازێک بەم بۆنەیەوە ئاهەنگ دەگێڕن و چالاکی خوێندنەوە و رۆشنبیری ئەنجام دەدەن و پشتگیریی خۆیان بە فێرکردن و بە رۆشنبیریکرنی منداڵان و بایەخی خوێندنەوە بە منداڵان دووپات دەکەنەوە، وەک: هەڵبژاردنی پەرتووکێکی منداڵان و خوێندنەوەی لەناو خێزاندا. یان بە کۆمەڵەی لە یانەیەکی رۆشنبیری یا لە قوتابخانەیەکدا پەرتووکێک بە منداڵان دەخوێننەوە. یا خوێندنەوەی چەند پەرتووکێک لە لایەن خودی منداڵانەوە، کە باوکانیان یا دایکانیان کاتێ کە منداڵ بوون، حەزیان بە خوێندنەوەی ئەو پەرتووکانە بوو. یا گەڕان بە پەرتووکخانەکانی پەرتووک فرۆشتن، بە کڕینی پەرتووک یا گۆڤارە تازەی منداڵان، کە وەک دیارییەکی جوان و یادگارییەکی شیرین لەم رۆژەدا پێشکەش بە منداڵەکانیان دەکەن. مەبەستیش لە یادکردنەوەی ئەم رۆژە جیهانییە، جەختکردنەوەیە لەسەر گرنگی و کاریگەری خوێندنەوە لە گەشەکردن و زاخاودانی هۆش و هزری منداڵان.

خۆزگە ئەم نەریتە جوانە لە کوردستانی ئێمەشدا دەبوو بە باو. خێزانانی کوردیشمان لەم رۆژە جیهانییەدا"بە منداڵەکەت بخوێنەوە" پەرتووک و گۆڤاریان بە منداڵەکانیان دەخوێندەوە و چالاکی جۆراوجۆری رۆشنبیرییان ئەنجام دەدا و پەرتووکی تازەیان پێشکەش بە جگەرگۆشەکانیان دەکرد. هیوای ئەوەش دەخوازم کە رۆشنبیریکردنی منداڵە چاوگەشەکانمان ببێت بە خواست و بە خەمی سەرەکی هەمووان. خوێندنەوەش ببێت بە کولتوورێکی جوانمان و خووی پێوە بگرین.

(ویل رۆجەرز) دەڵێت:" پێموایە هەموو ئەو شتانەی لە ژیانمدا دەیانزانم.. لە پەرتووکەوە و فێریان بووم"

وەکو دەڵێن:"فێربوون لە بچووکیدا.. وەک نەخشی سەر بەرد وایە"هەروەکو چۆن یارمەتی منداڵانی ساواتان دەدەن، کە گاگۆڵکێ بکەن و دابنیشن و پێ بگرن، تا ئەو کاتەی کە پشت بە هێز و توانای خۆیان دەبەستن. هەر بەم شێوەیەش دەتوانن فێری خوێندنەوەیان بکەن. بە تایبەتیش دایکان، کە کاتێکی زیاتر لەگەڵ منداڵەکانیان دان، رۆڵێکی سەرەکی و ئەرێنی و کاریگەرییەکی زیاتریان لە فێرکردن و لە راهێنانی منداڵەکانیاندا هەیە.

(ئەرستۆ) دەڵێت:"لە لای منداڵان دایکان لە باوکان لە پێشترن، لەو بڕوایەدان کە دایکان مۆڵکیانن"
خوێندنەوەش ئارەزوو نیی□، ب□کو پ□ویستی□کی گرنگی ژیانە و جێگرەوەی نییە. کلیلی دەروازەی فێربوون و سەرکەوتنە.
منداڵان لە رێگەی خوێندنەوە بۆیان، یا خوێندنەوە لە لایەن خۆیانەوە، هەموو با بەتەکانی قوتابخانە فێردەبن و وەریان دەگرن.
وەک چۆن ماسوولکەکانیان بە وەرزش و بە راه□□نان ب□ه□□زدەبن.
هەروەها هوش و هزریشیان بە خوێندنەوە گەشە دەکەن و دەوڵەمەند دەبن.
(فرانسۆ ڤۆڵتێر) دەڵێت:"جەستە بەبێ خۆراک گەشە ناکات. ئەقڵیش بەبێ خوێندنەوە و بیرکردنەوە گەشە ناکات"
دانایەکی فەرعۆنی میسریش دەڵێت:"رۆڵەکەم وەک چۆن دایکت خۆشدەوێت.. وات لێدەکەم پەرتووکت زیاتر خۆشبوێت"
لە باری ر□نی ئ□ر□ی دایکانیش لە خوێندنەوەدا بۆ منداڵەکانیان، شاعیرێکی ئینگلیزی لە هۆنراوەیەکدا بە ناوی (دایکی خوێنەر) دەڵێت:

دەشێ سامانێکی شاراوەی راستیت هەبێت
قوتوو□ی□ک پڕ لە دوڕ و سەنووقێک زێڕت هەبێت
بەڵام هەرگیز لە من دەوڵەم□ندتر نیت
چونکە من دایکێکم هەیە فێرم دەکات و بۆم دەخوێنێتەوە

خوێندنەوە کۆڵەکەیەکی گرنگە لە کۆڵەکەکانی رۆشنبیریی منداڵان. لەم پ□وادنگەشە کە (خوێنەرانی ئەمڕۆ.. سەرکردەکانی بەیانین) پێویستە بایەخ بەم با بەت□ ب□د□ن. لە منداڵییەوە منداڵەکانتان هۆگر و ئەوینداری خوێندنەوە بکەین، تا ببن بە هاوڕێی هەمیشەی پەرتووک و گۆڤارەکانی منداڵان. پێویستە ئێوەی دایکان و باوکان ببن بە نموونە و بە پێشەنگ لە خوێندنەوەدا تا منداڵەکانتان چاوتان لێبکەن.
پێویستە دایکان و باوکان لایەنی کەمەوە رۆژی پانزە خولەک بۆ نیو کاتژمێر، پەرتووک و گۆڤاری منداڵان و چیرۆک و هۆنراوە و پەخشانی ئاسان و گونجاو بۆ منداڵە ساواکانیان بخوێننەوە، یا ئەو منداڵانەی فێری خوێندنەوە بوونە، بە پێی تەمەنیان، پەرتووک و گۆڤار بخەنە بەردەستیان با خۆیان بیان خوێننەوە.
بێگومان باخچەکانی منداڵانیش، رۆڵێکی گەورەیان لە شیرینکردنی خوێندنەوە و لە ئاشناکردنی منداڵان بە پەرتووک و پەرتووکخانە هەیە. چونکە باخچەی منداڵان دەزگایەکی

پەروەردەیی گرنگ و هەستیارە، لە دوای ماڵ یەکەم ژینگەی منداڵانە. پێویستە دادەکان، بە دەنگێکی شیرین و بە شێوازێکی فانتازی چیرۆکی ئاسان و هۆنراوەی کورت و ناسک و شیرین بۆ منداڵانی باخچەکانیان بخوێننەوە، پەرتووکی رەنگاوڕەنگی وێنەدار بخ□□ن□ بەردەستیان. بیانبەن بۆ بەشی منداڵان لە پەرتووکخانە گشتییەکانی شار و شارۆچکەکانیاندا. تا لە منداڵیییەوە ئاشنای پەرتووک و گۆڤار و پەرتووکخانە ببن.
زۆربەی زانایانی پەروەردە هاوڕان، کە خوێندنەوە جوریکە لە نەریتە جوانەکان، کە پێویستە لە دەروونی منداڵانی بچووکدا بچێنرێت و رەگ بکات، تا خووی پێو□ بگرن.
زۆر جار هەندێ لە دایکان و باوکان دەپرسن، نازانین بۆچی منداڵەکانمان ناخوێننەوە؟
پێویستە بەم "ئایا"نە وەڵامی ئەم پرسیارەی ئەو دایک و باوکانە بدەینەوە: ئایا خۆتان لە ماڵەوە پەرتووک و گۆڤار دەخوێننەوە؟ ئایا لە ماڵەکانتاندا پەرتووکخانەنەتان هەیە؟
ئایا لە ژووری منداڵەکانتان یا شوێنێکی تری ماڵەکانتان پەرتووکخانەی منداڵانتان هەیە؟ کە پەرتووک و گۆڤاری منداڵانتان لەسەر رەفتەکانیان دانابن؟ ئایا ژمارەکانی گۆڤارە مانگانەییەکانی منداڵان یا پەرتووکی منداڵانی تازە دەرچووی چاپکراو بۆ منداڵەکانتان دەکڕن و بە دیاری پێشکەشیان دەکەن؟ ئایا لەگەڵ خۆتاندا منداڵەکانتان دەبەن بۆ بەشی منداڵان لە پەرتووکخانەی گشتیی شارەکەتاندا؟ ئایا دەستی منداڵەکانتان دەگرن و دەیانبەن بۆ پێشانگاکانی پەرتووک کە ساڵانە لە شارەکەتاندا دەکرێنەوە؟ ئایا دەستی منداڵەکانتان گرتوون کە بیانبەن بۆ شوێنەکانی پەرتووک فرۆشتن و پێیانتان وتوون، کام لەم پەرتووک و گۆڤارانەتان بە دڵە تا بۆتان بکڕین؟ ئەمانە و چەندین ئایای تر؟؟ ئەگەر وەڵامەکانتان بە "نەخێر"ە. دان بەوەدا دەنێن کە کەمتەرخەمی لە ئێوەی دایکان و باوکان دایە؟ پێویستە خۆری رۆشنبیری لەناو خێزاندا گزنگ بدات.
پێمان ناڵێن چۆن منداڵەکانتان ئەویندار و هۆگری خوێندنەوە و هاوڕێی پەرتووک ب□ن؟. منداڵانی خو□ن□□ر لە ماڵانێکدا هەڵدەکەون، کە دایکان و باوکانیان، خ□□ن□□ربن و هاندەری منداڵەکانیانبن بۆ خوێندنەوە، پەرتووکخانە لە ژوورەکانیاندا ه□□بن و پ□□بن لە پەرتووک و لە گۆڤاری منداڵان. من پ□م□وایە پەرتووکخانە پێویستییەکی هەموو ماڵێکە، گرنگی و بایەخی لە چێشتخانەی ماڵ گەر زیاتر نەبێت

کمتر نیی.
هر ماک پرتووک و پرتووکخانی تدا نبت ب مای نازانم.
رژی (١٤/ فبریوری) ی هموو سالک رژر (خشویستانی پرتووکخان) ش.
لم رژدا خشویستان و هوادارنی پرتووکخان، ئاهنگ دگن و سردانی پرتووکخانکان دکن و ل ناوپرتووکخاندا وني یادگاری دگرن. و پرتووک دخوننو و پرتووک دخوازن، پرتووک ب دیاری پشکش بیکتری دکن.
ل ئوسترالیادا، رژی خشویستی پرتووکخان، رژکی پشوو، چونک ب یکم جار ئم رژ لم واتدا دستی پکرد. دوایی گیشت واتانی تر و بوو ب رژیکی جیهانی ب ناوی رژی (خشویستانی پرتووکخان). ئم رژش ل رژ و ل گرنگی پرتووکخان ل ژیانی خونرانیدا، برجستبوو.
مژوونووسان لو باودا، ک زیاتر ل (٢٧٠٠) سا بر ئستا، واتا ل دوروبری سدی حوتمی پش زایینی، یکم پرتووکخان ل جیهاندا، ل سردمی شای ئاشووریکان (ئاشوور پانیپا) ل شاری (نینوا) ی پایتختکیان، ک سر ب عراقی ئستای، دروستکرا. ک زیاتر ل (٣٠) هزار تات قوی سوورکراوی لخگرتبوو. ب نووسینی مخی “مسماری” ل سریان نووسراون. ب پی ببتکان رکخرابوون و ریزبندی کرابوون. بابتی ئدبیشیان لخگرتبوون، برزترینیان داستانی (گلگامیش). ک بریتیی ل هنراویک ک تمنی (٤٠٠٠) هزار سا.
هروها رژی (١٤/ فبریوری)ی هموو سالک رژی(داتاکت پاک بکرو) ی.
چونک کمپیوتر یا داتا، بوو ب دزگایکی پویست و گرنگی ئم سردم، نک هر ماک بلکو هر کسک بوو ب خاونی داتا. پارستن و پاک اگرتی پویست. ئو ببتان و ئو پرفایلان کنان و ئو شت زیادانی، ک لسری تمارمان کردوون و پویستیمان پیان نماو، با ببت ب نریتکی ئمش و لم رژ جیهانییدا بیان خین سر میمرر و داویش بیان سینو، داتاکانمان پاک بکینو. چونک کمکبوونی ببتی زیاتر ل توانای مشکی داتاکانمان، کارکردنیان قورس دکن و خاویان دکنو. لوانی ل پکدا بوستن و ل کار بکون و نووسینکانمان و ونکانمان ل دستبدین.

ڕەزا شوان
نەرویج: ١١/ فەبریوەری / ڕەشەمی/٢٠٢٢

سەبارەت بە جیابوونەوەکانی ناو حزبی کۆمۆنیستی ئێران و (کۆمەڵە)

دوای چەند ساڵ کێشمەکێش، جیابوونەوەی دووباڵ لەناو (حزبی کۆمۆنیستی ئێران) و (کۆمەڵە – ڕێکخراوی کوردستان)ی ئەو حزبە، بە دەرکردنی دوو بەیاننامەی جیاواز لە (١٦-١-٢٠٢٢)دا ڕەسمیەتی پێدرا.
پێش ئەم جیابونەوەیە بەرپرسی (سکرتاریەتی کۆمەڵە) لە نامەیەکیدا لە (٦-١-٢٠٢٢) ڕوو بە ئەندامانی (کۆمەڵە) هەڕەشە لە حەوت هاوڕێی حزبییان دەکات کە لە (٥-١-٢٠٢٢)دا لە دەرەوەی وڵاتەوە گەڕاونەتەوە بۆ ئۆردووگای ئەو حزبە لە (زرگوێز) نزیک سلێمانی بۆ کاری سیاسی و خوازیاری ئەوەیە کە ئۆردوگاکە بەجێبهێڵن، ئەگەر نا هەر ڕووداوێکی نەخوازراو بێتە پێش بەرپرسیارێتییەکەی لە ئەستۆی ئەوانە!
ئەم هەڵوێست و کردەوەیەی سکرتاریەتی کۆمەڵە، هەڕەشەی دەستدانە سەرکوتی فیزیکی هاوڕێیانی سەر بە باڵێکی ناو حزبەکەیانە، کە لەلایەن حزب و ڕێکخراوە چەپ و سۆشیالیستەکان و ئازادیخوازانی ئێرانەوە مەحکومکرا. دیارە هەڕەشە و یەکلاکردنەوەی کێشەی سیاسیی و ڕێکخراوەیی بە چەک و شەڕ و پاکتاوکردنی فیزیکی نەیارانی فکری و سیاسی و ڕێکخراوەیی، ترادیسیۆن و مێژووی حزب و ڕەوتە ناسیونالیستەکانی کوردستانە لە هەموو وڵاتەکاندا، ئەم شیوەکارەی ئەمانیش هەر سەر بەم ترادسیۆنە سەرکوتگەرانەیەیە.
خاڵەکانی جێگەی ناکۆکی و وردەکاری کێشمەکێشەکانی دەرونی ئەو حزبە و (کۆمەڵە) هەر شتێک بێت، واقعیەت ئەوەیە کە ئاڵوگۆڕەکانی دوای هەرەسی بلۆکی ڕۆژهەڵات و جەنگی کەنداوی یەکەم (١٩٩١) و بوون بە خاوەن دەسەڵاتی حزبە بۆرژوا قەومییە میلیشیاییەکانی کوردستانی عێراق و بەتاڵانبردنی سەروەت و سامان و ڕەنجی دەستی کرێکارانی

کوردستان لە ڕێگەی قۆرغکاری ئابووری و چەوساندنەوەی سەرمایەدارییانەی نیولیبراڵی و گەندەڵیی بێسنور بەتایبەت لە بارودۆخی دوای ڕوخانی ڕژێمی بەعس (٢٠٠٣)، هەموو ئەمانە پێگەی بورژوا ناسیونالیستی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و لە کێشمەکێشی جیۆپۆلیتیکی ناوچەکەدا بەهێزکردوە لە لایەک، و لە لایەکی ترەوە دوژمنایەتی چینایەتی خۆی بەرامبەر جەماوەری کرێکاران و زەحمەتکێشانی کوردستان هەر چی زیاتر بەرجەستە کردەتەوە و ڕیسوا بووە. ئەمە وێرای باڵا دەستی زیاتری ناسیۆنالیزمی کورد لە دەیەی ڕابردودا لە تورکیا و سوریا. هەموو ئەمانە لە پەیوەندێکی مێژوویدا کاریگەری خۆیان بەجێهێشتووە لەسەر بزوتنەوە کۆمەڵایەتییە سیاسییەکان و ڕێکخراوە و حزبەکان. ئەمە ئەو ڕەوەندانەیە کە لە چوارچێوەیەدا ئەم جیابونەوەیە فەراهەمهاتووە.

ئەوەی جێگەی مەبەستی ئەمەیە لێرەدا، بە پلەی یەکەم ڕەنگدانەوەی ئەم جیابوونەوەیەیە لەناو بزوتنەوەی چەپ و کۆمۆنیستی لە کوردستانی عێراق و جێختکردنەوەمانە لەسەر سنووربەندی کردن و وەستانەوە بەرامبەر هەر مەیلێکی ناسیونالیستی لەناو ئەم بزوتنەوەیەدا، کە هەر ئێستا لێرە و لەوێ، لە میدیای ئینتەرنێتی و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا گوزارش لەخۆی دەکات.

گروپ و ڕێکخراوەکانی ناو بزوتنەوەی چەپ و کۆمۆنیستی لە کوردستانی عێراق، لە کۆتایی هەفتاکانی سەدەی بیستەوە و لە پرۆسەیەکدا لە میانەی هەشتاکاندا سنوربەندی خۆیان لەگەڵ بزوتنەوەی ناسیونالیستی کورد بەدەستهێنا، بەڵام ناسیونالیزم وەک مەیلێک لە دەرونی بەشێک لە ڕیزەکانی ئەم بزوتنەوەیەدا هێشتاش درێژە بە ژیانی خۆی دەدات.

ئەمە لە ڕێکخراوی بەدیلی کۆمۆنیستی لە عێراق، جەخت دەکەینەوە لەسەر دریژە پیدان بەو هەوڵە فکری و سیاسییە و پیادەکاری ئەو ترادسیۆنەین کە ڕیزێکی بەرین لە کۆمۆنیستەکان و هێڵی ڕەسمی ڕێکخراوی (ڕەوتی کۆمۆنیست) لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا، سنورێکی یەکلاکەرەوەیان لەگەڵ ناسیونالیزمی کوردا کێشاوە.

بەرجەستەکردنەوەی ڕەوتیکی فکری سیاسی و حزبیانەی کۆمۆنیستی ئینتەرناسیونالە و مارکسیستی کە لێکهەڵپێکرابێ بە خەباتی کرێکاران و زەحمەتکێشانی کوردستان، دژ بە دەسەڵاتی بورژوا ناسیونالیستی کورد و هاوپەیمانەکانی لە ئیسلامیستەکان و لیبراڵییەکان، ئەو ئەرکە هەنوکەییەیە کە جیا ناکرێتەوە لە خەباتی فکری و سیاسیمان لە بەرامبەر هەر جۆرە مەیل و سیاسەت و سونەتێکی قەومی و لیبراڵی لە ناو بزوتنەوەی کۆمۆنیستی لە کوردستان و سەرتاسەری عێراقدا.

ڕێکخراوی بەدیلی کۆمۆنیستی لە عێراق

٢٠٢١-٢-٨